

519586863

UN ESTUDI
DE
TOPONOMÁSTICA
CATALANA.

Aquesta obra es propietat de la *Associació d' excursions Catalana*,
la que s' reserva tots los drets marcats per la ley.

Se han tirat d' aquesta obra 300 exemplars en paper ordinari y 20 en
paper de classe superior. Tots los exemplars anirán numerats y rubri-
cats per lo President de la Associació.

N.º 316

Arabia

ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA

UN ESTUDI
DE
TOPONOMÁSTICA

CATALANA

PER

SALVADOR SANPERE Y MIQUEL.

Obra llorejada en lo certámen de 1879.

BARCELONA:
LLIBRERÍA DE ALVAR VERDAGUER.
MDCCCLXXX.

GERONA:

IMPRESA Y LIBRERÍA DE VICENS DORCA.

1880.

per l'

ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA

1.ª La ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA obre un concurs al que podrán aspirar tota classe d' obras escrites en catalá, qual tema, encar que s' deixa á elecció de llurs autors, deurá esser forsosament enclós dintre l' article primer del Reglament de l' Associació, transcrit més avall. La extensió de la obra deurá esser equivalent á 100 planas al menos del text de la revista catalana *La Renaixensa* y no podrá passar de 150. Quedan exclosas del concurs las obras de pura imaginació. . . . .

2.ª Lo premi consistirá en lo *títol de soci honorari* y la quantitat de *cent cinquanta pessetas*. . . . .

3.ª La propietat de la obra premiada quedará á favor de la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, la que la publicarà á sas expensas immediatament.

4.ª Las obras que aspirin á dlt premi deurán esser entregadas..... avans lo dia 30 de Abril prop vinent. . . . .

Article primer del Reglament de la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA.—«La ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA es una societat que tè per objecte recorre lo territori de Catalunya y comarcas vehinas pera estudiarne y ferne conèixer las bellesas naturals y artísticas; las tradicions, monuments y antiguetats; las costums típicas, cants populars y particularitats de llenguatge, y en fi, las produccions de tota mena, aixís las de avuy en dia com las que s' hagin perdut y las que convinga restablir ó introduhir.

Barcelona 4 de Novembre de 1878.—Lo *President*, FRANCISCO X. TABELLA.—Lo *Secretari*, EUDALD CANIBELL.

DICTÀMEN DEL JURAT.

Lo Jurat elegit per aquesta Associació pera judicar un *Estudi de toponomàstica catalana*, única obra presentada al concurs obert per la mateixa ab data de 4 de Novembre passat, al cumplir ab lo seu honrós encàrrech no pot menys de felicitarla ja que ha donat lloch á que s' presentés un treball d' importancia per referirse á las fonts històriques de Catalunya. En lo renaixement de la literatura catalana hi mancan estudis d' investigació històrica y filològica, que, compensant los treballs d' imaginació, que tant hi abundan, vingan á enrobustir y á dirigir lo cultiu de las lletras catalanas. Per aixó serán sempre dignas d' aplaudiment las Associacions, que per medi de concursos ó d' altre modo procurin alenar los afanyosos esforços de diligents investigadors, que, escorcollant polsosos pergamins ó examinant altres monuments històrichs, vingan á donar clara llum sobre l' passat d' aquesta benvolguda terra.

L' *Estudi de toponomástica catalana*, encara que per son títol sembla reduhirse á un treball senzillament geogràfic dirigit á donar explicació etimològica de noms de pobles de Catalunya, no obstant l' autor lo enllassa ab certas consideracions etnogràficas, que per sa extensió farian creure que forman part principal del llibre y en aquest concepte hauria semblat mes propi anomenarlo *Estudi etnogràfic y toponomástico de Catalunya*.

Despres d' indicar que los treballs toponomásticos son molt adequats pera una Associació d' excursions, pasa l' autor á ocupar-se del estat dels estudis toponomásticos de nostra terra citant en primer lloch com á mes extensos los d' En Cortés y Humboldt y com á parcials los del P. Fita, Fernandez Guerra y Pujol y Camps. Fa notar que la lectura dels epígrafes monetaris feta per los numismáticos Heiss y Delgado ha de contribuir al avansament de la toponimia, no mercixentli gran confiança los treballs d' En Cenac Morcaut y d' En Obradors perque enclouhen molt d' hipotétich, y diu respecte del Diccionari Geogràfic d' En Madoz, que s' hi trova tot lo escrit per En Cortés. Se deté després á criticar á n' aquest Autor fent notar los errors que cometé y alguns descuyts ó distraccions, y encara que li reconeix autoritat, li sembla que girá dintre d' un cercle reduhit per haverse valgut com á medis d' interpretació solament de las llenguas hebrayca y grega, criteri estret y mesquí del que ne fou causa l' estat de la arqueología y de la filologia forsa endarreridas á la época en que fou

fet semblant estudi, per lo qual creu que 'ls errors en que va incorre foren deguts á ideas preconcebudas.

Segons l' autor la filologia no es suficient per aquest estudi, sino que, seguint á Gatchet, creu que dita ciencia s' ha de subordinar á la història; encara que no ab tot rigor. Los *Indices del Real Patrimonio*, recòndits en lo Arxiu de la Corona d' Aragó y los *Apéndices* á la obra d' En Marca han sigut las fonts d' ahont ha tret tot lo relatiu als noms de pobles tal com se trovan escrits en documents de la Edat Mitjana.

Despres d' aqueix prólech ó introducció tracta en lo primer capitol de la *Rassa primitiva* y diu, que faltant datos positius pera determenar quina fou la rassa que poblá primer á Catalunya, s' ha de deduhir en vista de lo que se sab del home primitiu del centre de la península y del Mitjdia de França. Assegurant que la antropologia li proporciona datos suficients pera afirmar la unitat de rassa en tota la península y Mitj-dia de Fransa, y son parentiu ab las rasses rossas y blanques del Nort del Africa, y que per la filologia pot concloure que l' éuskar fou la llengua parlada per aquexa rassa Billusgorri ó de cabell ros; ne treu com á conseqüèncias: 1.ª que á la península se parlá solament una llengua, lo vasch, segons se deduheix de la comparació dels noms geogràfics; 2.ª que deuria donarse á n' aquesta rassa lo nom d' éuskara y no lo d' ibérica, guardant aqueixa denominació pera 'ls pobles que formaren lo regne d' Aragó ó sia la part d' ensá del Ebre.

Al ocuparse en altre capítol de las *rassas històriques* que estigueren á Catalunya enumera com á tals la dels ibers, semitas, grechs, romans, goths y alarbs.

Diu que la crítica moderna ha demostrat que los ibers d' Espanya no foren los primers que venint del Asia la colonisaren ó poblaren, y per lo tant á la Espanya la fá pàtria dels ibers autoctòns. Afegeix que l' éuskar, que es llengua coneguda per la mes antiga y com una de las que parlaren los ibers, fou la del poble aborigena, y que los sabis tenen escrupól d' admetre aqueixa conclusió per por de que en las inscripcions ditas ibéricas no s' hi amagui una llengua desconeguda. Descubert per En Delgado l' alfabet ibèrich y llegintse ja per l' éuskar, ja pel celta los epígrafes monetaris, podrian aplicarse á son modo de veure altras llenguas parladas per pobles històrichs pera la interpretació dels monuments epigráfichs. Admet que los ibers com á rassa aborigena ó com á conquistadora s' extengueren pel Africa, Espanya, Mitj-dia de França, Italia é Iliria, havent tingut que combatre primer ab los semitas que vingueren d' Egipte y després ab los celtas, ab quals pobles se barrejaren formant las nacionalitats que han donat á conèixer los grechs y los románs. Lo que aquestos diuhen del poble iber s' ha de referir á la rassa éuskara, ja que pels grechs y románs l' iber històrich habitava entre 'ls monts Idubedas, lo Garona y l' Ródano.

Deduheix la vinguda dels semitas á Catalunya del mito d' Hércules y de la topono-

mástica catalana, que dona á coneixer noms de procedencia semítica. En quant als celtas res ne diu lo mito. Scymmo de Chio, que parla de la vinguda d' aquells á Espanya no los refereix á Catalunya, com tampoch Humboldt, y en confirmació de que no vingueren a n' aquesta encontrada, cita lo resultat d' un estudi del P. Fita sobre lápidas trovadas á Castilla y Extremadura hont hi descubreix vestigis de declinació céltica abundosament, mentres que sols se'n trova en una pertanyent á Catalunya.

La influencia que exerciren los grechs á Catalunya va ésser moral y no tanta com creuhen los historiadors, haventhi per altra part manca de monuments epigráfichs. En cambi fou molt gran la dels románs, y la resistencia que oposaren los cataláns als goths, segons deixen creurho las rebel·lións de Paulo y de Hermenegild, dona á compendre que sols influhiren com á triomfadors. Llarga estada feren los alarbs á l' altra part del Llobregat alarbisant lo pahís, com ho demostra en alt grau la toponomástica d' aquellas encontradas.

En altre capítol, baix lo títol de *llengua catalana*, diu que per l' estudi dels noms de pobles y dels apellidos havém de venir en coneixement de las fonts llingüísticas de nostra parla, de la que res ne sabém pels románs encara que tinguém noticia de la regió que es avuy Catalunya 600 anys avans de Cristo. Ab aquest fi examina quatre apellidos, segons diu, éuskars y fenicis de personatges que floriren én aquesta part d' Espanya.

Com auxili indispensable per la etimologia

entra després á tractar de la fonètica catalana deduhida dels noms de pobles, fent notar los cambis de lletras que s' observan comparant dits noms en diferents temps usats.

Fa ressortir la importancia del estudi etimològich y fixa com á basas del mateix: 1.ª comparar los noms moderns ab las formas antigas conservadas en las monedas, lápidas, pergamins y demes documents de nostres arxius; 2.ª comprovar per comparació tot nom que s' dongui explicat per una llengua que se suposi parlada á Catalunya, ab los noms topogràfichs del país ó encontrada en que se sab positivament que tal llengua se parlá; 3.ª comparar los noms catalans d' un y altre costat del Pirineu: 4.ª no proposar mes etimologies que aquelles que son evidentas per si mateix ó prou justificadas per los caràcters físichs de las localitats; 5.ª observar las reglas generals y de sentit comú á las que obeheixen totas las toponimias; y 6.ª no fer may cap substitució ni supressió de vocals, ni de consonants que no s' expliqui rodonament per la gramática ó per la fonètica, ja de la llengua primitiva, ja de la llengua catalana.

Entrant de plé á l' estudi toponomástich tracta primerament del noms que s' expliquen per la llengua catalana y fent observacions sobre dels mateixos estudia los pobles que han traduhit son antich nom, com son: Alforja, La Bisbal del Panadés y Rosas y ocupantse després dels pobles que han mudat lo nom considera com á tals á Castelló d' Empuries, Castellolí, Castell Adral, Castellví de Rosanes, Castellgali, Centellas, Castell d' Asens, Castell-

será, Capellades, Canonja, Mur, Sta. Cecilia de Montserrat y la Seu d' Urgell.

La flora catalana li proporciona abundant material per establir una nova secció, després de la qual fá seguir la relativa als noms que tenen ó poden tenir un sentit termenal, com Vilanova de la Muga, Perafita, Termens y altres. S' ocupa també del noms catalans modificats per un sufix com Barcelona, Gerona, Montanyola, Cerdanyola, estudiant detingudament lo valor d' aquest sufix en *na* y *ola*, y dels altres que ho son per contracció ó d' altre mena, com Cánovas per Casas novas. Després d' estudiar los noms topogrífichs determinants de las radicals catalanas y que no s' explican per lo catalá y las radicals toponímicas que no son ó no semblan catalanas, acaba l' autor fent un petit resum de son treball.

L' autor ha pres com á objectiu l' estudi etimològich dels pobles de Catalunya que tenen Ajuntament, fixantse aixís un terme dintre del qual havia d' omplir sa tasca, y pera evitar que pogués dírseli que havia omes ab intenció ó sens ella lo tractar de tals ó quals pobles, perque no favorian ó contrariavan las sevas teorías. Lo Jurat no pot menys d' admetre aqueix punt de vista que ve justificat no proposántse l' autor fer un estudi complet de tots los noms de pobles de Catalunya.

De las duas parts en que la obra ve dividida, la primera com ja s' ha explicat, la destina l' autor á exposar sas teorías, que en resum no son altras que afirmar d' una manera tal vegada massa categórica l' origen éuskar del

poble catalá, la influencia dels semitas y dèmes pobles que conquistaren despres á Catalunya, exclohent d' aquesta encontrada tota influencia cèltica que no siga importada ó per la llengua llatina ó per las relacions, que lo poble catalá degué mantenir ab los celtas, y oblidantse, sens dúpte per descuyt, de parlar dels franchs, que vingueren en últim lloch.

La missió del Jurat no es la del crítich. Si aquest pot y deu contrastar las opinións particulars d' un autor alegant nous arguments pera corretgir ó desvaneixer sas teorías, si pot discutir punt per punt las afirmacións y conclusións del llibre; altre es lo punt de vista d' aquell, que respectant la manera de veure del autor sols ha d' examinar si la obra es ó no digna de premi. Inspirat donchs en aqueix criteri creu lo Jurat, que encara que no estiga conforme en tot ab las opinións que s' exposan en aquesta primera part y per mes que noti poca precisió al tractar del servey que fan á la toponomástica la història y la filologia; no obstant reputa que aquesta part es un treball apreciable y per aixó no indigne del premi.

En quant al capítol titolat *Fonética catalana*, estudi indispensable per tot treball etimològich, que hagi d' ésser formal y científich, ha de fer notar lo Jurat que, si be no es un tractat complet, porque se limita á la toponomástica y no hi ha motiu pera deixar de ferla mes general inclohent lo llenguatge comú, porta no obstant datos estimables pera la fonética catalana, que encara está per ferse. Los errors de

detall que s' hi observan sens dupte son fills de las mateixas fonts en que ha begut l' autor, ja que ni los *Indices del Real Patrimonio*, ni los *Apéndices* al Marca donan sempre las formas mes antigas dels noms dels pobles, y que han d' esser lo fonament principal d' aquest estudi. Aixís per justificar, p. ex., lo cambi d' *e* en *i* y de *ua* en *o* cita *Egualada—Ygolada*, no essent aquella la forma mes antiga, ni aquesta la mes moderna del nom de la vila á que se fá al·lusió, ja que en lo Cartoral de St. Cugat del Vallés se llegeix *Aqualata* com á paraula primitiva y ben sabut es que avuy se diu *Ygualada*.

No pot menys d' aplaudirse lo capítol sobre la importancia y basas del estudi etimològich escrit ab molt acert y que, de haverse seguit sempre y constantment las prescripcions que allí s' hi posan, no haurian caygut en menyspreu aqueixa mena d' estudis.

L' autor no ha empleat la forma de diccionari com va fer En Cortés, sino que ha agrupat los noms en diferentas classes, lo que, facilitant l' estudi de la toponimia, donantli mes importancia, presentantla baix un punt de vista científich, al mateix temps que la fá mes apreciable, evita al autor mes d' una dificultat que no hauria pogut resoldre tractant cada nom de per sí. Aixís ha pogut oferir una obra mes arrodonida y acabada. Dificil es seguir pas á pas á l' autor en son treball, perque quasi cada nom pot dirse que es un estudi especial, en lo qual ha sigut mes ó menos felís segons las dificultats que li oferia. La obra presa en

conjunt es apreciable; en sos detalls no cab duptar que hi ha que corretgir. La naturalesa d' aquestos treballs presenta dificultats grans, que lo mateix autor no pot menys de reconeixer y confessar, dificultats fillas moltas vegadas de falta de datos suficients que dirigeixin al autor en sas interpretacions. Aixís induhit per los *Indices del Real Patrimonio* ha pogut fer d' Igualada un nom vasch, mentres que lo Cartoral de S. Cugat dona un nom originariament llatí. En estudis d' investigació may pot dirse la última paraula quant no s' han recullit tots los datos necessaris que no deixin lloch á dupte.

Entre las etimologies pot ésser reputat de notable l' estudi fet pera explicar la de La Bisbal del Panadés, que intentá ja En Cortés y l' autor ha donat d' una manera acabada, ó com diu verament es una demostració matemática. També s' ha de reconeixer que al explicar la etimologia de Gerona, en llatí Gerunda, si no ho hagués conseguit, al menys tindrà lo mérit de fer-la derivar del riu que passa per dita ciutat, riu que en documents de la Edat Mitjana s' anomenava *Undar* en llatí y avuy *Onyar* en catalá, etimologia que apar mes pròpia y natural que otras que s' han donat y que l' autor també cita.

Innecessari es fer ressortir un á un los mérits del llibre y que haurian sigut molt mes nombrosos, ó al menys hi hauria hagut mes pochs errors, si l' autor, recordantse de las basas y de la fonética que havia establert com estudi preliminar, n' hagués fet constant aplicació. Aixís

hauria evitat donar alguna etimologia que al primer cop d' ull no es acceptable.

Hi incorregut algunes vegades en errors de fet, que com ja s' ha indicat no ho son per culpa del Autor, sino mes aviat per falta de dats suficients que no l' hi proporcionaren los llibres d' ahont los tragué. Per aixó cau per sa basa tot quant diu sobre *Castellví de Rosanes*. Los *Indices del Real Patrimonio* portan *Castrum vetus* per *Castellví*, y l' autor s' esforça en va pera explicar-se la alteració fonética, per fer derivar *vi* de *vetus*; mes en los pergamins de números 219 y 236 de Ramon Berenguer I, se trova escrit *Castrum vitis* y per lo tant queda demostrada la etimologia. En quant á Rosanes que se afegeix á Castellví no te cap fonament la explicació que 'n dona y menys quant en lo Cartoral de Sant Cugat fól 173 retro, escriptura de número 555, se trova escrit *Rodanes*. Respecte de *Salas* de la provincia de Lleyda, si hagués tingut present que l' accent queya sobre la segona sílaba y no sobre la primera, com suposa, no hauria donat la explicació que 'n dona, ni menos suposat que tal volta d' aquí deriva l' apellido de Sala tant comú á Catalunya, puig aquest nom deriva de font germànica.

Altras vegadas lo desitj de donar explicacions poch necessarias ha llansat á perdre etimologies com las de *Castellolí*, *Castellgalí* y *Castelladral*, podéntshi afegir també la de *Castell d' asens*. Sens dupte ha estat en lo cert dihent de las tres [primeras, que eran apellidos. Aixó era suficient; mes havent trovat per Castellolí la forma *Castrum Eulinum*, preten derivar aquest

nom de la paraula que en aleman modern es *Eule* (Óliba) y de aquí los apellidos Ólibas que son ja coneguts á la época de la Restauració. A part de que es difícilíssim fer sortir Óliba de Eule, tenint sols de comú la *l*, y de que 'ls Ólibas tal com se trovan en las escripturas de la Edat-Mitjana llatinisats son *Olibani*, á part d' aixó la forma Eulinum s' ha de tenir relativament per moderna, puig que en pergamins del temps de Ramon Berenguer I se trova *Castrum Odolini* (perg.^{ns} 219 y 236) y en lo Cartoral de S. Cugat del Vallés fól. 198 retro col. 1.ª se llegeix *Castrum audelino*. En quant á Castellgalí no hi ha mes que observar que l' apellido no deriva de *gallina* com creu l' autor, sino de *Galindus* segons ho demostra lo Cartoral de S. Cugat del Vallés fól. 29 col. 1.ª, que dona lo nom de *Petro de Castro Galindi*; y lo mateix s' ha de dir per *Castelladral* essent conegut en la época de la Restauració lo nom Aderaldus, sens que sia necessari ferlo derivar del celta com indica encara que hipotéticament.

Castell d' asens diu manifestament lo que significa sens que hi hagi necessitat de mes aclaracions; emperó l' autor ha cregut veurhi lo que filològicament se 'n diu una etimologia popular. Atenent á que 'ls moros estigueren per espay de molt temps á la que es avuy provincia de Lleyda, suposa sens cap fonament, que hi hauria un castell d' un moro nomenat *Hasen*, y que despres los catalans amos d' aquell territori dirian per semblansa en la pronunciació *Castell d' asens*. Aquesta explicació á mes de infundada es innecessaria, y no repugna admetre que hi haja

un *Castell d' asens* quant en lo pergami de n.º 425 de Ramon Berenguer I del any 1070 s' hi trova un nom tant capritxós com lo de *Castello de cane penduto*.

Portat de la imaginació algunas vegadas ha incorregut l' autor en inexactituts com aquestas, guiat pel bon desitj de voler donar las explicacions mes complertas quant d' altra manera no hauria sigut cap desmèrit, tractantse d' un Estudi, deixar en blanch lo que ajustantho á las bassas y á la fonética no podia quedar ben explicat.

Lo Jurat hauria vist ab gust que al fer ressortir los defectes que conté lo Diccionari Geogràfich d' En Cortés, hagués usat l' autor d' una forma mes suau, havent sigut En Cortés lo primer que obrí 'l camí en una época en que no estavan tant adelantats com avuy dia los estudis etimològichs.

Atenent donchs á tot lo exposat y vista la dificultat que l' assumpto de sí ofereix, la manera com ha sigut tractat y la laboriositat, erudició y nobles desitjos que demostra l' autor, no obstant las naturals imperfeccions d' un treball d' aquesta classe; tenint en compte també que entra de ple y no pot estar mes ben inspirat en lo esperit del article primer del Reglament de la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA segons demana la basa primera del concurs obert per la mateixa en quatre de Novembre prop passat: proposa lo Jurat á n' aqueixa Associació que al Autor d' *Un Estudi de toponomástica catalana* li donga lo premi ofert pera dit concurs.

Barcelona 10 de Octubre de 1879.

Lo President del Jurat, † ANTON BERGNES DE LAS CASAS.—*Los Vocals*: LLUIS CUTCHET, FRANCISCO MÀRIA TUBINO, RAMON ARABÍA Y SOLANAS.—*Lo Secretari*, JOSEPH BALARI Y JOVANY.

UN ESTUDI DE TOPONOMÁSTICA

CATALANA.

LEMA.

¿Quina fou la primera llengua parlada en Catalunya?—¿Quina fou la llengua del poble que la colonisá?

INTRODUCCIÓ.

Pochs llibres se recomanan tant á la publicació feta per una *Associació d' excursions Catalana*, com un Diccionari geográfich-histórich, destinat á donar á sos associats lo coneixement del terreno que han de recórrer y estudiar, y de las ciutats que han de visitar.

Los estudis toponomástichs, fins avuy, están en Espanya molt descuidats; y á no esser per los numismátichs que han fet adelantar aqueix punt un tant, res hauríam avansat al treball més serio que fins avuy tením, al *Diccionario geográfico de la España Antigua de D. Miguel Cortés, Madrid, 1835, in 4.º*

No s' cregui ab aixó que nosaltres oblidém lo llibre de Guillem Humboldt: *Prüfung der Untersuchungen über die Urbewohner Hispaniens vermittelt der Vaskischen Sprache, —Berlin, 1821, in 4.º*;—com en lo curs de nostre treball se veurá, nosaltres lo tením en gran respecte y estima á pesar de tots sos errors; empero lo llibre del sabi alemany se surt fins á cert punt de nostre assumpto, per

quant Humboldt treballá més pera demostrar cóm l' éuskar ó vasch, la llengua dels Ibers, s' extengué per tota la península y mitj jorn de França, que no pera demostrar, desentranyanto, l' origen dels llochs de la terra, de's noms de sos rius, ciutats y montanyas, qu' evidentment guardan vivas en sas misteriosas formas, las trepitjadas dels primers pobladors ó colonisadors de nostra patria.

Los resultats toponomástichs que s' desprenen dels estudis d' En Alois Heiss: *Description générale des monnaies antiques de l' Espagne*,—Paris, 1870, in fól. y d' En Antoni Delgado: *Nuevo método de clasificacion de las medallas autónomas de España*,—Sevilla, 1871—en publicació; pateixen del defecte propi d' uns estudis destinats á un altre ordre de treballs, puig está clar que los dits numismátichs sols estudian los noms dels epígrafes monetaris pera classificar las monedas, deixant á part l' estudi d' aquells noms que no posan dificultats á la classificació.

Dels estudis parcials d' En Fidel Fita: *Revista històrica, Las murallas de Barcelona*,—Barcelona, 1877; d' En Aureliano Fernandez Guerra y Orbe: *Cantabria*,—Madrid, 1878; de D. Celestino Pujol y Camps: *Estudio de las monedas de Empurias y Rhode con sus imitaciones*,—Sevilla, 1878; no se n' pot fer un cos de doctrina, per quant no ha sigut tal lo pensament de dits autors.

Importants semblan també quan no's coneix la materia y no s' está en disposició de jutjar d' ella, los resultats toponomástichs deguts als estudis d' En Cénac Moncaut:—*Histoire des peuples et des états Pyrenéens*. Paris,—1873, in 8.º; 3 tomos; y d' En Sebastiá Obradors:—*Investigaciones lingüísticas sobre los primitivos pueblos que se establecieron en Cataluña y principalmente en la provincia de Gerona*,—*Revista de Gerona*, años 1876 y 77, Gerona; mes en un y altre treball, lo hipotétich, lo convencional, supleix la manca de deguda preparació.

En igual concepte s' han de tenir los estudis toponomástichs del *Diccionario geográfico y Estadístico de España de D. Pascual Madoz*,—Madrid, 1847, in 4.º; puig en eixa obra s' hi ha vuydat tot lo Cortés sens mica de bon criteri, reproduhint de tal sort, lo que de bo y de dolent hi ha en tal llibre.

Com se veu, lo únich cos de doctrina fet, sério y formal, es lo diccionari d' En Cortés, y pera estimar son importancia no hi ha més que veurer com tots nostres autors moderns ne fan lo punt de partida pera sas ulteriors disquisicions, y entre nosaltres mateixos ara acabém de veurer com l' autor de la *Historia crítica civil y eclesiástica de Cataluña* ha copiat al peu de la lletra tot lo qu' En Cortés digué de la Espanya tolemayca. Donchs aquest sol fet per part d' En Antoni de Bofarull nos diu ben clar, qu' entre nosaltres lo llibre d' En Cortés ocupa encara lo primer lloch, y fa autoritat.

Confessém que pera nosaltres ne té molta de autoritat, puig deixant en lloch á part veras distraccions de son autor, que no perque s' repeteixin bastant sovint deixan d' esserho, de quasi tots los errors d' En Cortés ne té la culpa lo estat dels diferents rams de la ciencia arqueológica y filològica en son temps, y que, com se comprént, son los fonaments de la toponomástica.

Veritat es que hi ha errors fundamentals dels que n' tenen exclusiva culpa las ideas preconcebudas d' En Cortés.

Nostre compatrici no pot sentir parlar pera res del éuskar, llengua bárbara é inculta, de la que quasi no admet que s' puguin entendre los que la parlan. Cortés es Tubalista; Cortés no admet que s' parlés altra llengua per los primers homens que l' hebreu, puig fou per ell la llengua que parlá lo primer home en lo Paraís. Sistema del tot oposat al del capellá Bidassouet de Itharce, que vol que la llengua de

nostre pare Adam fos l' éuskar. Aquesta disputa avuy nos semblará fins ridícula; qui vulga veurer la importància qu' en lo primer ters de nostre sigle tenia en Espanya, llegeixi lo primer tomo de la premenada obra d' En Cortés y la introducció al segon, y veurá ab quanta serietat, estudi y ciencia, se tractava un punt que avuy fins no s' pot anunciar sense promouer la rialla.

De la escomesa entre Euskarians y Tubalistas ne resulta necessariament lo descrédit de las teorías de uns y altres, es dir, que tant inverossímil semblava que s' prenguéss l' éuskar per base d' interpretació dels noms aborígenas geográfichs, com l' hebreu.—¿En aquest estat de cosas ha vingut un tercer?

Avuy per avuy aixís ho sembla: avuy hi ha una tendència c'ara y manifesta á resódrer per lo céltich lo que ans se volia sols explicar per l' éuskar ó l' hebreu. Lo moviment celtista es tot modern, y bé s' pot dir que no prengué serietat ni importància fins á tant qu' En J. C. Zeuss publicá sa *Grammática Céltica. E monumentis vetustis tam hibernicæ linguæ quam britannicæ nec non e gallicæ prisicæ reliquis*,—*Lipsiæ*, 1852, in 4 prl.

¿Hauria aprofitat Cortés lo treball magno de Zeuss d' haverse publicat en son temps? No ho creyém. No ho creyém per quant tampoch aprofitá lo gran treball d' Humboldt que ni tant sols conegué, puig no l' treu ni en bé ni en mal; y luego per las següents rahons.—Cortés en lo estudi toponomástich de son *Diccionari* hi anava portat de dos ideas, de que tot era hebráich, y de que lo que no tenia tal origen era grech. Sistemáticamente menyspreava lo nostre geógrafo tot quant portava altre origen, que, de no ferho aixís, bé hauria pogut aprofitarse dels treballs d' Astarloa, Larramendi, Erro y altres euskaristas; y si bé, d' haverlos seguit, hauria donat grans caygudas, algo hauria donat de nou y bo, que nosaltres portariam á son compte.

Entenguis que no critiquém l' esperit sistemátich d' En Cortés, ans per lo contrari, aprobém sa manera de fer.— Nosaltres no podém admetrer pera aquestos estudis lo pur sistema filológich; es dir, no creyém que s' pugan ni s' degan aplicar al estudi del nom d' un poble ó d' una localitat los diccionaris de totas las llenguas. Nosaltres aprobém lo sistema d' En Gartschet: *Ortsymologische Forschungen als Beiträge zu einer Toponomastik der Schweiz*,—Berna, 1867, in 8.º que subordina lo método filológich al histórich, y per dita rahó, diu, «que no hi vol saber res ab lo céltich, per quant no s' en sab res de la estada de las tribus célticas en Suissa;» y luego, rahó que s' ha de tenir molt present, «per la gran facilitat que dona lo céltich pera explicarho tot, quan un se contenta de lo que surt, en rahó d' esser una llengua monosilábica.» Herr Gartschet per lo dit demana al llatí y al gótic, á las llenguas dels pobles conquistadors l' explicació, la etimología dels noms de llochs y ciutats de la Suissa.

Ab lo dit no s' ha d' entendre que nosaltres haguém de tractar lo céltich ab lo rigor del sabi suís. No; lo céltich es, ó pot esser, un element formatiu de la nostra toponomástica. Per més que cap historiador, ni cap geógrafo antich posi los celtas dintre de Catalunya, descomptant lo Bizantí que diu d' Empurias y de Rhode qu' eran ciutats célticas, en lo qu' hi ha visible error; es lo cert que los Celtas acabáren per ocupar tot lo país qu' avuy es França, y ja está dit que no es lógich, quan los veyém del altre costat del Pirineu, creurer ni imaginar que no haguesin fet, ó pogut fer una punta per lo nostre costat. Mes del fet histórich ne surt ja una proba contra tota etimología que s' exp'iqui per lo celta quan lo nom lo porti un poble del mitj jorn del país. Empero lo dit comporta un *distingo*.

Dels pobles céltichs, lo Gall, com es ben sapigut, posá

un dia en gran perill á Roma. Brenno estigué á punt d' esborrarla del mapa, ab lo que lo mon y la humanitat, tal volta, no hi haurian perdut gran cosa. La llengua del poble gall identificada avuy ab lo Kímrich, de la que no es més qu' un dialecte lo Baix-Bretó ó l' Armoricá, s' infiltrá en lo llatí quan també aquesta llengua se trobava en lo seu período de formació. Aquest es un fet probat no sols per l' estudi filològich de la llengua llatina, sino per haverho dit terminantment un príncep de la llengua del Laci, Quintilianus, qui en las sevas *Instit. Orat.* 1r. 5—cita fins las paraulas gállicas que s' troban en Horaci y Cicero.

Ara bé; ¿lo Gállich ó Kímrich no podia igualment influir en lo desarrollo de la primitiva llengua dels catalans, ja directament, ja mitjansant lo comers y tracte social de nostres pobles marítims ab los pobles gállichs del golf de Llió, ó per los mateixos llatins que nos comunicavan llurs paraulas ja llatinisadas?

Per altra part, los celtas se féren vehins dels éuskars que arribavan fins prop Burdeos; en la hipòtessis, donchs, de que l' éuskar se parlés en Catalunya en lo temps primitiu, vet' aquí, com per lo vehinat de dos pobles, en tota la extensió de sa frontera, hi podia haver, y de segur que hi havia, comers intelectual, influencia moral.

Un cas queda per resódrer y es el de á quin poble atribuir la etimología d' un lloch que s' expliqui á la vegada per lo céltich y l' éuskar, aixó es, quan se tracta d' una paraula ab la mateixa significació per una y altra llengua. Quan lo geni de tal paraula no traheixi lo seu origen, nosaltres creyém que s' ha de donar la preferencia al éuskar, per lo que fa á Catalunya, per alló que havém dit que históricament no se sab que la trepitjessin los celtas.

Tot quant havém dit fins aquí obeheix á la idea de demostrar la deficiencia del *Diccionari* d' En Cortés conside-

rat en sí mateix. Además, nótis, que nostre geógrafo sols se proposá estudiar los noms de la Espanya antigua, donats á conceixer per los geógrafos é historiadors grechs y romans, de modo qu' en son llibre no s' troba una toponomástica completa pera la patria catalana, sino un estudi dels pobles y ciutats de la mateixa, citats per dits testimonis, ó per las lápidas, que forman una gran minoría.

Una reimpressió, donchs, d' En Cortés completat, semblará possible, pero rés més. Y empero, no es possible; no sols per quant las correccions filológicas ó llingüísticas serian moltas, sino per quant lo treball d' En Cortés té defectes tant importants, que, corretgits, donarian quasi un llibre nou.

Com exemple estudiarem a'guns noms de pobles y llochs, no triats, sino los que primer se presentan.

Diu del primer lloch de Catalunya qu' á son estudi se mostra al trepitjar nostra terra:

«El poeta español Festo Avieno en su poema didascálico DE ORIS MARITIMIS, describiendo la costa del mar ibérico ó baleárico, nombra este monte—Acer —como vecino á ella y no lejano del Ebro: JUXTA «SUPERBUM MONS ACER CAPUT EXERGIT, OLEUMQUE FLUMEN. Puede muy bien haberse llamado así el Moncia, á esta parte del Ebro, ó el Mola á la otra, «ambos muy encumbrados. Este último está mas inmediato al rio Oleum que es el de Cambrils, ó el que pasa por junto á Olesa, hoy Llobregat.»

En lo Tomo I, plana 307, diu al anotar lo text l'atí d' Avienus, lo mateix Cortés: *«que si bé en lo text de Madrid «de dit autor lo nom del mont es ACER, en la d' Oxford es «SACER» y, sens dubte per descuyt, passá Sacer en lo text lla-*

tí d'Avienus que publica, y *Acer* en la part del *Diccionari*, y ho creyém descuyt per quant ell traduheix en la part castellana *Sacer*, y no *Acer*.

De tot lo dit s' en treu en clar que no sapigué Cortés quin es lo mont *Sacro*; empero, quan se llegeix la traducció castellana d' Avienus se veu clar que per e'l es lo Montserrat, y aixís diu al traduhir lo citat vers llatí:

«*En la region vecina el monte Sacro* (1)
«*Su cabeza levanta muy erguida.*

De modo, que mentres en una part de son llibre opina que lo *Sacer mons*, pot esser lo *Moncia*, ó la *Mola*, en altra part afirma d' un modo positiu qu' es lo Montserrat.—Si Cortés hagués sigut més coneixedor de la topografia catalana, no hauria caygut en error, quan precisament lo *Sacer Mons* ha arribat fins á nosaltres sens cambi de nom.

LO SACER MONS, ó *mont sacro*, es pera nosaltres lo MONT SANT, lo mont més alt y feréstech del grupo de montanyas conegudas ab lo nom de Montanyas de Prades, y quinas estribacions cauhen en lo mateix Ebro com ab molta puntualitat diu Avienus.

Mont Sant, es la exacta traducció del llatí *Sacer mons*.

Al parlar de tant antich lloch de Catalunya, sagrat, sens coneixer la divinitat á qui s' consagrà, y tenint present qu' aquest treball va dedicat á una societat d' excursions, no podém méns de recordar que dit mont está plé de covas, y qu' aquestas no han sigut estudiadas: ¡qui sab si no guardan en sas entrayas los secrets dels primitius temps de Catalunya!

(1) «*Pasado ya el Ebro va á describir el poeta el trecho que hay desde él hasta Barcelona..... aquí comienza tambien por el monte Sacro, llamado tambien Sellus, que es Monserrat.—Obr. cit. Tom. I., «pl. 334.»*

—¿Nostras societats excursionistas no hi anirán á registrarlas?

Seguint l' ordre establert nos trobém, no ja ab un nom mal atribuït, sino ab la invenció d' una ciutat, ab un *Anicienum augustum*, de la que diu:

«Hallamos el nombre de esta ciudad en una inscripción conservada en el castillo de Tortosa, que es una dedicacion que los tertosanos consagraron al dios Pan, porque sus negocios habian sido manejados con ventajas suyas en el Congreso de la España citerior celebrado en este pueblo. Otro de igual nombre habia en la Galia que hoy se llama Puy. Este á nuestro parecer debia estar no lejos de Tarragona y de Tortosa, y yo conjeturo que pudo ser Fortanete, ó FORT ANECE, huella bastante análoga al nombre ANICIENUM con restos antiguos.»

La invenció de la ciutat *Aniciense*, com ja s' haurá endevinat, naix d' haver llegit malament Cortés la lápida de Tortosa.

Véigis' sinó eixa inscripció, y lo comentari y explicació d' En Hübner en lo *Corpus inscriptionum latinarum Bero- lini* 1869 *in fól.* á continuació:

Lápida n.º 4055.

PANthEO · TVTELAE
OB LEGATIONES · IN
CONCILIO · P · H · C
APVT · ANtonINVM
AVG · PROSPERE
GESTAS
M//////////IEN

«*Scripti* IN CONCILIO P(ROVINCLÆ) H(ISPANLÆ) C(ITERIORIS) APUT

«AN(TONI)NUM AUG(USTUM); *putandum enim est concilium provinciae, cuius sedem Tarraconem fuisse infra videbimus, eum nemo unquam Antoniorum quantum scimus Hispanos adierit, Romam aliquando convocatum esse. Nam APUT. ANICIENUM [LEG(ATUM)] AUG(USTI) ideo displicet, quod Anicienus nomen videtur nullum esse et quod leg. Aug. pr. pr. minimum expectaveris; neque apte cogitatur de legationibus provincialum ad legatum provinciae. Praeterea cf. n.º 4057.*

qu' es la següent:

IMP· CAES· DIVI
 HADRIANI· FIL·
 DIVI TRAIANI· PATR· N (*sic*)
 DIVI· NERVAE· PR°N
 T· AELLO· HADRIAN°
 ANTONINO· AV· PI°
 TR· POT· COS· DES· II
 R·P· DERTOS
 CVRANTE· LEGATO
 M· BAEBIO· CRASSO· F
 LEGATIONE· GRATVITa

Y si continuant la marxa per la costa arribem á Tarragona, naturalment Cortés no conegué lo nom primitiu de la gran ciutat romana, puig en son temps lo desciframent de las inscripcions ditas celtibéricas estava en estat rudimentari, y ab aixó queda ja dit quina font de coneixements mancá á Cortés, y quina causa d' errors més gran no havia de resultar en la ignorancia en qu' estava respecte á no conèixer en sa forma original los noms primitius de nostras vilas y ciutats.—No continuarem donchs, citant los errors xichs y grans del treball d' En Cortés, puig després de lo dit fins aquí, ja s' endevina que molts y molt grans han d' esser.

Ara bè, ¿es possible fer un diccionari geogràfic-històric sens prèviament tenir formada la toponomàstica del país?— ¿No ha d' esser precisament la toponomàstica la que 'ns expliqui los orígens llingüístichs de nostra patria, los orígens de nostras primeras vilas y ciutats?— ¡Qué aquest es un treball difícilíssim! ¡Qu' es un treball subjecte á grans errors!— ¿Quí no ho sab? ¿Empero han d' esser las dificultats á vencer motiu pera que jamay no emprengué m lo reduhirlas? ¿No es verdaderament vergonyós que quan l' Alemania ha portat ab Förstermann aquestos estudis á un alt grau de perfecció; que quan Suissa té una toponomàstica perfecta, y á França hi treballan ab afany homens com En Quicherat y En Luchaire quals estudis aprofitarém; quan Inglaterra ha dit pera la seva quasi la última paraula mitjansant los treballs d' En Joice y d' En Charnock; quan á Italia En Flechia los adelanta per via segura y á Suecia En Falkman pren per iguals vias, que nosaltres no tinguém més estudis toponomàstichs que 'ls de nostres numismàstichs, y los de nostres vascófilos del sigle passat y primers del present, amen del treball fundamental d' Humboldt?

Se dirá qu' un treball toponomàstich espanyol implica pera qui lo vulga emprendre lo coneixement de las llenguas vasca, cèltica, llatina, grega, hebràica, gòtica, antich alemany y frank, alarb, castellá y catalá, es dir que sols un políglota, un home entés en las més difícils llenguas pot entrar en un estudi fundamentalment difícilíssim. Ó millor, que la manera de portar á cap un treball tant exposat á errors seria que un grupo d' homens que possehís cada un d' ells en particular, y en tota perfecció, una de ditas llenguas, apliqués son coneixement á la toponomàstica desde son punt de partida.

Aixó indubtablement sería lo més convenient, y se pot assegurar que fins á tant que d' una ó altra manera aixó no succehesca, no tindré m una toponomàstica perfecta. Si

nosaltres empreném lo treball en tota sa integritat, es per que no enteném resóldre'l de plé, sino dir pura y simplement lo que 'n sabém ó creyéim saber sobre tal ó qual poble, perque més tampoch no podém. Y si 'ns atrevím á posar las bases del treball, y senyalar sa marxa general y son desenrotllament es, per quant estimém que no hi há treball bó, ni xich, ni gran, sense método y sistema.

Lo nostre método será y es rigorosament científich, rigorosament filològich-histórich.

Una lectura feta de pressa y de correguda dels noms qu' avuy portan nostras vilas y ciutats, comparada ab altres d' igual classe fetas sobre la toponomástica de l' Africa y de l' Assia, de França y Alemania, basta pera poder, á cop d' ull, classificar los noms toponomástichs de Catalunya, y perque s' deixin en lloch á part llenguas que si bé donan gran facilitat pera explicarho tot, no s' presentan en nostres noms ab lo carácter franch y obert ab que ho fan en aquells païssos ahont han sigut parladas.

Los elements céltichs característichs, las radicals de llurs noms de vilas y ciutats son: *Ande*, ó *Ando*, *Ate*, *Are*, *Ar*, *Car*, *Durn*, *Epo*, *Nant*, *Noi*, *Roto*, *Sege*, *Tent*, *Tog*, *Ux*, *Vind*, *Viro*: y també com sílabas intermedias y sufixos, *Bod*, *Briga*, *Briva*, *Brogi*, *Camb*, *Cant*, *Cassi*, *Dumm*, *Dubrum*, *Inc*, *Mag*, *Mand*, *Neha*, *Nerto*, *Rico*, *Tase*, *Vellaun*; y com sufixos; *Acus*, *Bogi*, *Bona*, *Cuos*, *Guatus*, *Illus*, *Isacus*, *Marus*, *Rix* y *Vicus*. De tota aquesta série de radicals y sufixos los únichs aplicables á nostra toponomástica, aixís de primer entuvi, son solament aquells que tenen també explicació per lo vasch y l' hebreu; y sino, compárinse las radicals célticas recullidas per En Belloguet: *Ethnogénie gauloise ou mémoires critiques sur l' origine et la parenté des cimmériens, des cimbres, des ombres, des belges, des ligures, et des anciens celtés.*—*Glossaire gaulois.*—*Deu-xième édition.*—*Paris, 1872, in 8.º* ab las radicals vascas donadas per Hum-

boldt, obra premenada, ó per En Luchaire, *Etudes sur les idiomes pyrénéens de la région française*.—Paris, 1879. in 8.º

Altres elements toponomástichs surten per sí mateixos, y aquestos, deixant en lloch á part los elements natus de nostra llengua, son los Alarbs, gracias al article especificatiu *al*: mes no tots los noms alarbs portan l' article, y tampoch tots los noms que comensan ab *al*, *el*, *il*, son a'arbs.

Donchs, ben meditada nostra toponomástica, gran resultat s' en treu sens poderos esforços de la intel·ligencia, y vet' aquí perque nosaltres empreném un treball que d' altra manera hauriam de respectar y deixar pera gent més sapada en la classe d' estudis qu' exigeix la toponomástica.

Nostre sistema es purament histórich; per aquesta rahó havém dit qu' estavam per la doctrina del sabi suís. L' historia nos parla de la vinguda á Espanya de ibers, fenicis, celtas, grechs, llatins, goths, alarbs y franks; l' historia nos diu la part qu' uns y altres prenguéren en la civilisació y colonisació de nostra Catalunya; donchs nosaltres no volém, perque en rigor no podém, donar á un y á altre poble, més lloch, ni més importancia de la qu' en tant gran obra tenen. Aquest estudi, que no podém tractar d' un modo fundamental, sino de correguda, per quant se nos emportaria tot l' espay de que podém disposar pera lo present treball, está basat en lo mateix cos de doctrina dels *Orígens y fonts de la nació Catalana d' En Sanpere y Miquel*.—Barcelona, 1878, in 4.º (1)

Avans de clourer esta introducció havém de dir, que com l' edat mitjana corromp los noms de pobles y ciutats fins á ferlos desconeguts no sols pera los aficionats als estudis toponomástichs, sinó pera los homens més intel·ligents en ells, pera descobrir llur nom verdader havém recorregut als *Índices de Enagenaciones del Real Patrimonio en Cata-*

(1) Respectém l' original presentat al Concurs qu' ens obligava guardar l' anónim.

luña, Rosellon y Cerdaña, del Arxiu de la Corona d' Aragó; á l' obra d' En Márca: *Marca hispanica—Parisiis* 1688 y á las otras fonts que citém, debentse entendre en eix punt, que sempre que no fém cap particular referencia aludim als *Índices* avans citats.

Una qüestió molt interessant se presenta també al tractar la toponomàstica alarb, tal es la representació per nosstras lletres de las lletres alarbs. Quasi be podriam dir que 'ls sistemas varian ab cada autor, y qu' en Espanya, y se comprén, s' inclinan nostres alarbigas á suavisar las guturals y lletres ásperas del A'arb, mentres qu' en França y Alemania passa lo contrari á fi de enmotllar la pronunciació ab lo geni de la llengua nativa, tal es lo cas de las lletres *Chim* y *Ja* qu' en Espanya se llegeixen *Ch* y *J* y en l' extranger fan *Dj* y *Kh*.—Nosaltres adoptarem en los noms de la toponomàstica catalana aquella transcripció que més clarament expliqui la pronunciació catalana.

Y per últim, com nosaltres prosequim una idea ab lo present treball, com ne pensém treurer una ó més conseqüencias, no volém que se nos digui sense rahó que havém forsat lo resultat, que per' arribarhi havém deixat en lloch á part tots aquells noms de la topografia catalana que nos estorbavan y contradeyan. Pera qu' aixó no s' digui, pera que tal cosa no se pugui suposar ab fonament ó presunció, sols un medi nos queda, y es, pendrer per punt de partida pera nostre treball so's los pobles que tenen ajuntament ó constitueixen un ajuntament, aixís nos trobariam lligats sense possibilitat de desfer lo llas que voluntariament nos imposavam.

Los noms de nostres Ajuntaments, no los prenem en la obra d' En Madoz, sinó en la *Estadística oficial de la població d' Espanya de 1860*, y recordis que no prenem per punt de partida lo *Nomenclator* de las ciutats y vilas d' Espanya, perque eixa publicació oficial no ha donat encara lo nomenclator de tota Catalunya.

TOPONOMÁSTICA

CATALANA.

PRELIMINARS.

LA RASSA PRIMITIVA.

RES podem dir de la rassa primitiva que pobla Catalunya: fins avuy sa calavera no s' ha trobat en lloch: los restos humans recullits per En Martorell y Penya en las sepulturas olerdulanans de Banyolas no tenian res que justifiqués llur gran antigüetat, antigüetat qu' es necessari avans de tot suposar pera poder empendrer llur estudi anthropológich. De la calavera del home de la edat de pedra descuberta en Collbató no sabém que s' en salvés un sol os, y d' altres primitius enterraments descuberts per las parts de Vilafranca, sols s' en han conservat las armas de pedra en ells descubertas, gracias al patriótic afany que 'n recullirlas posava lo dit Martorell. Aixó per lo que fá á nostre temps.

Per lo que fá als sigles passats, sabém que més d' una vegada s' han descubert calaveras ab lo cap atravessat per un clau, mes tampoch se reculliren restos tant importants pera l' anthropología; be es veritat que per lo temps á qu' ens referim l' anthropología habia encara de naixer.

Si donchs volém tenir una idea de la rassa primitiva, es necessari, avuy per avuy, formárnosla, ó bé ab lo que sabem del home primitiu del resto de nostre península, ó bé per los descubriments fets en lo mit-jorn de França, país poblat per un poble de llengua éuskara, com demostra l' historia y la filologia.

Nosaltres admetém entre l' home primitiu y la civilisació dita de l' edat de pedra estreta é íntima analogía; mes també som dels que crehuen que pera las rasses históricas hi ha una edat de pedra.

L' home troglodita fins avuy no ha sigut descubert, y quan nostra toponomástica nos ensenya lo seu primer assiento en las *Esplugas alta y baixa del Francolí*, en l' *Esplugas* de la Provincia de Barcelona, y en las *Esplugas calva y serra* de la de Lleyda, no havém de desconfiar de trovar un dia sa calavera. Las covas catalanas no han sigut exploradas; tasca es eixa que toca á nostras *Excursionistas*, y nosaltres tenim fé en lo resultat.

Convindría y molt demostrar la doctrina d' En Broca per lo que toca á nosaltres, qu' encara que res contradigui la manca de descubriments anthropológichs, lo de presentar una ó més calaveras capassas d' esser classificadas entre las de la rassa de S. Juan de Luz, rassa dolicocephala, mes d' una dolicocephalia tant especial y característica que sols admet comparació ab los dolicocephals de l' África del N.—Líbychs ó Berebers—y los Guanches de las Canarias, com lo tipo es lo tipo basch, tindríam demostrat anthropológicamente, lo que filológicamente ja ho está.

Y aquí tenim que notar una cosa que fará veurer clar la gran impòrtancia y trascendencia del estudi qu' emprenem.

Los descubriments anthropológichs, sempre escassos quan nos remontém á las civilisacions primitivas, han recullit prous datos, gracias á En Broca y á En Busk pera soste-

nir l' unitat de la rassa que poblava nostre península y lo mitj-jorn de la França y un parentiu més ó menos llunyá ab las rasses blanques y rossas del N. d' Africa. La demostració se pot veurer en las *Bullet. de la Soc. d' anthropologie* d' En Broca—*Paris*, 1867, y 68.

La filología, classificant l' éuskar entre las llengües primitives, demostrant que no es possible derivarla de cap de las llengües ditas turanesas ó aglutinants de l' Assia, aixó es, demostrant son originalitat primitiva, puig tot lo més s' hi pot veurer un cert parentiu ja ab las llengües Urálicas com sosté lo príncep Bonaparte, ja ab las llengües dravidianas qual relació sosté un euskarista de la forsa d' En Vinson; proba com nostra regió, nostra península fou bressol d' un poble antiquíssim, d' una rassa primitiva, sino aborigena, sens pares coneguts.

La llengua éuskara, donchs, pot pretenir l' honor d' haver sigut la llengua parlada per la rassa dolicocephala de que havém parlat, y pera sostenir en ferm sa pretensió sols ha de demostrar haver sigut parlada en tota la terra espanyola, aixó es, demostrar una unitat tant viva y clara com l' anthropológica.

Son llas d' unió entre l' home troglodita y la rassa de l' edat de pedra, l' éuskar, lo pot probar com cap altre poble ho puga fer.

L' éuskar nos diu que la rassa primitiva era una rassa rossa, qu' era *Billusgorri*, ó (com diriam avuy,) *pieles rojas*, nom donat á certas rasses selvatges de l' América. ¿La rassa blanca-africana, rossa, la rassa europea ó *Tahen-u* coneguda dels egipcis, respont á nostres *Billusgorri*? D' aquesta rassa, ne sabém d' un modo cert y positiu que passá per una edat de pedra, cosa que sols per inducció se pot probar pera otras rasses, fins pera las més antigüas. L' éuskar dona á la «destral» lo nom d' *Aizkora*; la «pala» se diu en dita llengua *Aitzur*; y á las «estisoras y forcas» los

hi dihuen *Aichturrak*, y al «ganibet» *Aiztto*; paraulas compostas ab la radical *Aitz*, *ach*, que vol dir «roca.» De modo que 'ls éuskars feyan de roca, de pedra, llurs *destrals*, llurs *palas*, llurs *estisoras*, llurs *ganibets*. Vegis' donchs, á quina remotíssima edat s' enfila la llengua éuskara; puig ja está dit que si la llengua s' hagués format en lo período tant sols de l' edat dels metalls, no hauria donat radicals com las ditas á noms representant útils é instruments que 'ls pobles féren de metall tant aviat sapiguéren treballarlo. Si donchs la llengua éuskara nos dona á co-neixer positivament á un poble de l' edat de pedra, ¿cóm no referir eix poble al poble primitiu, al poble *Billusgorri*?

No podentse negar nostra referencia, la demostració completa sols demana que's probi cóm en veritat eixa llengua de l' edat de pedra fou parlada en tota la península pirenaica.

Aquesta demostració la feu Humboldt. Son llibre ha pogut esser contradit en sos detalls, mes sa téssis ha rebut la confirmació per los estudis toponomástichs posteriors. En Delgado, En Heiss no han pogut explicar sinó per l' éuskar gran nombre d' epígrafes monetaris. Nosaltres esperém ajudar á tant gran obra demostrant cóm l' éuskar fou parlat en Catalunya.

Las conclusions d' Humboldt, que á nostre fi fan, son las següents:

- 1.ª «L' estudi comparatiu dels noms de llocs de la «península pirenaica y de la llengua basca demostra qu' aquesta llengua era la de sa primitiva rassa, que no n' parlava més que una, y aixís mateix «l' identitat dels pobles pirenaichs y dels pobles parlant la llengua basca.»
- 2.ª «Se troban noms de llocs bascos en tots los recons de la Península sense excepció.....

- 6.º «Fora d' Espanya, cap al N. no se troba cap rastre
«de la llengua éuskara, excepte en l' Aquitània.....
«y en Provenza.»

En las anteriors conclusions havém substituhit lo nom ibérich, per lo nom pirenáich, ¿per qué?

Perque fins ara no havém donat nom histórich á la rassa primitiva, rassa á la que Humboldt dona lo nom de Ibérica.

Nosaltres creyém, pera evitar tota classe de confusions, que seria convenient donarli altre nom, dirli per exemple rassa Euskara ó rassa Billusgorri, puig lo nom d' Ibérich no correspond á una rassa, sino á un poble, á una nacionalitat, al país qu' en l' edat mitjana fou lo reyne d' Aragó. Y nosaltres, de las dúas denominacions proposém y usém la d' Euskar, per alló d' En Virchow de que «un poble viu en tant que sa llengua viu», y puig viu nostra primitiva llengua, donémli com es de dret lo nom que se dona lo poble qu' encara avuy la parla.

RASSAS HISTÓRICAS.

QUASI fins nostres dias s' ha tingut com la primera rassa històrica que poblá, ó colonisá Espanya, la que se denomina Ibérica, y los Ibers han passat per esser un poble originari de l' Assia, fills ó germans dels Ibers de l' Armenia. La crítica moderna ha resolt la qüestió, y avuy no hi ha ja qui suposi tal parentiu.—[Quan aixó escriguérem, ni En A. Fernandez-Guerra: *Cantàbria—Madrid*, 1879, ni En Fidel Fita: *Discursos leídos ante la Real Academia de la Historia en la recepcion pública* de dit senyor *Madrid* 1879 havian publicat llurs estudis ressucitant tant des-acreditada hipòtessis. Nostra refutació, puig l' ha feta necessaria l' autoritat de sos nous cavallers, se trobará en nostre llibre: *Orígenes y fuentes de la nacion Española*.—Mes desde ara se pot veurer lo que sobre d' ella diu Bladé: *Origine des basques*.—*París*, 1869: y Lenormant *Lettres assyriologiques*.—*Tom. I. París*, 1871].

Mes se continua donant lo nom de Ibers als primitius pobladors d' Espanya, als seus aborígenas, á n' aquells quals pares no son coneguts, y aixís s' estudia històricament als Ibers procurantlos classificar per llur llengua.

No s' admet, per escrúpol de monja, que la llengua éuskara sia la primitiva llengua dels Ibers, mes s' admet qu' era una de llurs llenguas, una llengua filla, ó un de sos dialectes, com si ne sapiguéssim res de las altrás llenguas ó dels altres dialectes. Tal sistema podrá esser molt

respectable pera demostrar ab quin escrúpol la ciencia moderna tracta las qüestions, mes no l' estimém nosaltres ni com sério, ni com racional. Desde lo moment qu' havém de renunciar á saber jamay cosa alguna de un' altra llengua de forma més antiga que la basca, parlada en Espanya, no es lógich suposar ni admetrer la possibilitat d' una altra llengua que la basca pera l' poble aborígena, pera l' poble dit Iber, y que nosaltres vo'driam, com havém dit, que s' digués Euskar, ja qu' Euskarienses se diuhen los qui encara avuy parlan tant antiga llengua.

L' escrúpol dels sabis estrangers naix segurament del temor de que las inscripcions ditas celtibéricas, los epígrafes monetaris, fins nostres dias reputats, unas y altres, com il-legibles, no amaguin lo secret d' una llengua que puga disputar al basch ó éuskar sa antigüetat.

Tal escrúpol los ha portat fins á desconèixer la gran obra d' En Heiss, y aixís se veu ab sorpresa, que mentres donan á un estranger, al austríach Phillips tota la preferència, apenas si algun qu' altre parla d' En Heiss, conèixedor del alfabet ibèrich, cosa que no succeheix pera l' austríach, lo que li fa dir la mar de's disbarats.—Végis, especialment son estudi sobre los Indiketas y llurs vehins: *Ueber den iberischen Stammden Indiketen und seine Nachbarn—Wien, 1871.*—Mes no se creguí que nosa'tres volguém desautorisar á Phillips, per lo contrari, nosa'tres recomaném especialment l' estudi de las sevas memorias sobre la Invasió dels Ibers en la península ibérica: *Die Einwanderung der Iberer in die pyrenäische Halbinsel—Wien, 1870,* y sobre lo siti ó lloch en que habitáren los celtas en nostra península: *Die Wohnsitze der Kelten auf der pyrenäischen Halbinsel—Wien, 1872.*

Lo que s' ha de recusar sistemàticament d' En Phillips, es tot quant te per punt de partida l' estudi dels monuments lithològichs y numismàticichs dits celtíbers, puig en

eix punt no passa d' En Boudardt, qual treball, es molt d' agrahir, mes que no te ja autoritat alguna: *Numismatique Ibérienne—Paris, 1852.*

Avuy que, gracias al estudi de nostre compatrici En A. Delgado, lo secret de la lectura dels epígrafes monetaris está descubert; avuy que coneixém los noms primitius de nostras primitivas ciutats, ¿cóm tenir escrúpols, si los noms descuberts nos donan, paraulas éuskaras ó célticas?—Es ver qu' aplicant pura y simplement l' éuskar y lo celta, molts epígrafes monetaris no donan resposta, mes d' aixó no n' te la culpa lo método, sino lo sistema. Apliqués-sin nostres numismátichs en lo desciframent ó lectura dels epígrafes monetaris totas aquellas llenguas antigues que poden emplearse ab seguretat, per pertanyer á pobles històrichs, y veurian cóm los muts epígrafes parlarian clar. Aixó se patentisarà en lo curs de nostre treball.

La llengua éuskara, que per lo treball d' Humboldt quedava en plena possessió de tota nostra península, no ha sigut desbancada per alguns errors de detall, y nosaltres esperém contribuir á donarli la plena possessió de nostre Catalunya.

Identificada, pues, la llengua éuskara ab lo poble Iber, sabém qui son los Ibers, d' altra manera no. Sabém que son los més antichs habitants de nostra península, los Aborígenas.

*Los qui com Phillips, han estudiat á fondo la qüestió ibérica, sorpresos de trobar desde la Libya á la Illyria, per tot l' encontorn del Mediterrani, noms de ciutats, que tenen indubitable origen éuskar, fan sortir los Ibers de l' Assia encàra que no sápigam d' ahont, ni en quin moment. ¡Tant los hi costa rompre los antichs motllos que volen que tot vinga d' Assia!

Mes ja ha comensat una nova corrent, corrent qu' empeny un llorejat del Institut de França, un dels primers celtistas de nostre temps, un sabi en fi, En D' Arbois de

Jubainville, qui en son admirable llibre, admirable per la suma de coneixements y d' estudi que suposa, sobre *Les premiers habitants de l' Europe—Paris*, 1877, no sols dona y admet per los Ibers l' origen qu' havém indicat, sino que los hi dona per pàtria aqueixa Atlántida que de tant bella manera ha cantat un Iber, En Verdaguer: *L' Atlántida, poema—Barcelona*, 1878.

Nosaltres no aném tant enllá, no admetém que la pàtria dels Ibers s' enfonzés en l' Occean, puig la ciencia no ha demostrat l' existencia de l' Atlántida; y ademés nos sembla que no es necessaria tal hipòtesis, que prou terra li quedá al Iber pera fundar sa pàtria en l' extrem occidental d' Europa. Nosaltres admetém, sí, que los Ibers s' extenguéren per l' África y Espanya, mitj-jorn de França é Italia, ja com rassa aborígena, ja com conquistadora; qu' eixa rassa tingué que combatre, primer ab los semitas que sortint de l' Assia, conquistáren l' Egipte y ompliren lo mediterrá ab llurs escuadras; y després ab los celtas, rassa á nostre modo de veurer autóctona ó aborígena del centre d' Europa, ab lo qu' estém d' acort ab lo director de la *Revue archéologique: Les Celtes—Paris*, 1876; que tinguéren que cedir á pobles més forts en civilisació y cultura; y que de la descomposició de lo que n' podriam dir llur imperi y de sa barreja ab los semitas y los celtas, ne nasquéren las varias nacionalitats que nos donáren á coneixer los grechs y romans, essent una d' ellas l' Ibera.

Aixís explicat tot quant pertany al poble Iber, á la rassa éuskara s' ha de referir, puig l' iber històrich fou pera los grechs y llatins pura y exclusivament l' habitant entre los monts Idubedas y los Pyreneus, ó millor, entre los Idubedas, lo Garona y lo Ródano, per eix últim riu, en sa part meridional. Aquesta demostració es feta, y sos orígens los veyém nosaltres en la invasió semita.

¿Vinguéren los semitas á Catalunya, á la primitiva Iberia?

Aquesta qüestió importantíssima la resolgué per la negativa En A. de Bofarull, mes sos arguments quedáren desfets en lo llibre premenat d' En Sanpere y Miquel.

Certa cosa es, que no hi ha ni historiador ni geógrafo antich qu' hagi dit en part alguna que los semitas s' apesentessin en Catalunya: sols quan los veyém perfectament establerts en un y a'tre costat de nostre país, es quan havém d' admetrer que també visitarian nostras costas las naus de Sido, las naus dels fenicis ó kefats, com los hi diuhen los geroglífichs.

Mes la ciencia moderna qu' ha après á llegir en los monuments abans inintel·ligibles, ha llegit y llegeix sábiament en los mitos los orígens de l' historia de molts pobles, y en lo mito de Hércules egipci y fenici, s' hi llegeix avuy la historia de la civilisació mediterránea. Nosaltres, forts donchs ab eixa interpretació mítica, estudiada ab sentit bíblic per En Cortés, lo que no debém extranyar; ab sentit crítich y científich, en primer l'och, per lo célebre Movers—*Die Phönizier* Berlin 1850—y després per En Oliver y Hurtado devant l' Academia de l' Historia: *Gaceta de Madrid, número del 19 de Janer de 1863*, y últimament en un llibre tot especial del abat Bargés professor d' hebreu de la Sorbonne de Paris: *Recherches archéologiques sur les colonies phéniciennes établies sur le litoral de la Celtoligurie—Paris, 1878*—sostenim l' establiment dels fenicis ó semítichs en Catalunya, téssis amplament demostrada en los *Orígens y fonts de la nació Catalana*, ahont son autor ha reunit los monuments arqueològichs, lithològichs é històrichs que fan á la demostració y al assumpto.

Quina fou l' influencia que la rassa semítica exercí en lo S. de nostra península, desde la antigüetat es coneguda; y la qu' obtingué en lo país del Ebro En Sanpere y Miquel ha procurat evidenciarho. Nosaltres aném á comprobar avuy sa téssis, puig la toponomástica catalana nos do-

narà á coneixer algunes vilas y llocs d' origen semítich.

Després dels fenicis vinguéren los celtas; ¿habitáren los celtas en Catalunya? ¿la pobláren? ¿la colonisáren ó civilisáren?

Ja havém dit que cap historiador ni geógrafo antich ho ha dit ni suposat; mes com lo mateix succeheix per los semítichs, farém notar que per aquesta vegada ni lo mito ve en favor de tal téssis.

Nosaltres farém notar per fundamentar mes la téssis de la no vinguda dels celtas en Catalunya, ó en l' antiga Iberia, qu' en lo poema geográfich de Scymmo de Chio, únich geógrafo de la més remota antigüetat que parla dels celtas, los trobá precisament en lo S. d' Espanya, mes d' ells no parla al arribar á la Iberia, en qual comarca no hi troba més qu' Ibers. Com lo text de Scymmo no es molt conegut, posaré aquí sos versos:

«*Huic vicina est urbs (nobilis)*
 «*nacta Tyrriorum mercatorum coloniam*
 «*Gadira, ubi maximos nasci fama fert cetos.*
 «*Post hanc occurrit bidui*
 «*emero navigationem fortunatissimum*
 «*emporium, Tartessus quæ vocatur, clara urbs,*
 «*stannum amne advectum ex Celtica*
 «*Aurumque et æs ferens plurimum.*
 «*Sequitur deinde terra dicta Celtica*
 «*usque ad mare quod objacet Sardinie*

y va ara parlant dels Celtas que per l' interior s' extenen fins Adria y l' Istria, y luego, tornant al punt de la costa de la península ahont troba los Celtas, diu:

«*Ad Sardonum autem mare primi*
 «*habitant Libyphœnices, e Carthagine*
 «*colonia deducta; deinceps, ut ferunt,*
 «*Tartesii locum tenent; tum Iberos sunt*

«contigüi. Intus superjacent locus
 «Bebryces. Tum infra maritimi
 «Ligydes sequuntur et urbes Græce,
 «quas e Massilia etc.

Geographi Græci minores—Tomo I, Paris, Edidit Didot. Müller. 18

Y en fi, qui vulga tota classe de testimonis històrics pera determinar clarament l'assiento dels Celtas en nostra península, llegeixi l'obra d' En Phillips avans esmentada.

Ni los historiadors, ni los geógrafos antichs, ni los homens de ciencia moderns posan los Celtas en Catalunya; los filòlechs, que 'ls hi havian de trobar per forsa, estampats en los noms topogràfics, han formulat la següent conclusió:

«Los Ibers no habitàren, sense barreijarse ab los Celtas, «mes qu' en los païssos dels encontorns dels Pyreneus y en «la costa meridional.» *Humboldt—Obr. cit.—XLIX—conclusió núm. 4.*

Y nosaltres esperém robustir ab nostre estudi la conclusió d' Humboldt fins ara no rebatuda, y aquí es lloch d' explicar qu' en los articles que lo nostre compatrici En Fidel Fita ha dedicat en la Revista anomenada: *La Ciencia cristiana—Madrid, 1878 y 79*, (dels que més tart se n' ha fet una tirada á part formant un llibre de gran mèrit pera l' historia d' Espanya), «*Sobre los restos de declinació de las llenguas célticas en las lápidas llatinas de la península,*» mentres n' ha citat centenars de cassos per lo que fa á las Castellans y Estremadura, sols ha pogut, tant diligent observador y crítich com es, citar, si no recordém mal, un ó dos cassos pera Catalunya, y eixos son, lo d' una lápida de Caldas de Malavella, y un altre de Tarragona. Aquesta demostració feta per En Fita, digué'mho aixís, per compte de nostra tésis,

clou una discussió que sostenían ab ardor los que veyan celtas per tot allá ahont se 'trobavan dólmens y menhirs, ignorant qu' avuy l' arqueología moderna classifica dits monuments entre los propis de l' edat de pedra, y comuns á tots los pobles de l' Humanitat.

Nostres historiadors moderns, montats á l' antiga, han encomiat sempre l' avassalladora influencia de las colonias gregas, de las que ja Festus Avienus diu, «qu' en son temps perteneixian á l' historia, puig fóren destruidas totas per los Carthaginesos quan apenas existian,» salvantse tan sols Empurias, tal vegada per no tenir encara importancia quan la batalla naval d' Alalia entre Focenses y Carthaginesos.

Contradiu tot quant s' ha dit dels grechs lo fet notabilíssim de no conéixerse cap inscripció en llur llengua, quan son tant nombrosas pera l' llatí, y relativament no ho son menos pera la primitiva llengua dels Ibers ó de sos primers colonisadors los semitas.

Ab aixó no volém dir que l' element helénich no exercís cap influencia en la marxa y desenrotllament de la civilització catalana, puig creyéim que n' hi tingué y molta, si be tota moral, y gracias al Emporio indiketá. Y sino, ja veurém quíns pobles poden reclamar en Catalunya un origen grech, y quants y quants errors no cometé En Cortés pera voler explicar per lo grech l' etimología dels pobles que no la tenían per l' hebreu.

Res havém de dir respecte dels Romans, puig no hi ha qui ignori que llatinisáren completament lo país.

Y per lo que fa als Goths, la continuada resistencia que feu Catalunya á llur dominació; los alsaments del temps d' Hermenegild y de Paulo, nos diuhen, que si poguéren exercir com triomfadors y dominadors en lo moral gran influencia, en punt á barrejarse las rassas res s' ha de creuer. Y per lo que fa á nostre ordre d' estudis s' ha de re-

cordar que los goths oblidáren llur llengua mare, pera parlar la llengua dels vençuts.

Element importantíssim de la toponomástica catalana es l' alarb. Y es que l' alarb si be en la vella Catalunya, en l' encontrada tancada per lo Pyrineu, lo mar y lo Llobregat, no s' hi aguantá més que d' una manera molt precaria durant 80 anys, en lo restant de la terra catalana s' hi mantingué per més de tres sigles, alarbisant lo país.

No cal demostrar la vinguda dels alarbs qu' es ben sapiguda, ni llur influencia en Catalunya, que posará de relleu nostra toponomástica.

LA LENGUA CATALANA.

LA llengua qu' avuy parlan los cataláns no es la llengua que parlavan en los primers temps de llur historia, y quan tantas mutacions ó invasions de pobles hi ha hagut en nostra terra, no s' ha de creurer ni esperar que la primitiva ó primitivas llenguas sobre-ixin en nostre léxich, ó en nostra gramática, com la llantia d' oli en mitj d' un gibrell d' aygua.

No seria difícil portar á col·lació bon nombre de paraulas, qu' usa ó usá lo catalá, de las llenguas mécs antigas parladas en Catalunya, fins de la llengua aborigena; mes com homens de gran autoritat, En Diez: *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen*—Bonn, 1870, y en Van-Eys: *Dictionnaire basque-français*—Paris—Londres, 1873, opinan que quasi totas ellas son presas del provensal, havém de fer sobre aquesta qüestió una observació que creyém molt pertinent.

Admetém que moltas de las paraulas ditas d' origen provensal son introduhidas en l' éuskar per l' intimitat de relacions en qu' estiguéren los reynes d' Aragón y Navarra en l' edat mitjana, de modo que pera nosaltres es moltas vegadas catalá lo que s' té per provensal, y aixís es, per exemple, que lo mot «ganivet» que s' troba en los dialectes vascongat, guipuzcoá y labortá y que treu del provensal «canivet» En Van-Eys, li ve al éuskar del catalá, puig á nosaltres nos agradaria molt coneixer las rahons que hi haguessin pera de-

mostrar cómo no fou Catalunya centre de la formació de la llengua catalana, y sí las costas de Provensa.

Si los filólechs de qu' acabém de parlar, si En Diez y En Van-Eys en llurs investigacions se detinguéssin un moment en estudiar la qüestió històrica, tal vegada canviarian de modo de pensar. Y es, qu' en eix cas apendrian que 'ls éuskars habitáren y pobláren las costas de Provensa, y qu' á eixas mateixas costas vinguéren fins los elements semítichs que donáren forma en nostra península á la nacionalitat ibérica.

Posada la qüestió en aquest terreny, s' hauria de demostrar allavoras com l' éuskar, que fou lo primer habitant ó lo poble civilisador ó conqueridor de la Provensa, no hi deixá rastre. Y ja está dit que contra tal conclusió se sublevaria lo sentit comú del home, qu' es la pedra de toch ahont porta la consciencia sas averiguacions. Nosaltres no estimém ni sério ni científich lo sistema de donar com desconeguda una paraula que lo provensal, lo francés y lo catalá tenen, sols porque no s' pot explicar per ditas llenguas, per exemple, la paraula *Garlanda*. Tots sabem lo qu' es una garlanda, mes son origen es desconegut sols per quant no s' vol admetrer, ó millor no se sab, qu' es éuskara y significa en la Baixa-Navarra un cercle de fer ó de fusta que s' usa pera fer courer una certa classe de pa de blat de moro dit mestura. Y además tenim en lo labortá la paraula *Garle* que significa una certa classe de barril, per ahont se veu cómo en la paraula *Garle*, *Garlanda*, hi ha una clara idea de cercle. D' exemples com aquest ne podriám produhir molts, mes en aquest moment no serian molt congruents. Vindrián bé si, pera demostrar cómo los orígens de la llengua catalana hi ha qu' anarlos á buscar un xich més amunt del llatí, qual llengua conté un bon nombre de paraulas tingudas avuy com éuskaras, com fillas d' aquells primers fundadors de Roma, d' aquells pobles Ibers, que s' aposentáren en las set montanyas quan la conquesta d' Italia.

Sens dubte que lo llatí formá nostra llengua moderna, mes son element característich, lo que la distingeix com llengua, no es propi del llatí; sino díguis: ¿qué vol dir en llatí, *Tarraco, Ilerda, Barcino, Gerunda*? ¿No son catalanas y ben catalanas las paraulas Tarragona, Lleyda, Gerona y Barcelona? Donchs si ho son, ¿quina es la seva etimología conforme á la llengua catalana?

Ve't-aquí una qüestió que no resoldrá ningú per lo catalá. Y aixó es aixís per quant los orígens llingüístichs del catalá no han sigut estudiats fins ara: qui vulga fer tal treball prestará un immens servey á la patria y á la ciencia, porque es de notar que lo catalá apareix en los primers documents de l' edat mitjana, que possehim, format tot d' una pessa com la Minerva d' Athenas. No veyém en las paraulas catalanas que s' troban en los dits documents una llengua que s' forma, sino una llengua formada, que vol suplantar una llengua extranya, estrangera pera lo poble, llengua oficial, no nacional.

Ab aixó queda dit cóm la toponomástica, explicant los noms de Tarragona, Lleyda, Barcelona y Gerona, per exemple, presta un inmens servey al estudi dels orígens de la llengua catalana, orígens, que, com se compendrá desd' ara, s' han de fundamentar precisament en los estudis toponomástichs, puig en los noms topográfichs y per ells, es cóm podém estudiar y reconstruhir la llengua ó llenguas qu' en los temps anteriors á la historia escrita se parláren en Cata'unya.

Nosaltres tenim noticias de la nostra patria que puijan á uns 600 anys avans de Christo, mes cap noticia tenim per dit temps de la llengua qu' en Catalunya se parlava. Nosaltres sabém, quan los romans vinguéren á Catalunya; sabém á quina classe de valents tinguéren que sometrer; mes los Romans no nos diguéren quina llengua parlavan. Donchs sols estudiant los noms que portavan aquells valents

y los noms de las ciutats que habitavan, es cóm podém ar-
rivar á coneixer llur llengua.

Desgraciadament, los noms de homens catalans que so-
nan en temps dels romans son en tant curt nombre que no
passan de quatre, y aquestos noms ha estudiat En Sanpere
y Miquel en son prenomemat llibre sobre los *Origens y
fonts de la nació Catalana*, demostrant llur origen semítich.

Mes repreném aquesta qüestió ja que interessa tant á
nostre estudi.

Los dits quatre noms son:

<i>Amusitus:</i>	—Tito Livi—XXI.	—61.
<i>Bilistages:</i>	— » —	—XXXIV.—11.
<i>Indibilis:</i>	— » —	—XXVIII.—24.
<i>Mandonius:</i>	— » —	» »

Qui ha estudiat primer dits noms es Humboldt:—*obra
cit.*, XXI,—y de Amusitus no ne diu res. Tampoch explica
lo nom de Bilistage: pera Indibil se limita á recordar que
Polybi li dona lo nom d' Andobal y que tal vegada dit
nom podria venir de Andia, en éuskar «gran.» Y respecte á
Mandonius diu «que tal vegada derivaria de *Manatu*. *Man-
«diota* es una sala de aparato, de reunió. *Mandoa*, mula,
«podria també aplicarse. Mes se troban en la Galia los
«*Mandubiens* y *Mandubratius*, qu' es lo que fá la etimclo-
gia molt dubtosa».

Per Amusitus ha proposat llegir En Sanpere y Miquel,
Amunsetus que vol dir estimat d' Amon, y que lo gran deu
Egipci era en Espanya objecte de cult, se pot veurer en la
citada obra d' En Hübner.

Bilistage: *Bilis*, diu també dit senyor, es lo nom del
Apolo céltich; *Trag*, vol dir córrer, de ahont lo dictat de
corredor que sempre s' ha donat á Apolo. Es cert qu' Ebel
en la segona edició de la gramática de Zeuss—*Berlin*, 1871
(qu' es la que sempre citarém), *pl.* 4, dona una radical
Traig, que vol dir córrer, mes d' eixa radical diu En Bel-

loguet:—*obr. cit.*, pl. 145, «qu' ell no ha pogut trobarla en cap dels dialectes céltichs; significant *Traig* en irlandés, en kímrich, y en ers, «peu, trapitjada»; de ahont no es possible admetrer un compost tal com resulta de la explicació d' En Belloguet. Afegeixis ara que ja En Sanpere y Miquel tingué que suprimir una *r* de la discutida radical *Trag*, per arribar á Bilistage (1), y se veurá com hi ha que renunciar á tal etimología. Corretgida, dona un pur nom éuskar, y aixís veyém Bilistage en *Bili-s-tegi*, que significa «l'och de reunió,» nom que tal vegada portaria algun poble primitiu de Catalunya, patria del Ilergeta Bilistage.

Per fortuna las diferencias purament orthográficas que separan *Bili-s-tegi* de *Bilistage* no deixan dubte sobre l' etimología que proposém: mes nosaltres preguntém: ¿qui faria d' un *Andobal* un *Indibil* sense saberho? ¿Y es perque aixó es difícil qu' ha fet En Antoni de Bofarull dos personatges d' un sols individuó?

Qu' *Andobal* es lo nom primitiu, se deduheix d' esser lo nom que s' troba en Polybi, puig Polybi es lo primer historiadore de nostra guerra de l' independéncia.

'Ανδοβαλ traduheix En Sanpere y Miquel *Han-Itho-Baal*, «servidor del vell Baal,» de lo que disconformém, puig nos sembla millor explicació la de descompóndrer lo nom en *An-do-Bal* aixó es: «Servidor del senyor Baal»=הני אדב בל, que dona lloch á compendrer las duas formas del nom del héroe cata'á, la grega *Andobal* y la llatina *Indibil*.

Mandoni es *Man-Thanith*, y significa «prop de Tanith,» la gran deesa dels fenicis.

Ve't-aquí los elements llingüístichs que donan los noms propis dels habitants de Catalunya á la vinguda dels Romans, noms éuskars, noms semítichs: vegis' donchs cóm es de rahó y aixís ha d' esser, cóm la teoría histórica surt demostrada per la filología.

(1) Pera evitar suposicions conservém inalterable lo text; es dir que lo publicuém tal qual entrá en lo Certámen.

Descuberts los crígens llingüístichs de la patria catalana, podém ab més confiança ensaijar per las llenguas quals arrels posa de manifest, l' explicació de las etimologías dels llochs, vilas y ciutats de Catalunya, mes avans es necessari coneixer algunas particularitats de la llengua avuy en ús.

Las principals naixen de la fonética de la llengua catalana, y mereixen un capítol á part, puig fins avuy la fonética catalana no ha sigut estudiada. En la preciosa gramática d' En Diez de las llenguas románicas: *Grammatik der romanischen Sprachen—Bonn*, 1858—3 Tomos—no te la llengua catalana capítol á part, y basta llegir quant diu sobre la fonética provensal espanyola y francesa, pera veurer que lo sistema fónich catalá te carácter propi y diferent. Tal vegada se podrían aprofitar las observacions d' En Diez, resumirlas y sistematizarlas, mes aqueixa tasca (per més que molt nos interessa), no es pera ferse en lo present moment.

Empero, com pera nosaltres es aquest un treball de tot punt necessari, ja que no poguéem ficarnos á fer una fonética general, procurarém, encara que de una manera imperfecta, donar una fonética deduhida dels noms de llochs, vilas y ciutats de Catalunya, que sempre s' hauría de fer per' arribar á justificar las mutacions de vocals y consonants que tindrem que fer alguna vegada pera explicar l' etimología de tal ó qual punt ó nom.

FONÉTICA CATALANA.

PER lo que fa á las vocals:

A cambia en E.

Arança, Arançer: Ayna, Aynet: Baseya, Beseya: Batea, Betea: Aspirano, Espina: Çaderra, Sederra: Çagoda, Çegoda: Sant, Sent: Fraxent, Frexent: Ladorra, Ladorre: Laerr, Leerr: Maranges, Meranges: Marles, Merles: Mayano, Meyano: Paguera, Peguera: Arbessos, Erbesses: Rajancorio, Regencós: Taradell, Terradell: Tarroja, Terroja: Tarull, Terull.

A cambia en I.

Arança, Erencis: Agualada, Igualada.

A cambia en O.

Bascarros, Boscarros: Vilafant, Vilofant: Baanuy, Bonuy.

E cambia en A.

Benuy, Baanuy: Begur, Bagur: Bergonya, Bargonya: Betulona, Badalona: Celrano, Salra: Ferrer, Farrer: Lloberas, Lloba: Montergull, Montargull: Medalla, Madalla: Pelaya, Palaya: Tegells, Tagells: Terracia, Tarrasa: Venanç, Venenz.

E cambia en I.

Cerceto, Circeto: Celrano, Cilrano: Ciutadella, Ciutadella: Equalada, Igolada.

E cambia en O.

Camprodo, *Camprodo*: *Dertosa*, *Tortosa*.

I cambia en A.

Citrano, *Salra*: *Minato*, *Manat*: *Junetis*, *Joanetas*: *Sidonell*, *Sadonell*.

I cambia en E.

Biscarri, *Bescarri*: *Bitulona*, *Betulona*: *Bisaura*, *Besora*: *Blita*, *Bleda*: *Bisulduno*, *Besalu*: *Biure*, *Beuiure* ó *Benviure*: *Otina*, *Odena*: *Pilis*, *Piles*: *Rosilio*, *Rossello*: *Rinoques*, *Re-noques*: *Ripis*, *Ribes*: *Tosis*, *Toses*: *Tiviça*, *Teviza*: *Vilosil*, *Vellusil*: *Viciansa*, *Veciana*.

O cambia en A.

Colonge, *Calonge*.

O cambia en E.

Bosaldu, *Besaldu*, en l' Urgell: *Torre Lobreta*, id. *Lebreta*.

O cambia en U.

Boner, *Buener*: *Boyno*, *Buy*: *Brolio*, *Brull*: *Corbius*, *Curbiur*: *Montmagastre*, *Muntmagastre*: *Montoriol*, *Muntoriol*, lo cambi de *Mont* per *Munt* á pesar de la diferencia topográfica entre una y altra paraula, es general y quasi constant: *Vilosil*, *Vellusil*.

U cambia en A.

Bisuldu, *Besalu*.

U cambia en O.

Alfurgio, *Alforge*: *Assua*, *Assoa*: *Curull*, *Corull*: *Cudocio*, *Codocio*: *Gerundella*, *Geronella*: *Granullariis*, *Granollers*: *Junetis*, *Joanetas*: *Locustaria*, *Llagostera*: *Turricella*, *Torroella*: *Rubi*, *Robi*: *Vulpiliano*, *Volpellach*.

Creyéim que los exemples donats son prou nombrosos per' acreditar las variacions fonéticas indicadas, no comprendent tots nostres noms topográfichs, no perque fós cosa impossible ni de llarch treball, sino pera poder donar á qui vulga comprobar lo per nosaltres dit, un medi fácil y sencill, puig totas las variacions anotadas se poden justificar en los esmentats *Índices del Arxiu de la Corona d' Aragó*.

Com s' haurá notat, hi ha noms que no se contentan ab cambiar una vegada de vocal, sino que cambian dúas, y fins tres, encara que sia pera tornar á la vocal primitiva, com per exemple: Benuy, que fa en lo temps, Baanuy, Bonuy, Beranuy: Celrano, Cilrano, Salrá, etc.

Respecte als diptongos, ja notá En Diez la repugnancia que te en admétrerlos lo catalá, y aixís es que quan no los resolte per una vocal, separa las dúas vocals per una *h*, que no es més qu' una aspiració en tal cas, y no una consonant com se podria creurer.

Reducció de diptongos:

Au cambia en O.

Aulesa, *Olesa*; *Bisaura*, *Besora*; *Rupemaura*, *Roca mora*, etc.

Oa cambia en Ua.

Poal, *Pual*.

Ua cambia en O.

Egualada, *Igolada*; *Assua*, *Assoa*.

Respecte á la supressió de vocals, la *i* es una lletra de las que més variacions sofreixen y produheixen, aixís es molt comú véurerla desapareixer, com en *Albesia*, *Albesa*: *Arbucio*, *Arbós*: *Aulesia*, *Aulesa*, etc.

Per lo que fa á las variacions que sofreixen las consonants, espanta considerarlas desde lo punt de vista de nos-

tre treball, puig son tantas y tant raras moltes vegadas, que sería impossible sens' auxili dels antichs documents donar ab lo nom original, dada tal permutació.

Diez habia notat la permutació de la *t* en *d* y en *u*: la freqüència de la *ll* com inicial, lo cambi de *l* en *u*, los grupos orthográfichs *ny*, *ch*, per *nh*, *c*. En Antoni de Boforull després de consignar que l' *au* dels llatins cambia en *o* com ja havém vist, que la *i* fá *e*, lo que també ja sabém; y la *u*, *o*; diu per las consonants: *b* cambia en *p*, *capra*, cabra; *episcopus*, bisbe, etc.: la *c* pren lo só de la *g*, *acus*, agulla; *urtica*, ortiga, etc.; *n*, unas vegadas desapareix y altras nó, com *sponsus*, espós; *insula*, illa: la concurrència de dos *nn* sona *ny* ó *ng*, qu' es la *ñ* dels castellans: la *q* cambia en *g*, *aliquis*, algú; *aqua*, aigua: y nota també que la *h* moltes vegadas supleix una consonant dura, lo que nosaltres havém explicat per la repugnancia que al diptongo té lo catalá, com se veu en los mateixos exemples per ell citats: *audire* fá *ohir*, per la reducció del diptongo *au* en *o* y com resultaría lo diptongo *oir*, per aixó lo catalá hi posa entre mitj la *h*: *judeum*, juheu; *laudare*, llohar, com per *audire*: *radix*, rahel.—Obr. cit. T. II, pl. 465 y 466.

Ara que havém dit lo que sabém per respectables autors, dirém lo que resulta de las variacions dels noms estudiats per nosaltres.

Cambi de B en L.

Babores, *Labores*.

Cambis de la C en G, en T y en Q.

Burc, *Burg*: *Tarracona*, *Tarragona*: *Vallis Fœcunda*, *Vall Fogona*; *Vali-lubrica*, *Vall-llobrega*.

Parapcenich, *Paraptenich*.

Sancadell, *Sanquedell*.

Cambi de la Ch en C y Q.

Sanchadell, Sancadell, Sanquedell.

Cambis de la D en Ch y T.

Albareda, Albarecha.

Dortosa, Tortosa.

Introducció de la H pera separar lo diptongo.

Coanerio, Cohaner.

Cambis de la semi-consonant I en J, G, Y.

*Alcoleia, Alcolejeta, Alcolejeta, Alcoleya: Bayeto, Bage-
to: Çarreal, Çarreyal.*

Cambi de J en G.

Oluja, Oluges.

Cambis de la L en Ll.

La fonética de la *L* es molt curiosa.

L, se torna *Ll* si ha de rómprer paraula.

*Laguart, Llaguart: Leers, Llaers: Locustaria, Llagoste-
ra: Lee, Lles.*

La L quan se trova ab concurrencia ab una i fa ll.

*Brolio, Brull: Corniliano, Cornellá: Fuylola, Fullola: Mo-
diliano, Molla: Torilione, Torelló. Algunas vegadas guarda
la i que cambia en y, mes per aixó la l sona ll: Pediliano,
Peylla.*

Cambi de la L en D.

Bauloria, Baudoria.

Cambi de L en N.

Salto, Santo.

Cambis de la Ll en LD y Y.

Bisullunensi, Bisulduno: Mollionis, Moyo.

Cambi de N en R.

Palaudano, Palaudario.

Cambi de NN en NY.

Pinrana, Pinyana.

Cambi de P en B.

Agua tepida, Aiguatebea.

Cambi de Q en G.

Equalada, Igolada: Triquell, Triguell.

Cambi de R en S, N y L.

Carles, Casles —Torramira, Tornamira.—Robi, Lobi.

Cambi de T en D.

Blita, Bleda: Carotitulo, Cardedol: Otina, Odena.

Cambi d' U en L y vice-versa:

Belda, Beuda: Alder, Auder: Guan, Gual.

Cambi de Y en Ll.

Goday, Godall.

Cambi de X en Ch.

Pax, Pachs.

Com si ab tantas variacions no n' hi hagués prou, també tenim que registrar elisions ó caygudas de consonants.

Supressió de D.

Castrum Adulino, Auli: Peduls, Peuls, Pauls.

Supressió de L.

Alcano, Acano.

Supressió de Ll.

Orcallo, Orcan.

*Supressió de S.**Clusa, Clua.**Supressió de N.**Colongo, Cologo: Conflent, Coflent.**Figuras gramaticals.*Per *Aféressis*, tenim:*Agramuntell, Gramuntell: Algardeny, Gardeny.*Per *metátessis*, resultan:*Biayna, Bianya: Anya, Ayna, Aynet: Cabrasi, Carbasí: Montorbi, Montiribi: Vall ferrosa, Vall fressosa, Vall freosa: Voltregano, Voltregá.*Supressió de sílabas (*contracció*): *Argileriis, Argiles: Angulariola, Angularia, Angleola: Arterius, Artes: Bisulduno, Besalú: Celrano, Salrá: etc., etc.*De cassos de contracció ne veurém d' extraordinaris, y com exemple d' ells, végis' qui es capás d' imaginar que de *Aspirano* vinga *Espina*.No s' estranyará segurament que tractantse de noms topogrífichs qu' en llur majoria remontan á gran antigüetat, l' article primitiu catalá *Es* y *Sa* se trobi adossat al nom d' alguns pobles; *Espona, Espolla, Esonella, etc.; Safaja, Sacosta, Sasgarrigas, etc.*

Altras variacions fonéticas citarém en lo curs de nostre treball, que no troban en eix punt llur lloch, per quant s' han de demostrar no per las paraulas topogríficas, sino per las comunas de la llengua catalana.

Tanta variació, com havém indicat, necessitaria esser sistematizada pera poders'en un servir ab tota seguretat en tota classe d' estudis etimológichs, empero, per' arribar á formular un sistema fonétich, ja 's compren qu' es necessari basarlo en l' estudi fundamental de la llengua y no en l' estudi toponomástich.

No nos detindrém ara en parlar de las variacions del nom al formar lo femení ó lo p'ural, ni del antich plural femení en *es*; escrit aquest llibre pera 'ls catalans y en catalá, no han d' oferir dificultat pera l' estudi dels noms de ciutats y vilas ditas circumstancias com tampoch aquella tant coneguda contracció del catalá de *Ca 'n* per «Casa d' en» que creyém se troba en més d' un nom de poble catalá.

Dificultat grossa, y que necessariament ha d' influir en nostre treball, es la que nos origina la falta d' un Diccionari de la llengua catalana. No es del cas parlar ara dels defectes de la molt estimada obra d' En Labernia, defectes qu' en la nova edició corretjida no desaparesquén del tot, y menos encara d' eixa nova edició que per esser feta en nostre temps y per autors coneixedors de nostra llengua, era d' esperar la tractessin ab més respecte histórich, procurant donar sas antigüas formas, patró que podian trobar en lo Diccionari d' En Littré, al que hi ha que somérrers' en eixa classe de treballs, si s' vol fer una obra á la moderna.

Del *Diccionari quintilingüe* no hi ha pera que parlarne, com no siga pera dir, que ha fet més mal que bé.

La manca donchs d' un Léxich catalá, que 'ns expliqués las variacions ortográficas de las paraulas, llur sentit y significació en nostre temps y en l' antich; que 'ns dongués á coneixer las paraulas anticuadas y fora de tot ús, en sas formas históricas, y las paraulas extranyas á nostra llengua més usadas en lo antich, forsosament ha d' esser causa de qu' en l' estudi dels noms topográfichs catalans d' etimología catalana cayguém en errors que no está en nostra má evitar.

IMPORTANCIA Y BASES DEL ESTUDI

ETIMOLÓGICH.

HAVÉM apuntat en nostra introducció l'importancia que té l'estudi etimològich dels noms de pobles y llocs catalans pera l'història, l'ethnografia, y la llingüística.

Nostre temps qu'ha resolt la qüestió Egípcia, l'Asírica, la Turanesa—llengua d'Acad—y la Cèltica, té encara en suspens, sens fallar, la magna qüestió, la qüestió Ibèrica.

Un Congrés se celebrá en Pau pera posarhi fi en 1873, més las següents qüestions, entre las moltes altres que s'posáren en estudi, quedáren sens contesta.

1). (26) «Orígens dels Vascos.—Qüestió ibèrica.—Probar «per los datos històrichs que l'antigüetat donava un sentit «etimològich als mots Iberia é Ibers, y demostrar, si es possible, l'identitat dels Ibers ab los vascos actuals—Buscar «fins á quin punt los Vascons de l'edat mitjana corresponen als Ibers de l'antigüetat y als Vascos de nostres dias.»

2). (27) «Estudiar la toponímia vasca y comparar las formas donadas per las antigüas cartas ab los noms moderns. «Buscar per medi dels estudis toponímichs aplicats á la nomenclatura antigüa y moderna d'Espanya, de la regiò pyrenáyca y de l'Italia del N., l'extensió primitiva de la «llengua y nacionalitat vasca.»

Clar está, donchs, que d'haverse resolt aquestas dúas qüestions, la qüestió ibèrica hauria pres fi y terme.

¿Se podrá ara, en vista del programa del Congrés científich de Pau, posar en dubte lo valor científich dels estudis toponímichs? Quan los homens de la ciencia positiva, de la ciencia pura, los homens dels congressos anthropològichs y arqueològichs, demanan á la toponomástica lo seu concurs pera resoldrer las grans qüestions ethnográficas, fora boijeria avuy parlar dels estudis etimològichs ab lo menyspreu y burla que s' havian conquistat, quan seguint lo pas dels heraldistas explicavan las paraulas topogràficas tal qual sonavan, y aixis *Barcinona*, era Barca-nona, *Corça*, era Corona, etc. Sistema que ab pretensions científicas en nostres dias ha seguit en Cénac-Moncaut, y aixís nos ha donat una toponomástica catalana explicada per lo basch de la manera més disbaratada.

Entre nosaltres també podriam citar exemples d' etimologies per demés estrafalarias, y en una gran obra històrica en curs de publicació, algunas ni hi han que donan trista proba de lo poch que havém avansat en eix ram de las ciencias històricas.

Las bases á que ha d' obehir tot estudi etimològich, son las següents, sempre y quant se tracti d' estudis toponomástichs catalans:

1.ª Comparar los noms moderns ab las formas antigüas conservadas en las monedas, lápidas, pergamins y demés documents de nostres arxius.

2.ª Comprobar per comparació tot nom que s' dongui explicat per una llengua que se suposi parlada entre nosaltres, ab los noms topogràfichs del país ó comarca en que se sab positivament que tal l'engua se parlá.

3.ª Comparar los noms catalans d' un y altre costat del Pirineu.

4.ª No proposar més etimologies que aquellas que son evidents per si mateixas, ó prou justificadas per los caràcters físichs de las localitats.

5.ª Observar las reglas generals y de sentit comú á las que obeheixen totas las toponimias.

6.ª No fer may cap substitució ni supressió de vocals ni de consonants, que no s' expliqui rotundament per la gramática ó la fonética, ja de la llengua primitiva, ja de la llengua catalana.

Nostras bases están ajustadas á las que serveixen avuy á tots los homens dedicats als estudis llingüístichs, y nosaltres no havém fet més qu' enmotllarlas pera nostre ús.

Mes la base 5.ª necessita una explicació, ja que aquí poch ne sabém d' estudis etimológichs.

Bé diu los mestres que tota etimología ha d' obehir á las reglas del sentit comú, puig admeter etimologías rimbombants, ó que rés tingan que veurer ab las condicions topográficas, es correr derrera de trenca-peus. ¿Cóm s' ha d' admeter, per exemple, aquella etimología de Sanahuja donada per En Cortés, si resulta dir l' Inmortal? ¿S' ha vist may tal toponimia en cap país? ¿Se coneix en Grecia, ni en cap país de llengua ó civilisació grega una ciutat dita l' Inmortal? Torre del héroe. Es necessari no tenir de la toponomástica de tots los païssos la més petita idea per' arribar á fer tals etimologías. No, no; los fundadors de potles no han donat may als llochs qu' han fundat noms altisonants, com nosian los noms de llurs deus ó de llurs héroes personals, com Alexandría, d' Alexandre l' gran. Per lo demás los noms son de lo més vulgar.

Hi ha l' equivocada idea entre nosaltres, de que los pobles semítichs portan llur geni ideal fins en llur toponimia, y aixó es un disbarat qu' havém de destruir, per quant exerxeix gran influencia en lo estudi de nostra toponomástica.

Demaném donchs á la Fenicia los noms de sas ciutats y nos dirá que,

צידון,	Sidon, vol dir, lo	<i>la pesqueria.</i>
	peix,	
צור ó צר	Tyr, vol dir	<i>la roca.</i>
קרתחדשת	Carthago,	<i>Vila nova.</i>
בית אל	Beth-El—	<i>Casa del Senyor.</i> [de Deu—El]
בירה	Birah	<i>Castell.</i>
גן	Gan,	<i>Hort etc.</i>

No continuarem citant, perquè la feyna seria llarga, y nos sembla que los pobles anomenats, essent alguns d'ells los més principals, bastan á nostra demostració, que se completaria fàcilment vuydant aquí tota la Biblia.

Respecte als noms alarbs dirém, que qui vulga fer un estudi toponomástich alarb-hispano, ó millor, alarb-catalá, no té mes que fer, qu' agafar lo llibre del Repartiment de l' Illa de Mallorca publicat per En Quadrado,—*Palma* 1850, *Historia de la conquista de Mallorca, planas* 447 á 491, y allí veurá los noms alarbs dels pobles de Mallorca traduhits y explicats per una autoritat tal com la de Gayangos, y veurá que quan no son noms propis, en qual cas comensan ab las paraulas *Abi, Abo, Abu*, pare; *Ben, Ibu*, fill, ó lo plural *Benu, Beni*, fills, tribu, familia; etc. las radicals dels noms son noms comuns, topográfichs.

مونيّة	—Muniat, — <i>Hortas.</i>
لا لبيّة	—Al-Abiat,— <i>Lo Blanch.</i>
كحيل	—Cohayl, — <i>Pla petit.</i>
لا فح	—Al-fech, — <i>Coll, (Garganta, desfiladero.)</i>
لا صبيّة	—Addoya, — <i>Lloch, (Aldea.)</i>
لا قريّة	— <i>Alqueria.</i> — Luch-alcari—La paraula <i>Alqueria</i> se troba en molts noms de la toponomástica alarb.
لا غير	—Algeir, — <i>Covas, etc.</i>

puig nos cansaríam de donar noms y més noms dels més comuns y vulgars, y además nostre estudi toponomástich que no surt pobre en noms alarbs, probará lo que deixém dit.

Rés donchs d' invenció en punt á etimología que no s' puga comprobar ó probar, s' ha d' admetrer. Caminant sobre segur es cóm arribarém á coneixer en los molts noms catalans, no explicats per la llengua catalana, las llenguas parladas en nostra terra.

Per últim, y com á base d' interpretació y comprobació, havém de dir que, com nosaltres portarém per primera vegada al estudi toponomástich las monedas ditas ibéricas, ho farém ab arreglo al alfabet de ditas monedas tal com l' ha donat corretgit En Sanpere y Miquel, en son llibre sobre los *Orígens y fonts de la nació catalana*.

RADICALS TOPONÍMICAS.

COMPROBARÁ tot quant acabém de dir en lo capítol anterior l' estudi de las radicals toponímicas catalanas. Los noms de llochs, vilas y ciutats de Catalunya se classifiquen per de prompte en dúas seccions: Primera; *noms qual etimología es, ó sembla catalana.*

Segona; *noms qual etimología no explica lo catalá.*

En lo present treball creyém qu' es menester classificar las radicals per ordre alfabétich, y no per ordre ideológich, puig essent un estudi, y no un llibre complert y definitiu, es bó presentar los elements tots d' estudi de manera que la consulta y aplicació sigan fácils. Dihém aixó, per quant generalment se segueix l' ordre ideológich.

NOMS QUAL ETIMOLOGÍA ES, Ó SEMBLA

CATALANA.

ALFAR.—(P. de Gerona) De Faro.

Alforja (P. de Tarragona.)

ALT.

Altet (P. de Lleyda) Altafulla (P. T.)

ATMETLLA

Ametlla (P. de Barcelona.)

ARBOLAM, ARBOLEDA?

Arboli (*P. T.*)

ARBOS.

Arbos (*P. L.*) Arbos (*P. T.*)

ARGENT.

Argenso'la, Argentona (*P. B.*) Argentona (*P. T.*)

AYGUA.

Ayguafreda (*P. B.*) Ayguaviva (*P. de Gerona.*) Ayguamurcia (*P. T.*)

AVELLANA.

Avellanes (*P. L.*)

BAJOL.

Bajol (La) (*P. B.*)

BANY

Banyeras (*P. T.*)

BARONIA

Baronia de la Vansa—Baronia de Rialp.—(*P. L.*)

BELL.

Bellprat, (*P. B.*) Belcaire, (*P. G.*) Belcaire, Bellmund, Bellvis, Bellpuig, Bell-lloch, Bellver, (*P. L.*) Bellmund, Bellvehí, (*P. T.*)

BIGA.

Bigas (*P. B.*)

BISBE.

Bisbal (La) (*P. G.*) Bisbal de Falset. (*P. T.*)

Bisbal del Panades. (*P. T.*)

BLANCH

Blancafort (*P. T.*)

BÓ

Bonesvalls (*P. B.*)

BOLA

Bola[~] (La) (*P. B.*)

BOU

Bobera (*P. de L.*)

CA.

Canet de Mar (*P. B.*) Canet₂ d' Adri (*P. G.*)

CABANYAS.

Cabanyas (Las) (*P. B.*) Cabanabona. (*P. L.*) Cabanas.

Cabanellas. (*P. G.*)

CABASSAS (?)

Cabaces. (*P. T.*)

CABRA.

Cabrera. Cabrera (*P. B.*) Cabra (*P. T.*)

CALA.

Cal'ella (*P. B.*)

CLARA.

Claravalls, Clariana. (*P. L.*)

CAMP.

Camp'l'onch, Campdevanol, Campredon, Campellas. (*P. G.*)

CANONJA.

Canonja. (*P. T.*)

CANYELLA.

Canyellas. (*P. B.*)

CARME.

Carune. (*P. B.*)

CAP.

Capsech, Capmany, (*P. G.*) Capsanes, Capafons (*P. T.*)

CAPELLA.

Capellades. (*P. B.*)

CASA=CA'N.

Canpins, Canovellas, Canoves (*P. B.*)

Casavells. (*P. G.*)

CASTELL.

Castellar del Riu, Castellar d' En Huc, Castell' del Areny, Castellfullit de Riubregos, Castell oli, Castellví de Rosanes, Castell tersol, Castell Adrall, Castell fullit

del Boix, Castell Galí, Castell nou de Bages, Castell vell, Castellcir, Castell de Fels, Castellví de la Marca, Castellar, Castell Bisbal, (P. B.) Castell d' Ampurdá, Castell d' Aro Castell fullit de la Roca, Castello d' Ampurias, (P. G.) Castelló de Farfanya, Castellas, Castell serà, Castell d' Asens, Castell nou de Seana, Castellbó, Castell Ciutat, Castellar, Castell nou de Basella, (P. T.) Castell vells. (P. T.)

CENTELLA.

Centellas. (P. B.)

CISTELL.

Cistella. (P. G.)

Ciutat.

Ciudadilla. (P. L.)

Colom.

Colomé (P. G.)

COLL.

Coll bato, Coll suspina (P. B.) Coll de Nargo. (P. L.)
Coll de Jou. (P. T.)

CONSTANTÍ.

Constantí. (P. T.)

CORNELLÁ.

Cornellá, (P. B.) Cornellá. (P. G.)

CORT.

Corts (Las), Corts, S. Martí (Sas) (P. B.)

CUBELL.

Cubellas, (P. B.) Cubells, (P. L.)

DOS.

Dos rius, (P. B.) DOS QUERS, (P. G.) Dos ayguas, (P. T.)

ESCALA.

Escala (La). (P. G.)

ESPLUGA.

Esplugas, (P. B.) Espluga Calva, (Espluga de Serra, (P. L.) Espluga de Francolí, (P. T.)

ESPOÑA.

Esponellá. (*P. G.*)

ESTANY.

Estany (*P. B.*)

FLOR,

Florejachs, (*P. L.*)

FIGUERA.

Figuera, (*P. G.*). Figuera, Figuerola, (*P. T.*). Figuerola d' Orcan (*P. L.*).

FONOLL.

Fonolls (*P. B.*)

FONT.

Font rubí, (*P. B.*) Font cruillas, Fonteta, Font cuberta. (*P. G.*) Font llonga, (*P. T.*)

FORAT.

Foradada. (*P. L.*)

FORN.

Fornells de la Selva. (*P. G.*)

FORNAL.

Fornols. (*P. L.*)

FULLETA.

Fulleda (*P. L.*)

GALERA.

Galera. (*P. T.*)

GARCIA.

Garcia (*P. T.*)

GARRI.

Garridells. (*P. T.*)

GARRIGA.

Garriga, (La) (*P. B.*) Garrigas, Garriguella, Garrigolas, (*P. G.*)

GINESTRA.

Ginestar, (P. T.)

GERONA.

Gironella. (P. B.).

GODALL.

Godall. (P. T.)

GRANADA.

Granada (La) (P. B.).

GRANJA.

Granja d' Escarpe (P. L.).

GRATA.

Grata llops. (P. T.)

GUARDIA.

Guardia La. Guardia. (P. B.) Guardia dels Prats. (P. T.)

GUIXAS.

Guixes. (P. L.)

HORT.

Horta, (P. B.) Horta. (P. T.)

HOSPITAL.

Hospitalet (P. B.)

HOSTAL.

Hostal rich. (P. G.)

JONCH.

Joncos, Juneda. (P. L.) Junquera (La). (P. G.).

LLABOR.

Llavorsi. (P. L.)

Llacuna (La) (P. B.)

LLADÓ.

Lladó. (P. G.)

LLAGOSTA.

Llagostera. (P. G.)

LLAR.

Llar de Cans. (P. L.)

LLIS Ó LLISCADA?

Llissá de Munt, Llissá de Vall (*P. B.*).

LLORENS.

Llorens. (*P. T.*)

LLOSAS.

Llosas. (Las) (*P. G.*)

LLOVÍ?

Llobera. (*P. L.*)

MAL.

Malgrat, (*P. B.*). Malpas, (*P. L.*)

MAS.

Mas nou, (*P. B.*) Mas Alcoleitg, (*P. L.*)

Mas pujols, Mas d' En Verge, Mas Llorens, (*P. T.*)

MASIA.

Masias de Roda, Masias de S. Hipólit de Voltregá, Masias de S. Pere de Torelló. (*P. B.*)

MATA.

Mata. (*P. B.*)

MAYE.

Maya. (*P. G.*)

MAYOL?

Mayals, (*P. L.*)

Mila.

Mila (*P. T.*)

MIRAR.

Mira al Camp, (*P. L.*) Miravet. (*P. T.*)

MOLA

Mola. (*P. T.*)

MOLINS.

Molins de Rey. (*P. B.*)

MOLL.

Mollet, (*P. B.*) Mollet prop Perelada, (*P. G.*)

MOLLÓ.

Molló, (*P. B.*), (Molló, (*P. G.*))

MORA.

Mora la nova, Morera, Mora d' Ebro. (*P. T.*)

MONT.

Mont negre, Mont cada, Mont clar, Mont major, Mont istrol, Mont manen, Mont many, Mont meló, Mont ornes, Mont seny, (*P. B.*) Mont rás, Mont agut, (*P. G.*) Mont gay, Mont oliu de Lleyda, Mont anisell, Mont ella, Mont cortés, Mont ros, (*P. B.*) Mont blanch, Mont real, (*P. T.*) Mont brio, Mont roig, Mont mell, (*P. T.*)

MONTANYA.

Montanyola. (*P. B.*)

MOYÁ.

Moyá. (*P. B.*)

MUNT. (?)

Munt (Llissá de) (*P. B.*)

MUR. (*P. L.*)

Mura. (*P. L.*)

NOU.

Nou. (La) (*P. T.*)

Nou.

Noves (*P. L.*)

OLIVA.

Olivella, (*P. B.*) Olivella, (S') (*P. T.*)

PALMA.

Palma, (La) (*P. T.*) Palmerola. (*P. G.*)

PALAU.

Palau, Palau Solitar, (*P. B.*) Palau Sator, Palau sa Costa, Palau de Mont agut, Palau de Sta. Eulalia, Palau sa Bardera, (*P. G.*) Palau de Anglesola, Palau de Noguera (*P. T.*)

Pla.

Pla del Panadés (*P. B.*), Pla de S. Tirs (*P. Ll.*), Pla de
Cabra (*P. T.*), Planolas (*P. G.*)

PARET.

Parets (*P. B.*)

PARROQUIA.

Parroquia de Besalú, Parroquia de Ripoll (*P. G.*), Par-
roquia de Orto (*P. Ll.*)

PERA.

Pera fita (*P. B.*), Pera (La), Pera tallada (*P. G.*), Pe-
dra y Coma, Pera mola, Pera mea (*P. Ll.*), Pera fort (*P. T.*)

PILA.

Pilas (Las) (*P. T.*)

PI.

Pineda (*P. B.*), Pinell, Pinós (*P. Ll.*), Pinell (*P. T.*)

PINYA.

Pinya (La) (*P. G.*)

POBLA.

Pobla, Pobla de Lillet, Pobla de Claramunt (*P. B.*),
Pobla de Cierboles, Pobla de la Granadella, Pobleta de
Bell vehí, Pobla de Segur (*P. Ll.*) Pobla de Masaluca, Po-
bla de Mafumet, Pobla de Montornés (*P. T.*)

POLLA.

Espolla (*P. G.*)

PONT.

Pont de Molins (*P. G.*), Pons (*P. Ll.*), Pont d' Armen-
tera (*P. T.*)

PONTON.

Pontons (*P. B.*), Pontós (*P. G.*)

PORCH.

Porqueras (*P. G.*)

PORRA, PORRO?

Porrera (*P. T.*)

PORTELLA.

Portella, Portell (*P. Ll.*)

PRAT.

Prats de Lluusanés, Prats del Rey, Prat de Llobregat (*P. B.*), Prats y Sampsor (*P. Ll.*), Prat de Compte, Prat dip (*P. T.*), Prades (*P. T.*), Pradell.

PUIG.

Puig reig, Puig d' Alba (*P. B.*), Puig cerdá (*P. G.*), Puig vert de Lleyda (*P. Ll.*), Puig pelat, Puig tinyós (*P. T.*)

REAL.

Real (Sa) (*P. T.*)

RENADIU?

Renau (*P. T.*)

RIBA.

Ribas, Ribera de S. Joan de las Abadessas (*P. G.*), Ribera de Cardos (*P. Ll.*), Riba roja, Riba (La) (*P. T.*)

RIERA.

Riera (*P. T.*)

RIU.

Riu pollet (*P. B.*), Riu d' aura, Riu poll, Riu mors, Riu d' arenas, Riu de llots de la Selva (*P. G.*), Riu (*P. Ll.*), Riu de Canyas, Riu de cols, Riu d' oms (*P. T.*)

ROCA.

Roca fort, Roca (La) (*P. B.*), Roca fort de Vall bona, Roca (Sa), Roca (Sa) de Bellera (*P. Ll.*), Roquetas, Roca fort de Quer alt (*P. T.*)

RODA.

Roda (*P. B.*), Roda (*P. T.*)

ROJA.

Rojals (*P. T.*)

ROSA.

Rosas.

SALA.

Salas (*P. G.*), Salas (*P. Ll.*)

SALOMO.

Salomo. (*P. T.*)

SALT.

Salt (*P. G.*)

SANT.

Santa Susagna, Sant Ce'oni, Sans, St. Boy, Sta. Fé, Santa Margarida, Sent manat (*P. B.*), St. Daniel, St. Gregori, St. Mori, Sta. Eugenia, Sans, Sta. Pau, St. Joan de las Abadesses (*P. G.*), Sta. Lunya, S. Antolin y Vilanova, St. Serni (*P. LL.*), Sta. Perpétua, Sta. Bárbara, Sta. Oliva (*P. T.*)

Santa Coloma de Gramanet, St. Adriá de Besós, St. Andreu de la Barca, St. Andreu *del Palomar*, St. Martí de Provensals, Sta. María de Marles, St. Jaume de Frontanya, San Juliá de Cerdanyola, St. Pere de Vila major, St. Joan de Fábregas, St. Martí del Bas, Sta. Margarida de Montbuy, Santa María de Miralles, St. Martí Sasgayolas, St. Quintí de Mediona, St. Andreu de Llevaneras, St. Vicens de Llevaneras, Sta. Coloma de Cervelló, St. Bartomeu de Grau, Santa Creu de Olórd, St. Boy del Llobregat, St. Climent del Llobregat, St. Feliu del Llobregat, Sta. Eulalia de Ronsana, St. Feliu de Codinas, St. Quirse Sa faja, Sta. Cecilia de Montserrat, Sta. María de Olo, St. Fructuós de Bages, St. Martí de Torruella, St. Martí de Bages, Sampedor, Sta. Perpétua de Moguda, St. Pere de Tarrassa, St. Quirse de Tarrassa, Sta. Cecilia de Voltregá, St. Martí sa Roca, St. Pere de Riu de Vitlles, Sta. Eulalia de Riu Primer, St. Martí de Riu de peras, St. Pere de Ribas, Sta. María, St. Feliu Saserras, St. Cipriá de Vall alta, St. Just Des Vern, St. Iscle de Vall alta, St. Cugat del Vallés, St. Martí Vell, St. Llorens sa Vall, St. Jordi des Valls, St. Antoni de Vila major de Palau Tordera, St. Esteve de Palau Tordera, St. Llorens d' Hortons, St. Vicens dels Horts, St. Bartomeu del Grau, St. Cugat Sas Garrigas, St. Joan de Fábregas, Sta. Eugenia de Berga, St. Agustí de Llusanés, St. Martí de Besora, St. Quirse de Besora, Sta. María de Corcó, St. Boy de Llussa-

nés, St. Hipólit de Voltrega, St. Pere de Torelló, St. Vicens de Osor mort, St. Sadurní de Osor mort, Sent Faust, Sent foras, St. Sadurní de Noya (*P. B.*)

Sant Feliu de Guixols, St. Juan de Palamós, St. Sadurní, Sta. Cristina d' Aro, St. Andreu d' Alterri, St. Juliá de Ramis, St. Martí de Llémána, St. Feliu de Pallarols, St. Privat de Bas, St. Salvador de Bianya, St. Aniol de Finestras, Sant Pau de Seguries, St. Vicens de Camós, St. Pere de las Pressas, St. Cristofol de Tossas, St. Climent Saserras, St. Martí de Vila llonga, St. Juan de Mollet, St. Cristofol de Baget, St. Esteva de Bas, St. Salvador de Breda, St. Pere d' Osor, St. Martí de Riells, St. Llorens de la Muga, St. Miquel del Fluviá, St. Pere Pescador, Sta. Leocadia d' Algama, St. Martí de Carós, St. Miquel de Cladells, St. Vicens d' Espinevas, St. Andreu Salom, St. Feliu de Buxalleu, St. Hilari Sacalm, St. Vicens Susqueda, St. Miquel de Culera St. Llorens de Camp de vanol, St. Miquel de Camp Major (*P. G.*)

St. Martí de Meyá, St. Guim de la Plana, St. Martí de Maldá, St. Pere d' Arquells, St. Llorens de Morunys, Sant Cerni, St. Romá d' Abella, St. Salvador de Tolo (*P. LL.*)

Santa Coloma de Quer alt, St. Just dels Domenys, Sant Vicens dels Calderes, St. Carlos de la Rápita (*P. T.*)

SEO.

Seo d' Urgell (*P. LL.*)

SELVA.

Selva de Mar (*P. G.*), Selva (La) (*P. T.*)

SERRA.

Serras (Ça) (*P. B.*), Serra (*P. G.*), Serradell (*P. LL.*)

SITGES.

Sitges (*P. B.*)

SET.

Set Casas (*P. G.*)

SOBRE.

Sobre munt (*P. B.*)

TÉYA?

Teyá (*P. B.*)

TOSAL.

Tosal (*P. Ll.*), Tcsza (*P. G.*)

TALL.

Tall tendre (*P Ll.*)

TALLAT.

Tallada (*La*) (*P. G.*)

TERME.

Termens (*P. Ll.*)

TORA?

Tora (*P. Ll.*)

TORRE.

Torre de Claramunt, Torrellas, Torelló, Torrellas de Foix (*P B.*), Torre lameo, Torre beses, Torre farrera, Torre grossa, Torres de Segre, Torre secona, Torre feta, Torre de Capdel'a (*P. Ll.*), Torre de Fontanella, Torre del Espanyol, Torre d' En Barra, Tarroija (*P. T.*), Torroella de Montgrí (*P. G.*)

TORRENT.

Torrent (*P G.*)

TORT. (?)

Tor.

ULL.

Ull astrell (*P. B.*), Ullá, Ull estret (*P. G.*), Ull de Molins, Ull de Cona (*P. T.*)

VALENCIA.

Valencia (*P. Ll.*)

VALL.

Vall Llissá, Vall gorguina, Vall cebre, Vall dan, Vall bona, Vall viana, Vall vidrera, Vall llobrega, Vall fogona (*P B.*), Vall fogona, Vall bona, Vall de Castell bo (*P. Ll.*),

Vall clara, Vall fogona, Vall vert, Vall moll, Valls (*P. T.*),
VILA.

Vila alba sa serra, Vilada, Vila nova del camí, Vila de cans, Vila de caballs, Vila lleons, Vila nova de Sau, Vila torta, Vilafranca, Vila nova y Geltrú, Viloví, Vila sar de dalt (*P. B.*)

Vila blareix, Vila d' Asens, Vila de Muls, Vila lur, Vila priu, Vila dona, Vila llovent, Vila Bertran, Vila fant, Vila juiga, Vila macolum, Vila malla, Vila maniscle, Vila nant, Vila nova de la Muga, Vila Sacra, Vila tenim, Vila drau, Vilo vi (*P. G.*)

Vila nova de la Muga, Vila nova de Segria, Vila grassa, Vila nova de Bell puig, Vila nova d' Alpicat, Vila nova de la Barca, Vila nova de l' Ajuda, Vila Ller, Vila mitjana, Vila, Vilach, Vi'amós, Vilella (*P. Ll.*)

Vila nova d' Escorna l' Bou, Vila nova de Prades, Vila alta, Vila vert, Vila plana, Vila seca, Vila bella, Vila llonga, Vila redona, Vilella Alta, Vilella Baixa (*P. T.*)

Es dir que dels 1,089 pobles que te Catalunya ab Ajuntament, 599 tenen ó semblan tenir una etimología catalana.

Quedan, donchs, 490 pobl's, qual nem no s' explica per lo catalá.

OBSERVACIONES SOBRE LOS 599 POBLES

D' ETIMOLOGÍA CATALANA.

I.º POBLES DELS QUALS HAVÉM TRADUÏT

L' ANTICH NOM.

Alforja.

S' haurá notat que havém posat especial cuidado en dir, «pobles que tenen ó semblan tenir, una etimología catalana»; ab aquesta salvetat, se dirá, tots hi podrian cábrer, y lo treball no ve fet ab arregle á la base 4.ª ahont havém dit que no s' han de proposar més qu' etimologies que sian evidents. Nosaltres no havém oblidat tal base, y aixó ara s' veurá clar, puig si havém dit, «de possible etimología catalana», es per quant enteném que deixan d' ésserho aquells pobles que portan llur nom traduït al catalá; tal es *Alforja*.

Tots tenim per paraula catalana, ó en ús corrent en lo catalá la paraula *Alforja*, que lo més negat en la llengua alarb comprén que d' ella ve per causa del article especificatiu *Al*.

Donchs si *Alforja* es un nom alarb لا فرقة y sabém que *Alforja* fou un poble prés als alarbs quan la reconquesta.—végis' *Madoz*—prou ne tenim pera donar á *Alforja* un origen alarb. Lo cas actual, en rigor no es de

traducció, puig lo que havém fet es adoptar la paraula; emperó creyém que l' havém ben classificat, puig, ¿no podria ésser que la traducció vingués de més lluny? ¿Los catalans com los alarbs, no traduhían en llur llengua los noms de llenguas extrangeras?—Mes vet²ens aquí arribats á una hipótesis que sols demostrantla d' una manera evident se pot admétrer segons nostras bases. ¿Es possible tal proba y demostració? Probém.

Publican nostres numismátichs una moneda per el's d' atribució dubtosa á poble conegut, de las anomenadas ibéricas, qual moneda porta lo següent epígrafe:

𐌺 𐌱 𐌲 𐌸 𐌺 𐌴

Heiss, Plan. XII, pl 147.

Segons l' Alfabet del numismátich francés, *pl. 21* del seu llibre, la lectura hauria d' ésser *Ilfgith*, mes portat de l' idea d' atribuhir tal moneda á Ologito, altera lo valor de las lletras y llegeix *Ilaygit*, venint á donar rahó á En Delgado que vol que 𐌱 siga *AV*.

En Delgado, qual alfabet corretgit, y descorretgit (algunas vegadas), dona En Heiss, llegeix *Ilogith*—*obr. cit. Tomo 3, pl. 290 á 291*.—alterant també lo seu alfabet, puig com se pot véurer en la plana *CXXIX* ahont lo publica 𐌱 es per ell *V*.

Nosaltres llegim lo signo 𐌱 com l' explica En Sanpere y Miquel, puig está clar que, si 𐌱 es *I*, may 𐌱 ab jucla ó punt, ha de perdrer son valor fundamental.

En Heiss, després d' haver fet l' atribució á Ologito, confessant que tal moneda prové del Ebro, de prop Tortosa, motiu més que suficient tenia pera no portar la á la Vasconia; quan á mes per causa del símbol, lo genet ab la palma, ha de recórrer á la hipótesis de dir, que tal vegada, quan l' acunya-

ció de la moneda, Ologito sería dels Ilergetas, acaba dihent: «Sols ab la més extrema reserva proposém tal atribució». Aquí es lloch, donchs, de dir:

«Tantas idas y venidas,
Tantas vueltas y revueltas,
«¿Son de alguna utilidad?»

En Delgado, después de confessar que la procedencia no favoreix l' opinió d' En Heiss, que las monedas dels vascons eran de més grossera fabricació, y que las monedas en qüestió «se parecen en todo á las antiguas de los Ilergetas», diu que aquestas son las únicas dificultats que s' oposan á la classificació d' En Heiss. Si parla de bona fé, no ho enteném; si parla ab ironía, es tant fina, que clarament se veu qu' es andalusa.

La qüestió queda per resódrer sols per quant los dos eminentes numismátichs no s' han pres la pena d' estudiar l' etimología del nom monetari.

Llegit correctament lo nom es *Il(i)lqith*: portant la segona *l* una jucla sabem que hi ha que suplir una vocal, en qual cas, y puig tenim dret pera ferho, suplim *i* y llegim *Il Ilqith*.

¿*Il Ilqith* te significació en alguna llengua de las que se parláren en Catalunya? Si, en hebreu, y per consegüent en fenici.

Com se pot veurer, En Gesseni, *Lexicon manuale hebraicum et chaldaicum—Lipsiæ, 1847*—enténgues qu' aquesta es la edició que sempre citarém—*י לקו* *pl.* 386, *b*, diu que significa *Alforja*. *Il Ilquith*, donchs no vol dir més que altura d' Alforja de *עלי* «alt, altura»; mes com en las monedas africanas se troba *ל* devant lo nom propi, creyém que també podria esser com per' aquellas, senyal de genitiu, en qual cas deuría llegirse, (Moneda) *dels d' Alforja*. Lo cambi d' *ו* per *י* está fins conforme á la fonética hebraica. Donchs ja tenim qu' en l' época anterior á la vin-

guda dels romans hi havia un poble catalá que acunyava monedas ab lo nom d' Alforja.—¿Aquesta Alforja ibérica, es l' Alforja dels Alarbs, l' Alforja de nostres dias?

La procedencia nos dona ja un comensament de proba. Los seus caràcters numismátichs la donan á nostra regió.

Mes se dirá: ¿ciutat que acunyava moneda en l' antich, sería important. ¿Cóm es donchs que res ne sabém d' Il Ilqith?

Jo crech que algo ne sabém de la seva historia.

Coneguda cosa es, que Cneo Scipio després de la seva victoria d' Athanagia entrá per lo país ausetá de prop de l' Ebro, y posá siti á sa ciutat, que defensá per espay de trenta dias contra lo romá Amuset (Amusitus). Ara bé, lo país ausetá de prop de l' Ebro, com se pot veurer per En Cortés, correspont al país d' Alforja; donchs per totas aquestas circumstancias, creyém que queda del tot ben probat esser l' Alforja de nostres dias, l' Alforja dels A'arbs, l' Alforja (Ilqith) ibérica.

Bisbal del Panadés.

Bisbal, ¿es un nom traduhit? Nosaltres confessém que del estudi dels documents de l' edat mitjana no sembla sortir tal conclusió. De Castell-Bisbal, y de la Bisbal de las provincias de Barcelona y Gerona ne sabém haver sigut vilas bisbals, y aquest caràcter explica lo seu nom.

Mes si nosaltres tal no creyém, ¿s' ha d' enténdrer que totas y cada una de las vilas ditas bisbals, amagan en son nom modern, un nom antich?—Desde luégo confessém que tal demostració no es possible pera totas ellas, mes com se veurá, de la mateixa manera qu' en lo modern, en l' antich també un nom comú convindria á totas.

Tothom sab que lo Cristianisme, al triomfar, no sols s' apoderá dels temples pagans, si que també dels bens y ren-

das dels mateixos, y no menys sapigut es alló de que la gerarquía y organisació sacerdotal de l' antiquitat romana passá al Cristianisme. Aixís lo quefe del Temple, lo gran sacerdot, qual nom era Antistes en l' antigüetat clássica, com se pot veurer en Cicero y altres celebrats autors del sigle d' or del Laci, en Freund—*Dictionnaire latin-français; plana* 182, *col.* 1.ª—y no sols en l' época baixa, com sembla creurer Cortés, se transforma dit personatge per los Cristians en lo Bisbe, que se deya avans Antistes,—*Códice de Justiníá*, 1, 3, 18, etc.; de modo que Antistes y Bisbe es una mateixa paraula, si be en llenguas diferentas, en llatí y catalá.

Donchs si tots los bens, prédis, vilas, etc. dels Antistes románs, passáren á ésserho també dels Antistes Cristians en l' época del triomf de l' iglesia, Antistes ó Antistiana se podia dir entre nosaltres fins lo sigle VIII de Cristo, la vila que aixís se digués 1.000 anys avans.

¿Del nom d' *Antistiana* hi havia alguna vila en Catalunya?

Si, n' hi havia una prop Tarragona, y aquesta *Antistiana* es la Bisbal del Panadés. La demostració es tota matemática.

Lo camí romá que del Pyrineu anaba á Cástulo passant per Barcelona, marcava los següents altos:

Fines XX m. á
Antistiana XXVII á
Palfuriana XIII, á
Tarraco VII.

Reduhida la Bisbal á Antistiana, 20 millas hi ha que comptar desd' ella á Tarragona, y 20 millas s' hi comptan: 13 millas d' Antistiana á Palafuriana ó Altafulla, y 13 millas hi ha; y 7 millas per fi de Palfuriana á Tarragona, y eixas son las que s' hi comptan. Donchs la reducció es matemática.

Aixó dit y probat, dirém, qu' En Cortés, á qui correspon l' honor de la reducció, no la explica com nosaltres, y aixís diu en lo *Tomo I*, pl. 253 al anotar l' *Itinerari*: «A «Antistiana le dió su nombre C. Antistio al que Augusto «encargó la guerra contra los cántabros, cuando por enfermo se retiró á Tarragona. El vulgo de Antistio hizo un «Antistes, y en lemosino un Bisbe, y de aquí el nombre de Bisbal».—Inútil es dir que la resolta afirmació d' En Cortés, de venir Antistiana de C. Antistio no té cap fonament, y aixís en lo *Diccionari*, *Tomo II*, pl. 143, ell mateix se corretgeix, puig diu, no que Antistiana vinga de C. Antistio, sino que: «Es posible haber tomado su nombre». Aquesta possibilitat, tota prob'emática, desapareix devant de la racional explicació que havém donat.

Rosas.

Vet'aquí una prova clara de traducció, y que no ha de necessitar per nostra part esforços de cap classe pera justificarla.

La moderna Rosas, la capital del golf del seu nom, no es altra que l' antiga colonia dels grechs Rodios, y son nom grech, com se pot llegir en sas antigüas monedas, ΡΟΔΟΤΩΝ, vol dir simplement *Rosas* de ῥόδον, *rosa* en grech.

¿Quí pot ara assegurar, després dels exemples presentats, que no sigan en major número las ciutats que han traduhit llur nom? Véigis' quín camp d' investigació més gran no hi ha obert pera lo estudi toponomástich, y quánta no es sa transcendencia pera los orígens histórichs y llingüístichs de la nació Catalana. ¡Ab quín gust no veuríam nosaltres descubrir novas traduccions!

2.º POBLES QUE HAN CAMBIAT DE NOM.

Castelló d' *Empurias*.

MOLTS son los noms compostos, qual primer nom es catalá, diguémlí radica', y que venen acompanyats precisament d' altres noms, qual explicació no dona lo catalá las més de las vegadas; tal es lo cas de Castelló d' Empurias.

No hi ha dificultat per Castelló, mes, ¿qué vol dir Empurias?

La celebritat de la ciutat á la qual donáren los grechs focenses, al establirse en ella pera traficar, lo nom d' Emporion, (ΕΜΠΟΡΙΤΩΝ se llegeix en sas monedas gregas,) y de la que prové lo país d' *Ampurdá*, es tanta y tant certa sa reducció á St. Martí d' Empurias que no hi ha pera qué ferse l' erudit. Castelló d' Empurias, donchs, no porta lo seu nom, mes que de lo seu vehinat ab la ciutat de nom grech, de trobarse en lo país Emporitá, d' ahont en rigor Empurdá. De Castelló no s' pot dir que hagi canbiat de nom, mes ja que tením en Castelló un nom geográfich, un nom que abarca tota una encontrada, lloch hi ha pera estudiar si Empurias no es un segon nom.

Efectivament, Empurias es un segon nom, y la numismática ha donat á coneixer son nom verdader.

Acreditat corre avuy esser *Indica* tal nom antich, sols per quant d' Indica se n' treu lo nom patronímich Indiketáns, sens reflexionar que de la existencia de la ciutat d' Indica sols ne tením una referencia, y encara aquesta comparada ab Empurias es de tot punt contradictoria.

¿Per quí sabem ó coneixém l' existència d' Indica? Per Esteba de Bizanci. ¿Diu Esteba que Indica y Empurias fossin una mateixa ciutat? No, puig diu tot lo contrari. Aixís parla en lo seu diccionari, primer en la lletra *E* de una Empurias, y al arribar á la lletra *I* de una Indica, végis' de quina manera.

ΕΜΙΟΨΙΟΝ «ciutat cèltica, fundada per los Massaliotas.»

ΙΝΔΙΚΗ «ciutat ibérica prop lo Pyreneu. Alguns li donan lo nom de Blaberusam.»—*Edi, Pinedo.*

Donchs está clar que si pera Esteba, Empurias é Indica haguéssin sigut una mateixa ciutat, no las hauría divididas.

Mes se dirá: res ne sabem d' una Indika, y com Empurias nasqué d' una ciutat primitiva ibérica, y Empurias fou una ciutat doble, com ensenya Strabo, res s' oposa en admétrer pera la ciutat primitiva lo nom d' Indika. Aixó es molt cert, y pera nosaltres, encara més, algo hi ha que ve á probarho.

Nosaltres, com ja s' haurá endevinat, no fem oposició á la reducció d' Indika á Empurias, sino á la adopció del nom Indika no justificat, ni punt ménos, per lo Bizantí.

Las monedas ibéricas donan lo següent epígrafe:

↑ Π Ψ < ζ < Π

la radical es ↑ Π Ψ, ara s' llegeixi com los numismátichs *Aunts* ó *Aunz*, ara com En Sanpere y Miquel *Aintz*, com se veu, lo nom está molt lluny de sonar, ó millor de dir Indika, puig pera trobar la *k* hi ha que donarli la primera *k*, <, del sufix, allavors tindriam *Aintzk* (a). Tréurer d' aquest nom Indika, com se veu, sols pot ésser obra d' un estranger, donchs una ciutat d' Indika com capital dels Indiketáns, y de la qual ne sortí lo nom patronímich, no es cert ni exacte. Aixó dins lo dit per En Sanpere y Miquel; puig per la lectura dels numismátichs encara aniríam á parar

més lluny, puig ells llegeixen *Aunts* com ja havém dit, en rahó de llegir $\uparrow = Av$.

Nosaltres llegim la radical *Aintz*, entre altrás rahons que s' poden veurer en los *Orígens y fonts de la nació Catalana*, perque dona l' etimologia del nom numismàtic.

Aintz es *Aintzir*; no figura la *r* en los noms numismàtics per quant la *r* dolsa vasca en fi de nom, desapareix al compóndrers' ab altre nom al formars' un compost. Fins avuy totas las monedas ibéricas conegudas d' Empurias donan lo nom ab lo sufix, empero En Sanpere y Miquel ne cita una del *Museo Lastanosa* la de n.º 98 ahont lo nom sense sufix fa

↑ ɾ ʒ ◊

que suplint vocals se llegeix *Aintzir*, que vol dir *la Llacuna*.

Donchs la grega *Empurias* era l' ibérica *Llacuna* (*La*).

A una ciutat edificada prop una llacuna li escau lo dictat de *Blaberura*, dictat que avuy per avuy encara se podria aplicar á S. Martí d' Empurias qu' es lo lloch de l' antiga Empurias ó *Aintzir*, puig mal cuidadas las llacunas que allí forma lo Fluviá, qual riu fou en l' antich lo port d' Empurias, ditas llacunas son nocivas. ¿Mes, qué vol dir *Blaberura*? En Cortés diu: «voz en que yo creo «estar indicado el rio Fluviá, y que *Blaberura* es nombre «errado por *Fluberura*: B por F cosa frequentísima, y esto «confirma que su sitio era la boca del Fluvia, y no cabo «Creus como opinó Risco, *España Sagrada*, Tomo 42.»— *Obr. cit.*, Tom. 3, pl. 83.

Nosaltres no veyém necessitat de tals suposicions y cambis, puig nosaltres veyém *Blaberura*, en lo grech «*blaberós* βλαβερός que vol dir nociu.—*Alexandre. Dict. Grec.*

français.—*Paris*, 1870, p. 283, nom que s' donaria á Aintzir ó á Empurias á causa de sas nocivas llacunas pera la salut.

No volém donar per resolta la qüestió sens tractar lo nom numismàtich baix nou aspecte.

La moneda de Lastanosa diu $\uparrow \text{N} \text{H} \diamond$ y no $\uparrow \text{N} \text{H} \diamond$, mes En Sanpere y Miquel creyentse autorisat per lo fet de portar *totas* las monedas conegudas en Museos y colleccions particulars N per compte de H , corretgí l' epígrafe que podia ésser mal llegit, ó mal gravat. Mes es lo cas, que lo nom de la moneda de Lastanosa es un nom vasch que també s' escau pera Empurias.

Lo nom de la roca que lo labortá fa *haitz*, los demás dialectes fan *Aitz*, *Ach*, en lo nom de l' aixada sona *Ainzur*: donchs vet'aquí una *n* que nosaltres no sabém com explicar si la radical es Aitz. Mes lo fet es qu' existeix com se pot veurer en Van-Heiss, *pl. 9, col. 1.ª*. Donchs l' epígrafe d' En Lastanosa diu *Ainzur*, mes no *Aixada*, sino *Roca en l' Aygua*, es dir *Aintz—Ur*, essent *Ur*, «aygua.»

Y los demás epígrafes coneguts donan lo mateix nom, si, fentnos forts ab l' exemple del labortá, sostením qu' *Aintz(ir)* es *Aintz(ur)* y que no vol dir *Llacuna*, sino *roca en l' aygua*.

Ara be, com es ben sapigut, l' antiga Empurias, la primitiva Empurias, la ciutat autochtona, se fundá en un islot, qual islot abandonáren després portant la ciutat á la costa.

Venen los Foceos, y ahont prenguéren assiento segons Strabo? En l' islot de *Paleópolis*, segons tots nostres autors moderns, que no saben qu' en l' edició *Didot* de las obras de Strabo, corretgí lo text viciat per los Copistas lo sabí Müller, d' ahont l' ininteligible *Paleópolis* se transforma en la clara *Παλαιά πολις*—132—45, ó sia en l' islot de la ciutat vella. Islot que avuy está agafat ab la costa á causa dels acarreitgs del Ter y del Fluviá, y es precisament lo punt dit, S. Martí d' Empurias.

Donchs de la *Roca en l' aigua* en que s' fundá la ciutat ibérica, ne tragué son nom.

Y encara mes; si ↑ es igual á V, y no mes, ↑ N Ψ, se llegeix en éuskar. *Untz* «Eura» y allavors seria Empurias la ciutat del «Eura». Treurer *Indica* de qualsevol de ditas lecturas no es cosa fácil, puig, com acabém de veurer, nos falta la lletra inicial y la final *ka*. Se diu: es que ↑ tindría un sonido com de *u* francesa; aixó pot molt bé ésser, mes se necessita demostrarho. Nosaltres havém volgut explicarho fent de dita lletra lo diptongo, mes, havent observat que los vaschs, al adoptar certas paraulas llatinas qual primera lletra es vocal seguida de *n*, que es quant se sent lo tó nassal de la *n*, de modo que per *angelus*, *anchora*, etc., diuhen *aingeru*, *aingura* etc., prenen una *i*, *i* que avuy es expressa, y que tal volta en lo antich no seria més que un efecte de pronunciació de la vocal devant *n*, de aquí que per avuy nos sembli una explicació suficient de la inicial pera treurer la de *Indika*.—Respecte la final *ka*, está clar que surt de la terminació ó sufix; llegint aquest < 4 < N *kasken*, tením *Ainti-ka(sken)*, nom que sols podia formar l' ignorancia d' un extranger, y d' aquí la raresa de que sols se coneixi per lo llibre del Bizantí.—Nosaltres, empero, creyém molt possible qu' Esteba inventés dita Ciutat dihentse que, puig existian *Indiketans*, clar está que havia d' existir una *Indika*, puig que allavors com ara se feya un nom apel·latiu, de poble, d' un nom de Ciutat.

Exposat queda lo problema en tota sa integritat; si la solució es doble, aixó sols proba nostre afany per la veritat: quina sia esta, nosaltres no podém dirho, la opinió ha de fallar entre una y altra explicació.

Y nótis' bé, que si las etimologías se contradiuhen, en lo essencial están conformes, y aquí lo essencial está en

ésser la primitiva Empurias una ciutat fundada per un poble que parlava l' éuskar.

La llista dels pobles que han canviat de nom, com se compren, ha d' ésser llarga, y no troba en aquest punt son ver lloch, puig molts dels pobles qual nom no s' pot explicar en catala, están en igual cas. Nosaltres donchs en lo present punt sols havém de tractar d' aquells noms topogrífichs que com sufixos ó determinats se presentan.

Castell Olí.

Res tant fácil com explicar lo nom *Olí* posant l' accent sobre la *O*, mes tal explicació no s' recomanaria per son sistema científich.

Res tant fácil com arribar, descomponent la *a* en lo díptongo *au*, á una nova forma, á una forma històrica, á la que trobém en lo sigle XV, y dir *Castell Aulí*. Mes ja no es possible sens' entrar en l' ordre conjectural modificar novament la lletra radical, quant ménos introduhirhi consonant alguna.

Mes, es lo cas qu' en documents del sigle XIII sóna Castell Aulí ab lo nom de *Castrum Adulino*; forma qu' ensenya un nom propi, y de la que si per' aféresis se pot treurer l' *Ad* y quedar l' *uli-no*, y fent d' *u*, *o*, *Oli*, per la etimología hi ha que reconstruhir lo nom donantli la sílaba *Ad*.

Lo nom Adulí no es conegut, y no acertém á explicar-lo, y en aquesta incertitut quedariám, si no fos perque nous documents de sigles anteriors al XIII, y fins del XIII mateix, venen á explicar de un modo satisfactori lo nom, puig donan la forma *Eulinum*, y en *Euli*, *Eule*, ab la terminació llatina *num*, *Castrum Octavianum*, *Pompeianum*, etc., s' hi pot veurer lo nom germánich «*Óliva*» que tal es

la significació en catala de la paraula germànica «Eule», cambiada en *i* la última *e*, en lo nom topogràfic de la província de Barcelona.

Com lo nom Eule no arriba á nosaltres en la Edat Mitjana, hi ha que convenir que la construcció del *Castrum Eulenum*, s' ha de referir á l' época gòtica; y per últim, que 'ls Olívas que apareixen en nostra historia desde los primers dias de la reconquesta, son tal vegada Ólivas y no Olívas, puig lo nom de la pacífica oliva no s' escau per aquells temps de gents de ferro. (1)

Castell Adrall.—Castellví de Rosanes.

Tot seguit se compren, després de lo dit, lo difícil que ha d' ésser explicar las paraulas determinants del mot castell, puig si hi venen noms propis, y aqueixos no venen purs, ó bé se donan transposicions y adicions de consonants com en Eulinum, Adulino, lo trobar lo nom primer, originari, es quasi impossible. A més á més no tenim nosaltres encara cap coneixement dels noms propis ó apellidos que portavan los cataláns en la primera época de la reconquesta, única manera d' arribar á la época goda, ó únich medi de

(1) Las formas *Odolini* y *Audelini* que per aquest nom nos ha donat á conèixer lo dictàmen del Jurat, que per ésser las més remotas mereixen ésser presas per punt de partida, me fan desestimar la etimologia preposada, mes no sa conclusió d' ésser un nom gòtic.

Odotini, *Audelini*, *Eulinum*, nos ensenyan que lo nom comensa ab un diptongo resolt ja en *Odolini*, y variant en la pronunciació catalana entre *au* y *eu*.—Essent aixó incontestable, nosaltres proposém lo nom propi *ādu*, ahont tenim lo diptongo *ā=ae* y que 'n França trobém traduhit en *e* per *Edu-en*.—*Audelini*, *Adulino*, donchs s' ha de llegir *Adu-ling*, es dir, *Adu-linet*, y que la forma diminutiva s' escau á molts noms propis és ben sapigut.

La perdua de *g* desde luego se compren per ésser del tot extranya á nostra parla.

coneixer lo que la influencia franca quan la reconquesta, y pera posar un nou exemple, tal es lo cas de *Castell d' Adrall* ó *Castell Adrall*.

En lo nom Adrall s' ha de buscar desseguida un nom franch, puig lo grupo de consonants *dr*, no so's repugna al fenici y al basch, si que també al germánich. Respecte al llatí, tothom sab que dit grupo s' hi troba, mes la explicació de nostra paraula, no; puig d' un Adrianus, ¿ne podem treurer un Adrall? Si nosaltres tinguessim clara noticia dels noms franchs, demanaríam si Adrall no ve del céltich *Adrythyll*, que vol dir «fort, robust, vigorós, valent», noms que podian usarse com apellidos, y que com adjectius de qualitats no s' pot negar á priori son ús. Zeuss traduheix *Adrythyll* per lo llatí *vividus*.—*Obr. cit.*, pl. 897.— Com no coneixém, donchs, la familia Adrall, havém de deixar en dubte la explicació. (1)

D' un nou género de dificultats son los noms de *Castellví*, dels que n' hi ha més d' un.

¿Cóm explicar la terminació *ví*? ¿Es un cambi de nom ó una contracció? Avuy sols podem dir qu' es una contracció; mes una contracció d' un caràcter tant especial que sols sabent que ho es, y creyentla, es possible donar ab lo nom primitiu.

Consultats los diplomas de nostre Archiu nacional, resulta que Castellví, que tots los Castellvís, son *Castrum Vetus*, es dir *Castell vell*. ¿S' explica la contracció *Vetulus* en *Vi*?—Per nosaltres, no. La trobém tant anómala, tant ori-

(1) Fàcil havia d' ésser al Jurat resoldrer lo meu dubte sobre l' etimologia de Adrall, puig ne formava part En Joseph Balari, que com tots sabém, s' ocupa ja fa temps en l' estudi dels apellidos cataláns, estudi qual manca deplorávam tots, y jo particularment, per lo trascendental qu' ha d' ésser pera los estudis històrichs y toponomástichs.

Conegut lo nom *Aderaldus*, no hi ha cap dubte qu' es *Adrall*, havent caygut la terminació *us* llana y la *e* intermedia, d' ahont *Adrald*, y mu-
l'ant' la final tenim *Adrall*.

ginal, tant inexplicable, (1) que creyém se nos admetrá dita paraula en aquest l'och, tant més, quan lo segon determinatiu Rosanes sembla donarnos en puritat un nom llatí, lo que portaria allavors nostre Castellví de Rosanes á la época romana ó en época de pur llatí en lo llenguatge. Per Rosanes, donchs, podém justificar com Castell-ví es un *Castrum Vetus*.

Qui ha vist de Montserrat una sola vegada la vall del Llobregat que s'obre en Martorell, al entrar la tarde, recordarà sempre que aquella vall se presenta com formada de terras de foch, puig son argila roja li dona aqueix aspecte. Mes cap al tart, quan lo Sol sensa forsa, sols dona llum á ditas rocas argilosas, cambia l' aspecte en rosa, y rosada se presenta la vall. Aquella era, donchs, pera los llatíns la comarca *Roseana*, y aixís com *Roseanus* diu Varro á lo pertanyent á la ciutat de Rosa dels Sabíns, *Roseanus* era la comarca de *Castrum Vitis*, d' ahont *Castrum Vitis Roseanus*, Castell-ví de Rosanes. (2)

(1) No es, donchs, exacte, lo que diu lo Jurat «que l' autor s' esforsa en va per explicarse l' alteració fonética» qu' explicaria *Vetus* per *Vitis*. L' autor declara terminantment *que sols sabent que ho es*, y *CREYENTHO* es possible admétrerho.—Donchs, jo no m' esforsava en explicar lo qu' es inexplicable. Trobava lo fet, es dir, qu' en pergamins y documents, Castell ví es *Castrum vetus*, y d' aquest fet que lo Jurat no contradiu, aranca ma sorpresa. Avuy se coneix una forma més antiga del nom, tant mellor, donchs: Castell ví es contracció de *Castrum Vitis*.

(2) No admet lo Jurat la explicació que doném de Rosanes, sols perque troba en lo Cartoral de Sant Cugat lo nom escrit *Rodanes*.—Aquí, com se veu, surt la eterna qüestió de Sant Pere de Roda. ¿Es *Roda* de «roda», ó Roda per haverse dit *Rodon*, Rosas?—Se dirá que aquí lo seu vehinat justifica que Roda sia derivat del nom grech de Rosas, y que pera Castellví no hi ha explicació racional, es ver, empero, la falta d' explicació nos sembla compensat per lo fet de tornarse *Roseanus*, Rodanes.

Castell galí.

Nou cas, de còm una contracció dona origen á un nou nom. L' apellido Galí es molt comú en Catalunya, y pochs saben qu' es pura y simplement una contracció del llatí *Gallina*, com se veu clar en las mutacions y cambis que per Castell galí donan los documents, puig resulta que lo nom era, en

1178.—Castrum galin.

1284.—Castell galí.

1285.—Castro galino.

1336.—Castri galini.

formas ja corruptas, que hi son per *Castrum Gallinarius*, com se pot veurer en los *Indices*, ahont s' hi trobará un *Castrum Gallinarius* en lo Pallás, fundat ó establert per una familia *Gallinarius*. (1)

Centellas.

Vet' aquí un cas de confusió, clar, evident, notori, y que fa que un poble encomenat á un sant s' hagi transformat en lo nom de la terrorífica centel'la.

¡Quí ho diria! Centellas que trobém escrita en antiquíssims documents *Seintillis*, ab lo que se veu si ve de lluny la equivocació, no es ni més ni ménos que un *Sent-Elias*, d' hont sortí *Sentelias*, y per aquella rahó fonética explica-

(1) Nostra repugnancia en explicar noms per contracció, manera poch autorisada quan no es de gran evidencia, y no ho era pera lo cas, puig lo nom de *Castrum Gallinarius* explicava *Gali* tant bé ó mellor que *Galindu*, nos ha fet adoptar la primera etimología per quan coneixíam una familia *Gallinarius*, y trobarem á dotzenas de vegadas, en la toponomástica espanyola, lo nom *Gall*, *Galline*, *Galliner*, etc. Mes desde lo moment en que s' conceix la forma *Galindu*, no hi pot haver dubte, y nosaltres admetém de bon grat la correcció, y dihém que *Gali* es contracció de *Galindu*.

da en la *pl.* 95, de quan una *L* se troba ab concurrència ab una *i*, fá la sílaba *li*, *ll*, surt *Sentellas*, Centellas.

Nostra demostració es fácil, encara que no sia del tot precisa.

La fábula que diuhen basada en la tradició, d' haver fundat lo rey goth Suintila ó Chintila una casa de recreo en lo lloch que avuy se diu Centellas, comensa per no tenir ni lo fonament de la vinguda dels dits reys á Catalunya, puig de tal vinguda res ne sab la historia.

Al acu'ir, donchs, los autors del *Diccionario geográfico universal*, imprés en Barcelona, any 1831 la dita fábula, al repetirla Madoz, lo que proba, es la tradició de venir Centellas d' un nom persona', d' ésser Centellas un nom romput.

Aném, donchs, ara á citar tres documents que 'ns donarán clara rahó del nom de Centellas, encara que per ells no s' puga dir que lo cenobi de que aném á parlar siga el de Centellas.

Lo *pergamí n.º* 8 del Comte Wifredo I, qu' es del any 898, al fer una donació de terras y de llochs, diu que dona lo lloch de Sentelias que s' l'legeix clar Sent-Elias.

Si d' aquest document y cita inédita, passém als documents coneguts, tením en Marca l' *Apendix CXLI*, col. 946 y 947, en lo testament del Comte de Barcelona Borrell del any 993, una manda de las «*alaudes de Sellent*» «*al cenobi Sancti Andreae in Sentilias*»; y aquí hi ha que notar la proximitat, diguémmo aixís, de Sallent y Sentilias, pera creurer que realment se parla de nostra Centellas.

Y per últim, l' *Apendix CLXII*, col. 973, porta una manda feta en 1010 per lo Comte d' Urgell Ermengau al dit cenobi de Sentilias, y com lo fet de tractarse d' un Comte d' Urgell, podria donar lloch á creurer que s' tracta d' un monastir de son comtat, dirém que igualment fa altrás donacions á monastirs, com lo de Sant Pere de Ro-

das, St. Pere de Galligans, St. Cugat del Vallés, etc.; que n' estaban ben lluny, donchs, lo cenobi de St. Andreu en Sentilias, Sentelias podria molt bé ésser Centellas.

Castell d' Asens.

Diplomàticament podríam donar per bon catalá lo nom de Castell d' Asens de prop Lleyda, puig los documents llatíns nos parlan sempre d' un *Castrum Asinorum*. Nosal'tres, empero, ne tením dubte, dubte que naix d' apareixer Castell d' Asens ab aquest nom en los dias de la reconquista, puig, ¿s' ha de portar la fundació de Castell d' Asens á la época gòtica? ¿Es ha de suposar que Asens fos lo nom donat per los Alarbs al Castell en qüestió?

Desde luego, com se veu, tractém de no sortirnos de las bases 4.ª y 5.ª.

Y bé, nosal'tres creyéim, qu' essent Castell d' Asens de fundació alarb, lo que passá fou, que portant lo dit Castell un nom que á las orelles dels cataláns sonaría com Asens, Asens li diguéren, ó be que, perduda la memoria de la significació de la parau'a alarb, se traduhís al peu de la lletra lo nom. (1)

Castell-sera.

¿Entre Castell-sera, St. Feliu Sa-Serras, St. Climent Sa-Serras, Ca-serras de Berga, St. Pere de Ca-serras de prop Vich, hi ha diferencia?

Fins á quín punt la reduplicació de la *r* acusa dos noms diferents? Aquestas qüestions naixen de considerar que ja en

(1) No es una rahó la que dona lo Jurat, dihent que s' pot admetrer un Castell d' Asens per quan ne sona un en temps de Ramon Berenguer I que se deya del *gos penjat*, puig, en primer lloch s' hauría de demostrar com *Castello de Cane penduto* no es un de tants noms llatínissats sobre una falsa etimología, fet, com diu En Quicherat, «que s'

la época romana sona *Secerras* (*Itin. Ant.*) y *Castrum Ser-ras*, compareix en lo sigle VIII al avansar la reconquesta cap lo Llobregat.

¿Donchs l' origen de nostres pobles ab la radical ó la determinant Serra, es llatí?

Si Serra vol dir lo instrument pera serrar, llatí pot ésser l' origen de dits l'ochs, puig tenim lo llatí *serra*, *æ*, mes, si com tothom entén, «serra» hi es en la accepció de Serra de montanyas, l' origen no es llatí, puig que no te en aquesta llengua tal accepció.

produheix desde lo moment en que la llengua vulgar prevaleix, es dir, desde lo sigle X, essent molt freqüent en lo XIII.»—La rahó está en que fentse las escripturas en llatí, los notaris ó escribes del temps, desco-neixent lo nom llatí dels pobles que nombravan, los «interpretavan eti-mològicament» á la manera d' aquells temps, «que consistia en formar un sentit segons lo valor fonétich de las silabas en los mots, los temas llatíns que per tal medi surten, son la traducció d' equívochs, la major part ridículs.»—*De la Formation française des anciens noms de lieu. Pa-ris, 1867, p. 78.*—Y per no citar exemples francesos, nosaltres recordarém lo nom llatí de Cardedeu, *Caro titulo*, que més endevant estudiarem.

Aixó dit, no tenim cap reparo en admetrer que *Castell d' Asens* siga un antich *Castrum Asinorum*, havent conservat son nom per mitj de la invasió alarb.

Aquesta modificació es filla d' haver trobat qu' en totas parts y payssos son numerosos los llochs aixís anomenats, y satisfernos la explicació que de tal nom ha donat En Peiffer,—*Légende territoriale de la France*, etc. *Paris, 1877*, qui diu:—«En lo temps en que los camins no eran trepitjats «més que per lo pás dels homens y dels animals, la carreta quasi no exis-tia, puig sols se la destinava als treballs agrícolas arrastrada per bous. «En las Ciutats, per causa del mal estat dels carrers y de la seva poca «amplaria, los transports se feyan per homens ó bestias de carga; d' en-tre totas aquestas la més usada era l' ase; sa sobrietat, sa curta alsa-ria favorian lo seu allotjament y brindava ab la comoditat de qu' una «dona, un noy lo carreguessin; no necessita brida, etc. . . . . . «tot, donchs, venia á fer de l' ase un auxiliar poderós; aixís se criaban «asens en quantitat suficient pera las necessitats de la societat d' aquella «época... y las localitats que á tal cria se donavan, rebian lo nom *Asniè-res*;—(pág. 95)—nom comú en la toponomástica francesa.»

Ara la dificultat queda en determinar si Serra es éuskar ó alarb. Per la *Sacerras* del *Itinerari* d' Antonino, clar está que no pot ésser qüestió del alarb, ¿mes, dita Sacerras pot descompóndrers en *Sa-Cerras*? ¿L' article *Sa* existía ja en la llengua vulgar en la época antonina?—No ho creyém; y d' aquí que nosaltres veyém en Sacerras altre nom que no un compost de Serra.

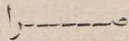
Avans de tractar aquest punt, quatre paraulas sobre lo mot Serra. En Diez diu que ve del llatí á causa de la forma dentellada de las serras, més serras hi ha en Catalunya que sols per hipérbole mereixen tal escepció: en lo provençal tením *ser*, *sera*, significant cim, cúspide d' un mont; y ara preguntém, ¿d' ahont surt la paraula provençal?—Nosaltres recordant que la Provença fou poblada y civilitada per los Ibers-Ligurs, nos sembla que no es ni lógich, ni filológich, suposar qu' una paraula éuskara que s' trobi en lo provençal, siga filla per compte de mare, es dir, que Zerra la-bortá, que significa puig, turó, puga venir del provençal Ser, Sera, y no lo provençal del éuskar, tant més, quan lo geni de la paraula no contradia lo del éuskar.

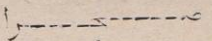
Y s' escau Zerra per nostra Sacerras, (St. Pere, Vich, Caserras) considerant que no s' tracta d' una Serra, sino d' un turó, qu' es l' accepció labortana.

¿Mes lo *Sa*?—Vet' aquí per ahont nosaltres no admétém l' anterior etimología á pesar de convenir las condicions topográficas.

Un nom hi ha qu' explica en éuskar correctament lo nom de Sacerras, tal es, *Ssarry*. Notém qu' en aquesta forma hi ha una reduplicació de *s* que no admét lo basch, y que la supressió entre las dos *ss* d' una vocal es evident, posémhi, donchs, una *a*, y tindré *Sasarry*. *Sasarry* es ja nostra Sacerras. Ara. per' acabar, dirém què la forma *Sasarry*, *Ssarry* es propia dels baschs francesos, y que igual nom escriuhen avuy los vaschs espanyols *Zar*. Nótis' que

pronunciantse la *Z* com *z* italiana ve á ésser una reduplicació de *s*. Y en segon lloch, que no havent sigut fins avuy l' éuskar cultivat baix forma literaria, te sempre més autoritat, y encara ne tindria en dit cas tot nom que surti explicat per lo nom topogràfic, y aquest es lo cas de la forma que recomaném, puig en França tenim *Iri-ssarry*, *Olha-ssarry*, de modo, que nostre Sacerras seria en lo temps de la vinguda dels Romans una *Iri-sasarry*, qu' en catalá vol dir *Vila-Vella*.

Mes nosaltres havém vist cóm la paraula Serra en l' accepció de série de turons, etc., no te etimología ben fixada, puig que ni lo llatí ni lo provensal l' expliquen, y sols en l' alarb trobém la paraula següent ab tal accepció. Donchs motiu hi ha per' atribuir de fundació alarb tot poble que porti lo nom de Serra. Empero, aquí hi ha encara que distingir un fet importantíssim.

En l' alarb trobém la paraula *Sehra* que significa «lloch desert, terra aspra y dura», y aquesta accepció que avuy es difícil de comprobar per lo cambi qu' ha sofert lo país, en los temps antichs, podia ésser una condició topogràfica característica. Farém notar, empero, que tant pera Caserras de Vich, com pera Caserras de Berga, s' escau la paraula *Sehra* encar' avuy dia, particularment per la Caserras vigatana; y que per lo tant Castell-sera, s' ha de llegir Castell *Sehra*, y enténdrers en l' accepció que comporta l' alarb *Sehra*.

Végis', donchs, á quíns cambis de nom no ha donat lloch la paraula Serra, per llegirla sempre en catala.

Capellades.

Dels orígens de la vila d' aquest nom may se n' ha dit res, per quan la paraula Capella explica Capellades, mes

nosaltres creyém que son origen es altre, y que ve d' haverhi estabiert los alarbs la fábrica d' una de las principals pessas de son vestit de la Capella que tant de moda fou en l' edat mitjana. L' importancia industrial que sempre ha tingut Capellades, justifica á nostre modo de veurer la etimología que proposém.

Canonja.

¿Fou lo poble de Canonja fundat per un Canonje, com sembla dirho son nom?—Nosaltres no havém pogut averiguarho, y per aixó, interin no s' probi tal origen, creyém més fundada la etimología que aném á proposar.

Com tindréu ocasió de veurer en la nostra toponomástica, molts son los pobles que prenen per nom los de certs arbres ó plantas de la localitat, y en aixó no hi ha novetat, puig en tot lo mon succeheix lo mateix, per lo que nosaltres creyém (?) que lo nom de Canonja li ve á dit lloch, de la *valerianacea Canonjes*, molt comuna en nostre país en totas sas varietats com se pot veurer en la *Introduccion á la flora de Cataluña y Catálogo razonado de las plantas observadas en esta region, por D. Antonio Cipriano Costa. Barcelona, 1864, pl. 115, n.º 1011.*

Mur.

En la provincia de Lleyda, y dalt lo partit de Tremp, existeix lo poble de Mur tot enriscat, y probant son antiqüetat ab los restos de son Castell feudal.

Son nom de Mur no li ve de cap mur, sino de sa situació topográfica, de trobarse dalt d' un *mur*, paraula éuskara que significa altura, com se proba per los pobles Murguia y Mur-goitio d' Alava y Viscaya.

Mes la qüestió se complica, quan portant á colació lo nom de Mura que porta un poble de la provincia de Barcelona, y lo que diuhen los documents per Mur, se vol donar per resolta la etimología.

Pera Mura, l' éuskar Mur, no contradiu sa situació topográfica, sino que la explica y confirma. Mes com los documents que parlan de *Castrum Mur*, donan *Castrum Murea* y *Castrum Muredine*, aquestas formas mereixen explicació.

Murea y *Mura* semblan un mateix nom, y Mur contracció de *Mur*(a. ¿Mes *Muredine*? En lo llibre del repartiment de las terras de Mallorca, trobém pl. 529, un *Pere de Muredine*, de qual nom diu En Quadrado: *Mora ó más bien Murea*; si tal correcció s' funda en los documents, dirém qu' efectivament *Murea* substitueix á *Muredine*, mes, ¿*Murea* vol dir lo que *Muredine*?—Concixém lo llatí *Murea*, peix ben conegut, mes lo llatí no explica *Muredine* com nom propi, lo sufix *dine* queda per lo llatí sens' explicar. Avans de donar la rahó del sufix hi ha que dir, que l' alarb Mura, Almora, لا مورة, cals viva, podria donar rahó de las interpretacions dels documents y de lo dit per En Quadrado, mes en aquest cas, es tant notoria l' etimología que, si en Mur ó Mura no s' hi troba cals hi ha que oblidarla. A nosaltres fins avuy no 'ns ha sigut possible averiguarho. Per Madoz sabém que tant Mur com Mura se troban dalt d' una altura; per aixó sostenim la etimología éuskara.

Ara la explicació del sufix.

Quan los celtas ó germans—goths—vingueren á Catalunya y la conquistáren, trobáren un poble del nom de Mur. Enténguis ve que la part que indubtablement conquistáren los celtas, fou l' alta montanya de la provincia de Lleyda, y aixó s' prova ab las monedas de la Seo d' Urgell (?) que portan lo símbol céltich. Aixó dit, ja se comprén que lo sufix *din*(que no es altre que lo tant conegut sufix céltich *dun* que

se troba en tots los dialectes céltichs, y fins en los germánichs, (végis' per los germánichs, *Vergleichendes etymologisches Vörterbuch der gothisch-teutonischen Mundarten von Heinrich Meidinger, Frankfurt am Main, 1833, pl. 514, col. 2.^a y 3.^a* (sempre que parlém de paraulas góticas enténguis' que 'ns referím al libre de Meidinger), sufix qu' en Kímrich' fa *Din*, y *Dine*, trobém en Tolomeo, *Otta-Dinen*, ciutat del N. de la Britania, y Meidinger cita *Chae-dinen—lloch. cit.*, de modo, que tant com los celtas, los goths nos expliquen lo sufix, que per ells vol dir «ciutat, cercat, etc.» y per los celtas significa, «montanya fortificada, fortalesa, camp, cercat, y vila.» Donguis' qualsevol d' aquestas accepcions y s' veurá com concordan ab lo nom éuskar. Lo nom de *Muredine* s' explica, donchs, per *Mur-a-dine*. *Mur-a* tal com sonaría lo nom éuskar, puig, com es ben sapigut, los Euskars donan sempre á sos noms l' article al definirlos y aquest es *a*, si es que no tinga rahó Duvoisin, qui diu que 'ls éuskars contestan sempre que se 'ls pregunta per lo nom de las casas, ab lo cas passiu de la declinació, de modo que *a* no es l' article com sempre s' ve. dihent,—*Etude sur la déclinaison basque par Duvoisin.—Bayonne, 1866, pl. 33*, y afegint á *Mur-a*, *Dine*, ne feyan los celtas ó goths lo nom que portá un dels conquistadors de Mallorca.

Végis donchs, com *Mur* no s' explica per lo catalá *Mur*, y com *mur* y *Mura*, donat lo sentit d' avuy, son vilas que han cambiat de nom.

Sta. Cecilia de Montserrat.

Lo nom del Montserrat es tant catala, que per sí mateix clar diu haver cambiat de nom.

Lo document més antich catala porta ja lo nom de Montserrat, de modo y de manera qu' es difícil endevinar

quan s' introduhí dít nom en nostra llengua; y l' autor que 'ns ha conservat son nom més antich, no lo primitiu, es Avienus, qui, com sabém, l' diu *Sellus*.

Cortés ne dona ja d' aquest nom la etimología qu' es semítica, y ve de l' arrel hebráica שֵׁב que significa «ésser gran, aixecarse, empujarse, etc.» Nosaltres trobarém més endevant un mont de Catalunya que porta dita arrel ab tota claretat.

Seu d' Urgell.

Reduhida l' antiga Orgia á Seu d' Urgell, lo cambi de nom per la radical Seu es evident y clar, mes pera Urgell no hi ha ja qui no vegi clar Urgell en Orgia, mes lo que vulga dir Orgia, aixó fins ara no s' ha dit.

D' Orgia ne tením monedas ibéricas y celtibéricas, es dir, ab lo genet ab la palma y la l'ansa, si creyém á En Delgado y á En Heiss. Nosaltres mateixos ho havém dit seguint á 'ls mestres en nostres *Orígens y Fonts de la nació Catalana*, mes avuy dubtém si ditas monedas no deuen atribuirse á un poble vehí de la Seu. ¿Lo nom d' *Orgia* seria l' éuskar *Orga*, «carro, carreta,» ab introducció de la vocal epéntica *i* pera suavisar la pronunciació de la *g*?

3. OBSERVACIONS

SOBRE L' ORÍGEN DE CERTAS RADICALS, Y DELS NOMS
DETERMINANTS ESTRANYS AL CATALÁ.

1.er GRUPO FORMAT PER LA FLORA CATALANA.

Tor un grupo hi ha format ab nòms d' arbres y plan-
tas, grupo qu' importa posar de relleu, puig sent no-
toria la seva evidència, justificará lo grupo d' igual
classe que més endavant surti format per iguals radicals.

- Ametlla*, fruit del *Ametller*.
Arbolí, l' explica lo cata'á *arbolam*, y lo llatí *ar-
boretum* ab cambi de *r* per *l*.
Arbós, *Arbosser—Costa*.
Avellanas, fruit del *Avellaner*.
Arbucias, de la mateixa manera que *Arbós* se de-
ya en 1265 y 1315 *Arbucio*, *Arbuis*, cre-
yém qu' *Arbucias* es *Arbós*.
Arenys de mar
Arenys de munt Los etimologistas á lo que surt, com Cé-
nac-Moncaut y altres que no volém citar,
han explicat lo nom Areny per l' éuskar,
sens fixarse que, dihent ó significant la pa-
raula éuskara *sembrat*, si mal li havia de
venir als dos Arenys qu' estudiém, pitjor
encara havia de resultar pera Castell d'

- Areny. Nosaltres proposém l' etimologia de la ranunculácea *Nigella damascena* vulgo *Aranyas*, planta que s' troba «no «solo en Monjuich, sino en casi todo el «litoral, extendiéndose hasta Berga»—Costa
- Argelaguer.* En lo sigle XI, com se pot veurer en Marca *ap.* 131, 145, sona lo nom escrit *Argelagario*, *Argelagarios*, nom que porta son origen de l' *Argelaga* que com se pot veurer en Costa naix y creix en lo seu mateix terreno.
- Agullana.* Nom que li vindria d' esser perjudicats sos camps de l' *umbelifera Scandix pecten-veneris*, ó s'a *Agullas de pastor*, que naix entre 'ls blats.
- Aranyó.* Son nom categòrich no 'ns permet referir dit poble á la radical *Aranyas*. *Aranyó* es lo nom vulgar de l' *amygdalea prunus spinosus*. L' apellido Aranyó es ben conegut.
- Albatarrrech.* ¿Hi ha que llegir dit nom Alba-tarrech? Es dir, está compost del nom Alba, arbre ben conegut, y de Tarrech, nom vulgar d' una de las labiadas, la *Salvia verbenácca*?
- Ars.* A n' aquest poble atribueixen nostres numismátichs las monedas **H<IH**. mes En Sanpere y Miquel demostrá l' error de tal atribució. També s' ha volgut explicar sa etimologia per l' *Ars* llatina, «Castell, fortaleza,» mes, tant gran nom no s' escau per tal localitat ni per sa situació. Nosaltres creyém tot simplement que son nom ve del *Ars blanch*, ó

Cirerer de pastor, ó del *Ars negre*.

Abella de la Conca.

Abella pot venir del nom del dols animal, fabricant de la mel. Es apellido fins vulgar. Mes, abella pot treurer son nom de la *Orquidea Ophrys apilera*, dita vulgarment *Abellas*.

Bruch.

Del *Bruch*, nom vulgar de la *Erica multiflora y arborea*. Aquí es lloch de resoldrer la qüestió que comportan los noms vulgars de nostres arbres y plantas, quals noms no explica lo llatí. Lo nom vulgar *Bruch* evidentment no es catllí; es céltich, es la radical del francés «bruyère», puig *brug* en céltich vol dir «abret». ¿Donchs dirém que 'ls orígens del *Bruch* son céltichs? Aixó seria un disbarat. Lo qu' es, que la paraula céltica per son vehinat passá á nostra llengua quedant en ella. Mes d' aixó á presumir l' existència dels celtas dalt del *Bruch* hi ha gran diferencia. Per lo que prescindim dels orígens llingüístichs dels noms de las plantas, puig res ne trauriam ni podríam probar, com res proba per avuy lo gran número de paraulas extrangeras que s' fican en nostre llenguatge per la canal de las ciencias, y que luego passen del llenguatge científich al vulgar, oblidant llur origen y llur etimología.

Bordils.

S' explica per *Bordioll*, nom vulgar de la *Caparidea Cistus laurifolius*, qu' es comuníssima en sa encontrada, com se pot veurer en Costa.

Crespiá.

De *Crespinell*

Castell fullit del Boix.

Castell fullit de la Roca.

Creixell.

de *Crexens*, *Crexenera*?

Cervera.

Recórdis' las dos etimologies de Cortés, y llur reducció á la *Tolemaica Ceresus* en la Lacetania. Las dificultats de dit nom s' explican sense forsar la máquina com se sol dir, recordant tant sols que la paraula «Cervesa» ó millor «Cervisia» es un nom antiquíssim, gálich, mes sobre qual origen no creyém que s' hagi dit tot. Lo mateix Plini que 'ns fa coneixer lo gálich «Cervisia,» diu, qu' en Espanya la Cervesa se deya Celia ó Ceria; donchs, llatinís' Ceria, díguis' Ceriasus, y tindrém tot seguit *Ceresus*, nom de la ciutat Lacetana que correspon com proba sa etimología á *Cervera*.

Además tením la *Cupulifera Hunmulus Supulers* qu' en lo vulgar se diu CERVESA. Végis' á major abundament los *noms termenals*, pl. 103.

Donsell.

Bonich nom pera fer trencar lo cap á etimologístas d' ofici, y qu' es tot senzillament lo nom vulgar que porta en la comarca de Tremp l' *Artemisia Absinthium* y de la que prengué nom lo poble Donsell d' aquells encontorns.

Esponellá.

Nom vulgar de las *rubiaceas Galium verum y Corrudæfolium*, puig entre Esponellá y *Espunidella* no hi ha més que una contracció.

Florejachs.

De *Flor*.

Figueras.

Plural de *Figuera*.

Fonoll.

Freixanet.

Diminutiu de *Freixa*.

- Granadella.* Un dels noms vulgars de la morella roquera.
- Garridell.* Noms de pobles comuns en totes las las llengües fins en l' éuskar, de modo, que la traducció catalana de *Leisarraga*, *Lizzarreta*, etc., seria *Garrigas*. Conegut per sa trista celebritat l' apellido vasch, nótis' qu' en catalá també tenim lo mateix apellido, *Garriga*. ¿Seria un nom traduhit?
- Garrigas.*
- Granada.* De nom y origen coneguts.
- Ginestar.* Es la *Genesta*.
- Guixes.* *Guixas*.
- Gosul.* Nom d' una plánta, segons Costa.
- Gualta.* Nom qu' explica la *Resedacea Suteola* coneguda ad lo nom de *Gualda*.
- Hort.*
- Joncós, Junyeda,* Del *Jonch*.
- Junqueras.*
- Juyá.* Ve de *Juy*, un dels noms vulgars de la *Lolium Temulentum* (Sisanya).
- Alos, Lles, Lers.* ¿Son un mateix nom? Tal creyém. Per ells com per Granada creyém en una paraula alarb pura de la que fins l' aféressis que per *Lers*, *Lles*, *Llers* resulta, s' explica per l' alarb, puig se tracta d' un | *álef* paragógich. Ademés lo nom alarb se conserva entre los noms comuns de plantas catalanas, puig se diu avuy *Alers*, y d' *Alers*, *Alós*, *A(Lers)*, y *Llers*, per rompre *L* paraula, com havém vist en la fonética, no hi ha res que dir, puig tot es natural.
- Llavorsi.* De *Llabor*?

<i>Lladó.</i>	De <i>Lladoner.</i>
<i>Llobera.</i>	De <i>Llovi?</i>
<i>Llerona.</i>	De <i>Llorer?</i>
<i>Llorach.</i>	
<i>Mata.</i>	Végis <i>Noms termenals</i> , pl. 104.
<i>Mayá.</i>	Nom antich del blat de moro, <i>Maye.</i>
<i>Mayals.</i>	Creyém que s' explica per <i>Mayols.</i>
<i>Molsosa.</i>	De <i>Molsa.</i>
<i>Mora, Morera.</i>	De la <i>Morera.</i>
<i>Nou (La).</i>	
<i>Olivella.</i>	Diminutiu d' <i>Oliva.</i>
<i>Ordís.</i>	Es <i>Órdís?</i>
<i>Omells de Nogaya.</i>	S' explica per <i>Om?</i>
<i>Omellons.</i>	
<i>Pineda, Pinell.</i>	
<i>Pinós, Pinell.</i>	
<i>Pinya (La).</i>	
<i>Pobla de Lillet, Lilla.</i>	<i>Pobla de Lillet y Lilla</i> portan llur nom de la Lila ó del Llí? Farém notar qu' en un document del any 819.— <i>Marca hispanica</i> , col. 764—sona la <i>Pobla de Lillet</i> , lo que proba que son origen es lo <i>Llí.</i>
<i>Porrera.</i>	Qual nom, si bé pot explicarse per <i>porra</i> , ¿no surt més natural explicat per lo <i>Pórro</i> , tant més quant de <i>Porreras</i> n' hi ha més d' una en país de llengua catalana?
<i>Prats de Llusanés,</i> <i>Prats de Rey, Prat</i> <i>del Llobregat, Prats</i> <i>y Sampsor, Prat</i> <i>de Comte, Prades,</i> <i>Pradell.</i>	Tots s' expliquen per <i>Prat.</i>

Puig d' Alba.

Prunya nosa.

Perelló.

Ve del *Prunyoner* (*Prunus spinosa*).

Ó ve de la *Perera* *Pyrus communis*, ó ve de *Peralloner* *Allelanchier vulgaris*.—Végis' la etimología de Cortés.

Passanant.

Es tant singular aquest nom, qu' encara que sia sortirnos del rigurós método científich qu' havém adoptat, volém donarne la etimología. *Passanant* nos sembla que hi es per *Passa-nant* ó *Passa-vant*, es dir, *Passa-avant*. Y *Passa-avant* ¿no es una variant de la *Polygonum avincolare* dita vulgarment *Estira-vellas*, y també *Passa-camins*? Entre *Passa-camins* y *Passa-avant*, nos sembla que hi ha vera relació.

Palma, Palmerola.

Renau.

Creyém que s' explica per *Renadiu*, paraula que lo diccionari quintilingüe explica en los següents termes: «Lo sembrat que «segat en herba torna á brotar. S' usa «també com adjectiu, y s' aplica á la ter- «ra del mateix sembrat.»

Riu pollet.

Riu d' Aura.

Del *Poll*.

Creyém que ve del avellaner qual nom vulgar es *Aura*(n), com se pot veurer en Costa.—Donchs déixis'hi de buscar or que no n' hi ha, ni may n' hi ha hagut en aquellas montanyas de *Riu d' Aura*.

Ripoll.

Ripoll, diuhen, es *Rivis pollens*, mes aquesta forma es pera nosaltres desconeguda; s' ha inventat pera explicar un nom, pera fer una etimología y res més. Y encara per' arribarhi, sos autors han

de donar á la paraula llatina *pollens*, un sentit que ni 'ls autors llatins, ni 'ls Diccionaris autorisan. Un llatí no traduhiria *Rivis Pollens* abundant en ayguas, puig *pollens* no sabém que may s' hagi usat en tal sentit.

Prenent, donchs, lo nom de Ripoll en sa forma més antigua que creyém sia la que dona l' acta de dedicació del temple de Sta. María de Ripoll del any 888, que se pot llegir en llatí en la *Marca hispanica*, y en castelá en lo llibre d' En J. M.ª Pellicer y Pagés, *Santa María de Ripoll, Gerona*, 1878, pl. 167 y 168, y tindrém *Riopullo*. ¿*Pullo* dona lloch á pensar á *Pollens*? De cap manera. *Pullo* com *Polleto* ó *Rio polleto*, nom primitiu á lo que sembla de St. Joan de las Abadessas, explicarà *Poll*, lo *Populus nigra*, ó be lo *Populus pyramidalis*, pero res més.

Lo que tal vegada contraria la idea que alguns haguéssin tingut d' explicar la etimología de Riu-poll com nosaltres, es la preocupació reynant de que lo catalá s' estava formant en los temps de Wifredo. Lo cert es que la llengua catalana surt tota [feta, y que sas primitivas formas son las de avuy; de modo y de manera que no hi ha rahó ni motiu pera suposar que no parléssin catala com nosaltres Wifredo y 'ls seus.

Desvanescuda aquesta preocupació, lo nom tal com nosaltres l' expliquém, s' imposa per sí mateix.

Riudellots de la Selva.

Riu de canyas.

Riu de Cols.

Riu d' Oms.

Roda.

No s' oblidi que nostras Rodas poden amagar lo nom grech de la rosa.

Rosas.

St. Just des Vern.

St. Llorents d' Hortons.

St. Vicents dels Horts.

St. Cugat sas Garrigas.

St. Feliu de Guixols.

St. Vicents de Espinelves.

St. Martí de Meyra. Noms tots explicats, ó que per sí mateixos s' expliquen.

Selva de Mar, Selva (La).

Tuxent.

S' explica per *Tuxós*. Tant més quan aquesta *Umbelifera Pencedanum Oreoselinum* naix per las parts de Berga, ahont se troba *Tuxent*, com ensenya En A. C. Costa.

Urtg.

Ve d' *Urtica*, ortiga?

Urus.

La creyém explicada per l' *Uro*, nom vulgar de l' *Acerinea monspesulanum* que s' troba en las valls del Pyrineu, com diu En Costa, y no s' oblidi que *Urus* se troba en la vall de Ribas, y que pot

molt bé ésser que *Urus* siga la forma llatinisada d' *Uro*.—Végis', á més, lo que dihém dels noms termenals.

Vilanova de Meya. Ó ve de *Maye* ó, com diuhen los *Indices*, de *Mediano*, *Meya*.

Vila Ller.

Vilanoya de Prades.

Donchs, vet' aquí un centenar de pobles dels quals molts fins semblan á primer cop de vista que no portan noms cataláns, explicats per la nostra Flora, y no volém dir que no n' hi hagí més, y encara que algun ó alguns no estigan equivocats, sino que nosaltres no havém sapigut fer millor aquest estudi.

2.^{on} GRUPO FORMAT PER LOS NOMS TERMENALS.

GRUPO aquest interessantíssim pera la historia, y qual doctrina aném á exposar copiantla de la *Cantabria*. «Habeis reparado que allí donde hace diez y nueve siglos se elevaron esos términos angústeos, los propios siglos publican hoy dia con su mismo nombre que fueron límites antiguos: «Las Finestrosas, es decir, «Las Piedras indicativas de un confin», «Piedra escrita», «El Mojon escrito», «El Mojon escrito que fijaba una linde»; «La Quinta-na... de esto os hablaré en otra ocasion más despacio. «Pues donde la mano del hombre ha despedazado las señales que partian las tierras no ha podido borrar su memoria. Seguid la circunscripcion del territorio Velegiense, ó de cualquier otro, en las notas marginales con que explico el mapa de *Cantabria*, y os placirá observar cómo los mismos nombres, en su variedad ingeniosa, os van sirviendo de solícitos guías para seguir poco á poco la frontera.»

«Si hallais las voces de «Alar, Sta. María de Ara Nuñez, «Arantiones, Arenas, Arenillas, Cofiño, Finestrosas, Torre ó «Torres, Villamorón, Villaescua,» etc., al momento recordareis los insignes Vasos Apolinarios, donde sin disputa son vocablos terminales *Ad Aras, Fines, Turres, Murum*, «y *Ad Noulas*. Si veis los de «Arco ó Arcos, Puerta, Portillo, Cabeza, Cabezón, Aguilar, Peña del Aguilon, Beceril, Cabria, Cervera, Cervatos,» etc., se os vendrá al pensamiento que las inscripciones, y Estrabón, y Livio, y Pomponio Mela y Tolomeo nos dan como expresivos de linde, «á no dudar, los de *Arcus, Puerta, Caput y Cervaria.*»

«A más del libro de Idacio y los Concilios, numerosísimos diplomas astures y castellanos, desde el siglo VIII al «XII, muestran ser palabras distintivas de frontera «Can, «Villacanes, Extremadura, Finisterre, Piedra, Peña, Pedrosa, «Piedrafita, Piedras Negras, Peñamián,» etc., etc. Y en su «significacion corriente lo están vociferando tambien «Santa «Maria del Hito, Padrones, Terminón,» asi como para el «medianamente filólogo «Oña é Irús», en vascuence «Pié ó «comienzo» y «Trifinio» ó «tres lindes»; «Mata, Mola, Molina, «Muela, Mula,» etc. del griego y del latin *Meta* y *Moles*; «y «Toro, Torazo, Torin, etc.» del caldeo טור, y árabe antiguo طوره que significan *Límite.*» pl. 20.

Végis', donchs, com conforme á eixa doctrina bon nombre de pobles cataláns poden tenir una significació termenal. Nosaltres veurém en los noms que no explica lo catalá cóm los noms termenals s' hi troban, y cóm per ells se poden resoldrer grans qüestions históricas.

La manera única de determinar quan un de dits noms es termenal ó no, está en estudiar la geografía histórica, es dir, precisant las comarcas geográficas donadas á coneixer per los llatins ó en la edat feudal. Mes aquest treball surt fora dels termens d' una toponomástica.

Per últim, y pera desvaneixer tota prevenció contra lo dit per En A. F. Guerra, nótis' bé lo clar sentit que de *Pedras termens* tenen tots los noms que tenen per radical *Pedra*, y son: *Pera fita, Pera Tallada, Pera Mola*, etc.

Portella, Portell, pobles de la provincia de Lleyda classificats entre los termena's nos obligan á tractar un problema histórich que sols la llingüística pot resódrer, y que de ple cau dintre nostre treball, puig aném en busca de un ó de dos noms de pobles perduts.

Donarém del fet histórich puntual relació per lo mateix que dos noms reputats s' han conjurat pera desfigurarlo.

Després de la batalla de Kissa, Scipio baixá á Tarrago-

na, espellí de son camp als cartaginesos que s' retiràren darrera l' Ebro, y s' en anà á hivernar á Empurias.—Apenas s' havia allunyat del Ebro, reapareix Asdrúbal, guanya en son favor los Ilergetas, y saqueija als aliats dels Romans.—Noticiós del cas Scipio, surt d' Empurias, y á son avans abandona lo Cartaginés tot lo país d' ensá del Ebro.—«Cau deseguida lo Romá ab tot son exércit sobre los Ilergetas abandonats per l' autor de sa defecció, y acorralant «los tots dins *Athanagia*, llur *capital*, hi posa siti»... «D' aquí «entra en lo país dels Ausetáns de prop l' Ebro, uns altres «aliats dels Cartaginesos, y mentres sitiava l'ur vila, los «Lacetáns havent volgut socórrer á llurs vehíns..... cayguéren en una emboscada y perdéren 12.000 homens.»—*T. Livi. Hist. Rom. Coll. Nisard. Llib. XXI, LXI. T. I, pl. 527, col. 2.*—*Paris, 1860.*—Res més de lo que deixém copiat se troba en Livi sobre *Athanagia*. ¿D' ahont, donchs, ha tret en A. de Bofarull lo que diu de que «ocupaba «*Athanagia* el término oriental de los Ilergetas»—*Ob. citada, T. I, pl. 47, col. 2.*—D' En Cortés segurament, puig fins copia sas paraulas, mes lo dit per nostre geógrafo no es més que un disbarat per aplicar *Athanagia* á Sanahuja, y donar sa etimología. Consti, donchs, be, y pera sempre, que lo únich que sabém d' *Athanagia*, es, qu' era ciutat dels Ilergetas y *caput ejus populi*. ¿Cóm s' han de traduhir aquestas paraulas? Si llibrement, dirém «capital de dit poble», com Nisard; si al peu de la lletra, «cap de dit poble». En Nisard traduheix «capital», mes contra tal traducció protesta lo fet de no conéixers' dita ciutat, y com sabém que la reunió dels cataláns avans de comensar la guerra fou en Balaguer, Balaguer ó Lleyda únicament poden preténdrer lo títol de capital dels Ilergetás. A més á més, hi ha que notar que mentres tením moneda primitiva de varis pobles ilergetas, d' *Athanagia* no s' en co-neix cap.

Després de lo dit sobre los noms termenals, del sentit que tenen ó del sentit en que s' han de pendrer los noms geográfichs llatíns que portan *caput* per radical, la traducció de la frase llatina es «Athanageria cap ó terme dels Ilergetas», aixó es, qu' estava en lo terme de dit poble, al cap, com si diguéssim al cap de munt, ó al cap de vall.

Aixó dit, coneguda, be que imperfectíssimament, la situació topogràfica d' Athanageria, vejám si per mitj de sa etimología ne podrém arribar á més clar coneixement.

Nostre historiador crítich admet sens' reparo la reducció de Athanageria á Sanahuja feta per En Cortés, qui diu res menos que, «dicha voz y nombre es tomada del griego—Azanageria—y significa la inmortal».—Tal etimología per sí sola senyala l' error, puig cóm demostra y demostrará tot nostre treball, may los pobles han recorregut á ta's noms, pera donarne á llurs llochs. Després, ¿cóu explicar un nom grech tant en lo interior del país?—Si Livi hagués sigut grech, dirían los partidaris de dita etimología que Livi traduhí en sa llengua lo nom aborigena; mes havia Livi d' inventar un nom grech?

Y lo cas es, que lo nom de Athanageria es tant clar que no necessita de gran esfors pera explicarse.

La radical, es *Athe*, *Atha*, nom que s' troba en baixa Navarra desde lo sigle XIII y que dona ab lo sufix la forma *Atha-gun*.—*Luchaire*, pl. 158. Donchs ja tením comprobada la radical, *Gun* no es més que un sufix de lloch igual al que porta la ciutat catalana, de modo, que si no fós per la *n* del entremitj, lo mateix tindria dir *Atha-gun* que *Athanageria*.

Lo nom de la ciutat ilergeta s' ha de llegir *Atha-n-egia*. *Atha* es lo nom, *n* es la terminació de locatiu, donchs, *Atha-n-egia* ó *Athe-n-egia*, vol dir «lloch de la porta.»

Fins ara, donchs, sols sabém lo que vol dir Athanageria y qu' era ciutat ilergeta á qual cap se trobava.

Si lo dit per Llivi se pogués explicar com ho fa En Cortés, es dir, si fós veritat lo que diu nostre geógrafo que Scipio s' en torná als encontorns de Kissa pera destruir los restos del exércit catalá tancats á Athanagia, á la *Portella* de dalt de Sanahuja, tant més quant més en avall trobém lo coll de *Tanca la Porta*, portaríam nosaltres la ciutat ibérica, puig que además sabém que la *Portella* existía en lo sigle X com se pot veurer en Madoz. Mes desde lo moment que tal explicació es de tot punt gratuita, que rés ne sabém del lloch d' Athanagia d' un modo positiu, nosaltres no creyém que tal poble se puga atribuir més que á una ciutat de la Porta de vera notorietat. Y aquesta ciutat de la Porta, ¿no podríam véurerla en lo cap del país ilergeta, en la ratlla de frontera entre los Ilergetáns y los Cerdáns?

No s' ignora avuy, gracias als versos d' En Balaguer—la tragedia dita de Llivia,—com Abí Nes'ha, sitiada per Gedhy ben Zeyan dins de *Medina al Bab*, ne sortí pera córrer á la mort. *Medina al Bab* en alarb vol dir *Ciutat de la Porta*, y qual poble modern sia Al Bab, En Sanpere y Miquel ho busca en son estudi históric *Los Alarbs y la Cerdanya*. Gerona, 1869, pl. 21, v.

Si donchs la ciutat de Bar de nostres dias es la ciutat de la Porta (Bab), y s' escau en lo cap del país Ilergeta; la reducció d' Athanagia á Bar que te probada notorietat histórica surtiría d' un modo clar, lógich y fins nos semblaría definitiu.

No creyém que se fassi la objecció de donarse lo cas de portar la Ciutat en la Porta, ó Entre Portas, dos noms, un éuskar y un altre semítich, puig que lo fet de tenir un nou nom, un nom alarb, ensenya com un mateix poble cambia de nom segons los conquistadors, y además, la llengua éuskara, qu' era la llengua dels aborígenas, no sols se parlá durant la dominació semítica, sino que fins en la épo-

ca llatina lo parlar popular; fou l' éuskar com clarament ho proban los dos epitafis de Tarragona éuskar-llatins traduïts y explicats per En Sanpere y Miquel en los *Orígens y fonts de la Nació Catalana*, pl. 202 á 205.—Athana-gia, Medina al Bab (Bar), no son, donchs, més que una mateixa ciutat.

Res més tenim que dir respecte de aquest grupo de pobles sino donar aquí tots aquells que tenen ó poden tenir sentit terminal, y son:

Canet de Mar, Canet d' Adri, Cap sech, Cap many, Cap sanes, Cap á fons, Castellvi de la Marca, Castell d' Asens, Dos quers, Llosas, Mata, Mola, Mon-tor-nés, Mur, Paret, Pera fita, Pera La, Pera tallada, Pedra y Coma, Pera mola, Pera mea, Pera fort, Pilas Las, Portella, Peralada, per Pera-lata, com se veu en los *Indices*, Portell, Riu d' Arenas, Roca fort, Roca La, Roca fort de Vallbona, Roca sa, Roca sa, de Bellera; Roquetas, Roca fort de Queralt, St. Feliu de Codinas, St. Martí sa Roca, St. Martí de Riu de Peras, St. Pere d' Arquells, St. Aniol de Finestras, Tossal, Tossas, Tallada La y la Foradada qu' entench son adjectius de Roca ó Pedra, Termens, Tora, Torre de Claramunt, Torrellas, Torelló, Torrellas de Foix, Torrelameo, Torre beses, Torre farrera, Torre grossa, Torres de Segre, Torre secona, Torre feta, Torre de Capdella, Torre de Fontanella, Torre del Espanyol, Torre d' en Barra, Tor-roija, Torroella de Montgrí, Tor, Ull de Cona, Vila de Cans, Vila d' Asens, Vila de Muls y Vilanova de la Muga.

En veritat no creyém que tots aquestos pobles representin ó hagin representat funcions terminals, mes d' algun dels quals menos se pensa lo fet es indubtable, com ja veurém al estudiar los noms no cataláns.

3.er NOMS CATALANS DESFIGURATS.

DEBÉM ara explicar un grupo de noms de pobles que ja per contracció ó altra figura gramatical, ó per corrupció del llenguatge, ó per portar certs sufixos no semblant catalans, ó hi ha repugnantia en tenirlos com á tals.

Argentona, Argensola, etc.: la radical argent es catalana, y encara los filólechs disputan avuy sobre si lo tema es llatí ó céltich. Pera nosaltres, sabent l'ús corrent que tenia en llatí, qual poble llatinisá tota Catalunya, queda explicada sa presencia entre nosaltres. ¿Mes la terminació *na*, *ola*, *la*?

La terminació *na* es molt comuna á molts pobles cataláns, Barcelona, Gerona, Tarragona, Ausona, Badalona, Gissona, Isona, etc.; mes s'equivocaria qui cregués que l'*na* de tots los pobles citats comporta igual explicació. Com en son lloch veurém, alguns dels citats la portan en lo nom primitiu; mes aquesta excepció no contradiu la regla, y lo sufix *na* queda necessitant una explicació.

Bopp en sa gran obra explica lo sufix *na*, dihent qu' es propi de totas las llenguas indo-germánicas pera fer lo femení, y com los noms de ciutats son sempre femeníns, d' aquí que se trobi en tot país dominat ó civi' isat per los arias.

Mes dit sufix *na* pot venir també del ablatiu llatí *one*; ó esser una contracció de un altre sufix no menos conegut, del sufix en *onen*, *on*, *ons*, dels pobles Germánichs y Franks, que Meidinger diu que equival á «homens».

D' aquestes explicacions del sufix es impossible distingir la verdadera, tant més quant totes s' introduïren en nostra llengua tal vegada per un mateix poble, puig no s' ha d' oblidar que la forma llatina no porta sufix, y aixís deyan *Barcino*, *Tarraco*, *Gerunda*, *Betulo*, etc.

No descuydarém de dir nosaltres que lo sufix pot també ésser éuskar en certs cassos, puig *na*, es «un sufix qu' indica la situació», exemples *Ar-na*, *Ur-bi-na*, etc.

Si no tenim reglas pera distingir quan *na* es signo de femení, ó sufix llatí, germánich ó frank, creyém que n' hi ha una fundamentalíssima per' aplicar ab acert lo sufix *na* éuskar.

Lo *na* éuskar no s' pot aplicar á cap nom que tinga explicació per altre llengua que l' éuskara.

Respecte al sufix *la*, *Argensola*, *Cerdanyola*, *Guardiola*, *Montanyola*, etc., notarem primer qu' es difícil dir si lo sufix es *ola*, ó *la*, y que convé n' oblidar lo sufix *ola*, éuskar, que vol dir «cabanya, farga, lloch,» etc., mes, respecte á son ús, repetim lo dit per *na*; pera nosaltres lo sufix es catalá y respon al castellá *uela*, per exemple: *mujer-zuela*, puig, com se pot veurer, en *Montany-ola* la idea diminutiva despreciativa es evident, diminutiu que fins té ó pot tenir origen vasch, l' *ulo* vasch que tant va fer equivocar á Humboldt, com veurém més endavant.

Cabana-bona, *Cabanas*, *Cabanellas*, s' explican per *Cabanya*; lo cambi de *ny* per *n* pot fer pensar en l' alarb *Cabana*.

Campins, llegim *Ca'n pins*, mes també pot ésser *Camp-pins*.

Canovellas, *Ca' novellas*, *Casas novellas*.

Canoves, *Ca'noves*, *Casas novas*.

Casavells, *Casa(s vell(a)s)*.

Escala. La *Escala* es nom d' aquells que per sortir de las reglas del sentit comú mereix discussió. Son nom tal

qual sóna no s' explica; mes com ja en temps de l' anti-
güetat romana la part de la costa catalana que hi ha en-
tre L' Escala y Torroella de Montgrí portá lo nom d'
Escalas d' Anibal, — *Pomponius Mela, De Situ Orbis,*
*Cap. VI, pl. 636, col. 2. Coll. Nisard.—Paris, 1845,—*d'
aquest nom de *Scalæ* ne pogué sortir nostra *Escala* qu' es
lo que creyém.

Gironella, nom que porta també la célebre torre de dalt
la Universitat de Gerona; no es més que un diminutiu: de
Gerundella per contracció ne sortí *Gironella*, Nótis' nova-
ment la perdua de la *d*.

Mont-gay, compost catalá, mes recórdis' que dada la llar-
ga dominació dels Alarbs en eixa part de la provincia de
Lleyda, lo determinant *gay* pot ésser alarb, puig en alarb
ab lo mateix sentit tením غى

Mont-ros. Los documents llatíns diuhen *Monte rosso*.
Rosso enteném nosaltresque hi es per *Rosus* d' ahont *Ros*,
y significa *Mont rosegat*, de modo que fins sembla que de
Rosu hagi sortit lo *ros(egat)*. L' origen llatí d' aquest nom
acredita l' antigüetat del poble *St. Martí Sasgayolas*, nom
que de segur donaría lloch á llarch estudi si los documents
llatíns no vinguessin á explicarlo. En los *Indices* se veu clar
que *Sasgayolas* es traduhit per *Ecclesiolas* en llatí. Una ve-
gada se te aquesta traducció res costa restablir lo nom verda-
der. Essent lo nom antich d' Iglesia, Esglesia, *St. Martí* sas
Esglesias seria lo nom, mes aquí tením una terminació en
ola, que proba efectivament que formava lo diminutiu en lo
antich, y aixís tením que *St. Martí Sasgayolas*, es *St. Martí*
sas Esglesiolas.

St. Joan de Fábregas. Fábregas es la forma antigua de fábrica.

Senmanat. Un altre nom de Sant desconegut ja no sols per lo poble sino per la mateixa familia nobiliaria. Véigis' en los *Indices* com Senmanat es *Sent-Miniato*, y com la familia nobiliaria de dit lloch, qual castell feudal donaría origen á la població, se deya Sent-Miniato. Nom que per Diez podriam explicar per los Meyas y Modillianus cataláns.

Senforas, aut Sent Fores diuhen los *Indices*.

Torroella de Fluviá, de Montgrí, etc.. Es original la manera com s' han format los Torruellas, que no son més que las *Turricellæ* llatinas, com se pot veurer en los *Indices*.

Vallfogona; fogona traduheix en los *Indices* fæcunda; la transformació de *Fæcunda* en Fogona es rigurosa, y no deuhen oblidarla nostres gramátichs y poetas.

4.^{rt} NOMS TOPOGRÁFICHS DETERMINANTS

DE LAS RADICALS CATALANAS, Y QUE NO S'EXPLICAN PER LO CATALA.

P OCH val dir, per exemple, que *Vall gorguina* y *Vila nova de la Muga* son dos pob'les d' etimología catalana, si no sabém que vol dir *gorguina* y *muga*. Históricament tal vegada ne tením prou, puig essent las radicals catalanas, racionalment no pot datar la fundació de tals pobles més enllá de la época catalana; empero, fins dins d' aquest terreny tením necessitat d' estudiar los noms determinants, puig que la historia nos dirá que los noms *gorguina* y *muga* designan ó poden designar anteriors noms topogrífichs indicatius d' altres pobles y llengüas, y que lo coneixement de tals noms es lo que l' interessa per' anar marcant la successió de las rassas en nostra terra.

En aquest capítol estudiarem los noms aquells que no se trobin de per sí donant nom á un poble, com per exemple, los noms citats, deixant per lo tant Besalú (Parroquia de Besalú) y tots quats se trobin en igual cas.

Aigua-murcia.—Nom que no amaga son orígen, y que 'ns porta en plena época romana. Plinio nos fá saber que un dels noms de Vénus era lo de *Murcia*, del nom de la murtra; y com es ben sapigut que las fonts se consagravan

especialment á Vénus, d' aquí la consagració de las *Aquæ* de la provincia de Tarragona á la *Venus murcia*, d' ahont *Aquæ murcia*, *Aigua murcia*.

Camp de vânoł.—Vanol comporta discussió. Possible es una etimología céltica, si vé del ús de posposar la preposició *ol*, no nos dongui Zeuss cap exemple.—*pl.* 643.—Si á pesar, donchs, de tenir que admétrer una variació gramatical no justificada tirém endevant, es perque no volém se nos acusi de no admétrer sistemàticament noms céltichs en nostra toponomàstica.

Se recordará la explicació que havém donat dels noms catalans Bisbal, explicats per lo llatí *Antistes*, d' ahont ne sortí la romana *Antistiana*—Bisbal del Panadés—; donchs bé, Vanol ó Ban-ol, en céltich,—*Zeuss*, *pl.* 854—nos dona la radical de *Antistita*, la sacerdotisa, *Ban-airchinnech*, d' ahont, qui sap si per contracció *Ban-ol*, Camp de la Abadesa, de la superiora, de la sacerdotisa; etimología que sembla explicar la proximitat de St. Joan de las Abadesas, de Ribera de las Abadesas, etc. Per totas aquestas circumstancies havém cregut necessari donar una explicació que sols se podria acceptar en cambi d' altra millor.

Nosaltres proposarém ara ab iguals reserves una etimología semítica que confirmará altrás etimologías d' igual índole del seu vehinat.

¿Ban-ol, se deu llegir per בנין Binayin, qu' en alarb es Bannian بنیان y vol dir «edifici», y com la *n* ya sabém que cambia en *l* en la fonética catalana, (v. X *plana* 95) *Baniann* se transformá en *Banial*, d' ahont, per corrupció de las vocals ne pogué sortir *Ban-ol*?

Y dihém pogué sortir per quant essent lo substantiu un nom verbal del verb edificar, y volent dir על *il*, *al*, *ol*, ab la corrupció de la vocal tindríam lo nom de «Camp

del (edifici) edificat en lo alt», nom que pendria lo camp del magno edifici del Montgrony. Del nom del camp, del pla, ne tragué després nom la vila ó poble que s' hi aná formant.

Ara bé, ¿tal nom es fenici ó alarb?—Los alarbs que més d' una vegada acometéren Montgrony, ¿donáren nom al pla? Ó bé los semítichs que donáren nom á Montgrony, ¿ne donáren també á son plá?

Castell nou de Báges.—Lo nom de la comarca del Bages nos sembla á nosaltres semítich. Al parlar de Bagá veurém un' altra radical, éuskara aquesta vegada, que podria explicar també Báges, mes á la que no podém recórrer per lo qu' en son lloch se dirá.

Báges, se llegeix en los *Indices* Bageto, y en aquesta terminació *eto* hi ha també una confirmació del nom semítich, encara que també l' expliqui l' éuskar, nova proba del contacte en qu' estiguéren los poblés de llengua hebráica y los de llengua éuskara.

Bageto es בגא תנן del antich ca'dáich, y per lo tant fenici בגאי, que los alarbs explican per باغ que com se veu, es la mateixa paraula, Bagh, que significa «hort, agrícola,» circumstancia topográfica demostrativa del Bages. La terminació *tan*, que significa comarca, país, encontrada, etc. unida al substantiu, dona *Baghe-tan*, d' ahont, per apócope d' *n* en lo catalá, puig quan l' *n* es final lo catalá la suprimeix sempre si la precedeix vocal, quedá Bagh(e)ta, Bageto, que 'ns dona lo nom llatí.

Novament se presenta la qüestió de saber si lo nom es d' orígen fenici ó alarb, y se repetirá molts y molts vegadas, puig com las dos llenguas quan menos son germanas, d' aquí que un nom se trobi, sino sempre, molt sovint, en una y altra llengua.

Castell d' Aro.—Si lo nom *Ara*, «plana» existís en lo vasch, com diu Humboldt, nosaltres proposaríam llegir *Ara* per *Aro*, mes ni Larramendi, ni Fabre, ni Van-Eys, ni Luchaire donan semblant nom, per lo que creyém que Astarloa, gran inventor de noms euskarienses, te la culpa del error d' Humboldt. Que no podém traduhir *Aro* per plana, nos sembla contradirho lo nom de Santa Cristina de la vall d' Aro, puig dir Vall-plana nos sembla irregular.

Tampoch creyém que *Aro* se degui explicar per *Ur*, nom de l' aygua, en semítich, éuskar, céltich, etc., per quan sempre queda una *o* final sense explicació.

Nosaltres, donchs, creyém tot bonament que lo nom *Aro* es una forma substantivada del verb llatí *Aro* «llaurar», nom que donarían á la dita vall los llatíns al romprer los boscos d' alsinas sureras qu' encara arrelan en la dita vall.

Castell nou de Basella, végis Basagoda.

Collbató.—Forma extranya y de la que creyém se pot donar satisfactoria explicació per l' alarb, l'egint بیت قلاية Collat Baita, d' ahont Coll-bató, aixó es: «Coll de la Casa.»

Coll de Nargo.—Lo coll se troba dalt la montanya; Nargo, á baix, á la vora del riu Segre, ahont hi ha un pont pera passarlo. Son etimología es feta en son nom, llegeixis, donchs, per l' hebreu נהר גוי *Nahr-goi*, que vol dir «Lo pob'e (la gent) del riu»: no creyém que s' pugui explicar per l' alarb نهر قري puig lo *ra* de vila قري s' hauria de fer caurer; allavors sí, tindríam *Nahrgai*. La forma semítica, donchs, queda molt més perfecta, ó millor, es perfecta del tot.

Coll de Jou. En l' éuskar trobém l' arrel *io* que significa «alt, altura»; ¿mes no podria *Coll de Jou*, ésser un apócope de Jov(is), d' ahont *v* vocal y consonant Jov, Jou? Salvo mellor explicació, nosaltres proposém *Coll de Joy(is)*?

Dos quers.—*Dos quers* ¿explican Sta. Coloma de Queralt, Quer-alt, etc.? Del nom «quer» se n' ha volgut fer un dels principals elements de proba de la vinguda y estada dels celtas en Catalunya, puig essent «Quer» paraula céltica que equival á «pedra» (?) se figuran que tot está dit citant aquest nom. *Quer-alt de Berga*, per exemple, semb'a respondrer á la idea de pedra alta á causa del gran aspe-dat de per allí, ¿mes no hi ha per ventura ciutats ó pobles del nom de *quer*, sens' que per lo costat, ni prop ni lluny hi hagin rochs ni xichs ni grans?

Quear, en bretó es vila, y aquesta accepció pot explicar noms en *quer* per la regió castellana, quan, com per exemple, nos trovém ab *Quer* de la provincia de Guadala-jara, *Quereño* de la d' Orense, *Quero* de la de Toledo, qu' están en *vegas*.—Végis' dits mots en Madoz.

Nosaltres farém notar que, quan lo nom *quer*, com pe-dra, no s' pot aplicar per las circunstancias topográficas, tením l' hebráich *Queret*, vila, ciutat, קריה, que també s' tro-ba en lo alarb قريه, circunstancia que s' ha de tenir pre-sent. Per exemple, la *Ceret* del Rosselló, pera nosaltres es semítica y no céltica.

Y també tením lo *Quercus* llatí (*Alsina*) que 'ns sembla explicar *Dos Quers*, ¿«Dos Alsinas»?

Mas Alcoleitg, végis' *Alcoletge*.

Masías de St. Pere de Torelló, végis' los noms terme-nals.

Parroquia de Besalú, végis' Besalú.

Pobla de Mafumet. MAFUMET, nom propi alarb.

St. Celoni, Cortés explica lo nom d' aquest Sant desconegut de la següent manera: reduheix St. Celoni á la antiga Basi ó Bassi y diu d' aquest nom «que es sinónimo «de Crepido, ó fundamento... y si es el hablativo de Vas «escrito con b, en hebreo Celi, de aquí S. Celi-donio». (?)

St. Martí del Bas, végis Basagoda.

St. Fructuós de Báges, végis pl. 246.

St. Pere de Tarrassa,
St. Quirse de Tarrassa. } végis Tarrassa.

Sta. Eugenia de Berga, végis Berga.

St. Martí de Besora,
St. Quirse de Besora, } s' explican per Bas, Baso, vé-
 } gis Basagoda.

St. Llorens de la Muga. Vet' aquí un dels noms terminals que havém dit que trobaríam en llengües extranyas. *Muga* en éuskar vol dir «fita» y aixís entre los euskarienses francesos com entre los espanyols trobém *Muga-in*, *Mugarits*, *Mugu-lar*, *Mugus-eta*, *Mugu-iro*.

¿Lo riu *Muga* de quin poble era fita? ¿Era fita de ciutat ó de poble? Vet' aquí un aplech de qüestions históricas que lo nom de la *Muga* provoca, y que sols la *Muga* pot resóldrer.

Coneix tothom lo dit per Scylax de que los Ligurs des-

prés de llur escomesa ab los Sicáns s'apomentáren entre lo Ródano y Empurias.—*Geographi græci minores*,—edi. *Didot Müller*, Tomo I. Paris, p. 17, fragment 3.—«*Ligurium ab Emporio usque ad Rhodanum fluvium*, etc.» Está clar que los Ligurs que anavan d' Empurias al Ródano, no comensavan en las mateixas murallas de la famosa ciutat: ¿ahont comensavan, donchs? Avuy podém contestar resoltament y dir que lo terme ó frontera dels Ligurs comensava en la Muga; végis', donchs, ara clara, la importancia dels pobles de noms terminals y cóm per ells se poden ilustrar y resóldrer grans qüestions históricas.

St. Andreu de Alterri.—*Alt-erri* llegím nosaltres *Alt*, per *Ald*, « á prop de, al costat de,» y *erri* «poble», aixó es, «A prop del poble.»

Salas.—Nom propi comú en catalá y que molts farían venir de Sala. Nosaltres no coneixém la historia de la fundació, ni de la Salas geronina, ni de la Salas de Lleyda; hi ha que comptar, donchs, en que abduás poden ésser fundadas per qui se digués Salas, y en aquest punt hi ha que notar la forma plural no acostumada en l' apellido catalá. Feta aquesta reserva, dirém que Salas, es l' euskariense *Sala* que trobém en los pobles vaschs-francesos, *Sala-berry*, *Sala-berria*, *Salha*, etc., y que vol dir «Castell.»

A pear de nostre escrúpol en explicar lo nom de Salas per *Sala* per sa forma plural, la correcció que 'ns fá lo Jurat no 'ns convens', puig la trasmutació del accent, tractantse, com es mon cás, d' un nom qual significació ve perduda per mitj de molts pobles de llengua diferenta, res explica. La lley del accent es definitiva quan se pot fixar, mes no se pot alegar quant no se coneix son principi.

Respecte á ésser l' apellido *Sala* de font germànica confessém que se nos fa difícil creuro. (1)

Tor, végis' los noms terminals, y aquí afegirém que també s' ha de tenir present lo nom *Tor*, gòtich, que vol dir mont, végis *Meidinger*, pl. 515, col. 1.^a

Valencia, nom propi ben conegut, y que demostra que també viatjan los noms topogràfichs.

Torruella de Montgrí. Nom terminal per tots quatre costats, com á radical y com á determinant. *Torruella* sabem qu' es *Turricella*; ¿y *Montgrí*? *Montgrí* es pur nom euskariense, puig nosaltres creyém que s' ha de llegir *Mugarri* de Muga arri, «fita de pedra». Lo nom *Mugarri* donat á la fita ó *Torruella*, quan se perdé la llengua éuska-ra, queda incomprendible, y tothom compren, que portan dit nom un Mont, lo *Mugarri* se transformá primer en *Mun-garri* y de garri, feta contracció, en *g(ar)ri*, *Mun-gri*, *Munt-gri*.

Y aquí hi ha que notar, després de lo que deixém dit á propòsit de Muga, qu' Empurias queda tencada dintre la Muga y *Mug-arri*: ¿eran la Muga y *Mug-arri* los termens propis de la ciutat d' Empurias?

Vall gorguina.—Vet' aquí una va'l que de conéixerla los poetas l' haurían cantada á qui més millor, puig ¿se pot donar més camp á la inspiració qu' una «vall de Bruixas»?—Una vall feréstega dalt lo *Mont-negre*, una vall de Bruixas ahont hi ha un dólmen, dels poch's fins ara

(1) Sens negar que per aquesta font s' hagin introduhit alguns Salas entre nosaltres, com que també poden tenir los orígens qu' indiquém, nos sembla que lo Jurat no podia ésser tan categorich.

coneguts en Catalunya,—*Breve reseña de los descubrimientos arqueológicos llevados á cabo por el Centro artístico de Olot. Olot, 1868, pl. 8 á 11*—no son elements sobrats pera una d' eixas baladas terribles de las que te lo secret l' Alemanya?—*Gorguina* es nom Euskariense, ve de Jorgina, ó segons Larramendi,—*Diccionario trilingüe Castellano, Bascuence y Latin. S. Sebastian, 1745, 2 tomos*,—de Sorguina; végis' en Covarrubias: holgina, holgin, jorgina.

Vila d' Asens.—Després de lo dit per Castell d' Asens res hi ha que afegir.

No s' extranyi lo número de determinants que havém deixat d' explicar; los uns per no podernos sortir de las bases de la ciencia etimológica; los altres per donar lloch á múltiples explicacions sense prous elements característichs, han degut refusarse pera no omplir nostre treball ab etimologías discutibles, opinables y sense un verdader fons científich.

Estudiadas ab calma y severa meditació no dubtém que s' arribarán á explicar totas satisfactoriament, mes nosaltres sols preteném esserne de la toponomástica catalana los *pionners*.

RADICALS TOPONÍMICAS QUE NO SON CATALANAS,

Ó NO HO SEMBLAN.

EN aquesta segona divisió hi entran tots los noms de pobles que no s'explican per la llengua catalana. Lur classificació previa no es possible, puig sols quan s'hagi fet y admés la etimología será possible una classificació: per lo tant los donarém agrupats per ordre alfabétich y per provincias ab lo que acostarém las radicals iguals ó que tingan punt de semblansa ó ressemblansa.

Alpens, Avia, Alella, Abrera, Aguilar de Segarra, Artes, Avinyó, Avinyonet (P. B.)

Albons, Armentera, Alp, Albanyá, Avinyonet, Amer, Anglés (P. G.)

Ager, Agramunt, Albesa, Alfarrás, Algerri, Alguaire, Alós de Balaguer, Anya, Artesa de Segre, Anglesola, Alamus, Albages, Albi, Almacellas, Alius, Altron, Areo, Aynet de Bestan ó Besan, Alcano, Alcanar, Alcoletge, Alfes, Almatet, Arbeca, Artesa, Aspa, Aytona, Alas, Alinya, Ause-rall, Arabell y Ballesta, Aransa, Arcabell, Arfa, Aristot, Arseguell (P. Ll.)

Arnes, Asco, Aleixar, Almofter, Alcanar, Aldover, Alfara, Amposta, Albiol, Alcover, Alio (P. T.)

Badalona, Barcelona, Baells (La), Bagá, Berga, Borredá, Broca, Balsareny, Balenyá, Brull (P. B.)

Bagur, Banyolas, Báscara, Bescanó, Bassagoda, Batet, Be-

guda, Besalú, Beuda, Bolvir, Borrassa, Boadella, Blánes (P. G.)

Baldoma, Barbens, Belianes, Benavent, Bórjas, Bescarran, Biosca, Bahent, Barruera, Batllius de Sas, Benavent, Bagerque, Bonsen, Betlan, Bordas, Bosort (P. Ll.)

Balaguer, Batea, Benisanet, Bot, Barbara, Bonastre, Borjas del Camp, Botarell, Benifallet, Brafín (P. T.)

Capolat, Cardona, Calaf, Calonge, Copons, Cabrils, Caldas d' Estrach, Cervelló, Corbera, Cardedeu, Calders, Callus (P. B.)

Calonge, Corsa, Cruillaç, Cassa de la Selva, Cervia, Colomes, Caixans, Caralps, Cadaques, Cantallops, Ciurana, Caldas de Malavella (P. G.)

Camarassa, Civit, Cervia, Cogul, Corbins, Cabo, Cava (La), Civis, Castiseul, Claverol, Conques, Canejan (P. Ll.)

Ciurana, Cornudella, Caserras, Corbera, Calafell, Cunit, Cevalla de Condado, Conesa, Cambrils, Catllar, Cenia (La) (P. T.)

Darnius, Das (P. G.)

Durro (P. Ll.)

Espunyola, Esparraguera (P. B.)

Estaras, Ellas, Ellar, Estimariu, Enviny, Escalo, Espot, Estach, Estahon, Esterrí d' Ares, Esterrí de Cardos, Escunyan, (P. Ll.)

Fogás de Tordera, Figols, Fogás de Montelis, Fogarolas (P. B.)

Foixá, Flassá, Freixanet, Fortiá (P. G.)

Fuliola, Fondarella, Figols, Farrera (P. Ll.)

Falçet, Fatarella, Flix, Febro, Fores, Freginals (P. T.)

Gràcia, Gisclareny, Granollers, Gayá, Granera, Guardiola, Gallifa, Gusb (P. B.)

Gerona, Ger, Gombreny, Guils (P. G.)
Granyena, Graynenella, Guimerá, Guisona, Guils, Gabarra, Gerri, Gurp, Gausach, Gessa (P. Ll.)
Guiamets, Gandesa, (P. T.)

Igualada (P. B.)

Isobol (P. G.)

Ibars de Noguera, Ibars d' Urgell, Iborra, Isil, Isona (P. Ll.)

Islas, (P. T.)

Jorba (P. B.)

Jafra, Juanetas (P. G.)

Josa (P. Ll.)

Lavit (P. B.)

Linyola (P. Ll.)

Llussá, Llinás (P. B.)

Lleyda.

Llambillas, Llanás, Llivia, Llansá, Lloret de Mar (P. G.)

Llaborsi, Llanera, Llimiana, Llivia (P. Ll.)

Masquefa, Mediona, Mataró, Martorell, Martorellas, Manresa, Moyá, Malla, Manlleu (P. B.)

Monells, Madremany, Medinyá, Mieras, Maranges, Masarach, Massanet de Cabrenys, Massanas, Massanet de la Selva (P. G.)

Menargues, Mas Alcoleitg, Mollerusa (P. Ll.)

Margalef, Marsá, Musara (La), Morell, Masó (P. T.)

Navarcles (P. B.)

Navata, Nalech, Naves (P. G.)

Noris (P. Ll.)

Nulles (P. T.)

Orsavinyá, Olvan, Odena, Orpi, Orrius, Olesa de Montserrat, Olost, Orís, Oristá, Olérdola, Olesa de Bonesvalls (P. B.)

Oix, Ogassa (P. G.)

Oliola, Os, Olujas, Ossó, Organya, Ortedo, Oden, Oliana, Olius, Orcau, Ortonedo (P. Ll.)

Palafolls, Piera, Pierola, Pallejá, Papiol, Polinyá, Pruit, Premiá (P. B.)

Palafurgell, Palamós, Pals, Parlabá, Palol de Rebardit, Pardinas, Pau, Perelada (P. G.)

Penellas, Preixens, Pallargas, Preixana (P. Ll.)

Poboleda, Pira, Pallaresos, Pauls (P. T.)

Quart (P. B.)

Quart (La) (P. T.)

Rubio, Rajadell, Rellinas, Rubí (P. B.)

Regencós, Rupiá, Rabós (P. G.)

Roselló, Rialp (P. Ll.)

Reus, Raurell, Rodonyá (P. T.)

Sarriá, Sagás, Saldes, Salsellas, Serchs, Sallent, Sabadell, Sardanyola, Sorá, Subirats, Suria (P. B.)

Sarriá, Serinyá, Selleria, Sils (P. G.)

Serós, Sidamunt, Soleras, Sores, Sudanell, Sunyé, Sana-huja, Solsona, Sou, Sooriguera, Sorpe, Sort, Surp, Senterada, Suterranya, Salardú (P. Ll.)

Senant, Secrista (P. T.)

Tordera, Tous, Tiana, Tagamanent, Talamanca, Tarrassa, Tabernolas, Taradell, Tavertet, Tona, Terrassola (P. B.)

Tortellá, Tarabaus, Terradas (P. G.)

Tornabous, Tragó, Tudela, Talladell, Tárrega, Tarrés,

Torms, Tahus, Toloriu, Tost, Tuxent, Tiurana, Tabescau, Tirvia, Talarn, Tremp, Tredós (P. Ll.)

Tivissa, Tamarit, Tarragona, Tivenys, Tortosa (P. T.)

Uarre (P. Ll.)

Ultramort (P. G.)

Viver, Veciana, Vacarissas, Vich (P. B.)

Vulpellach, Ventalló, Verges, Viure, Vidreras, (P. G.)

Verdú, Vilosell, Vinaixa, Vausa (La), Vilech y Estanya, Viu de Llebata (P. Ll.)

Vinebre, Vimbodí, Vinyols, Vendrell, Vespella (P. T.)

Resulta, donchs, que dels 1089 Ajuntaments de Catalunya, 670 tenen radical catalana y que 419 son estrangers á dita llengua. Donchs, si sobre aquestas 419 paraulas de llenguas extrangeras s'afegeixen las determinants de las radicals catalanas, qual número é importancia tenim ja coneguda, díguis sino tenim prous elements pera descobrir per la filología la rassa ó rasses que pobláren y civilisáren Catalunya, sino n' tenim prou pera resoldrer la magna qüestió dels orígens del poble catalá, ó pera ajudar poderosamente á aquest estudi.

En lo que ara seguirá apendrem tota la importancia qu' en sí te lo estudi de la Toponomástica catalana.

Aguilar de Segarra. Deixarém en lloch á part la reducció de l'antigua ciutat Ascerris que per alguns se porta sens probas á Calaf, y venint al nom Segarra, farém constar qu' eix nom per lápidas y antichs historiadors románs es conegut, puig per los dits sabem que hi havia una ciutat Sigarra, un *Municipium Sigarrense*. Donchs lo nom es anterior als románs per quant Sigarra no s' explica per lo llatí. Lo que acabém de dir no s' prengui per pura erudició, puig es al cas molt pertinent.

De no saber que lo nom Segarra era conegut quan l'època romana ¿quí negaria una etimologia tal com شجار ó شجرًا Xigarr, ó SSigar, y SSigara, «lloch, siti abundant en arbres», sabent que los alarbs per sigles domináren lo país? Nosaltres no pujarém per l' alarb á l' arrel caldaica סגרא, per quant la reduplicació de la *r* nos diu clarament, que per tal vía errariam lo camí. (1)

Sagarri, ve per nosaltres del éuskar *Sagar*, poma, d' ahont *Sagardi* pomeral, ó de *Sagar-erri*, país de las pome-ras ó de las pomas, nom qu' en res contradiu, ans per lo contrari, afirma las condicions agrícoles de la Segarra.

Artés, *Art-esa*, es la radical del alarb que significa اרת terra,? es la proposició éuskara *art*, «entre»? Per *Artesa* de Segre, lo nom alarb no va mal, puig diria Terra de Segre, ¿mes, per *Artés* sols? Si se trobessin documents que nos donguessin á conèixer una forma *Art-esia(k)*, lo nom seria éuskar y significaria «Entre-cercats». Véigis més endavant *Esterri*.

Nostre grupo de radicals en *Al* nos dóna á conèixer tot seguit un bon número de pobles d' orígen alarb, y aixís tenim:

Alas, pot ésser *Alós*; *Alós* queda explicat entre los noms de la flora, mes també se ha de tenir present lo nom *Alfes* ó *Alfohs* del qual podria ésser una contracció.

Albesa, لايز ó *Albaro*, si es que no s' ha de comptar *Albesa* ab los pobles de radical *Alb*.

Alcanar es lo mateix nom لاقتا.

(1) Tenim també que s' podria explicar per שעירה—*capra* (*hirsuta*), nom de una regió montanyosa en Efraim, mes per la rahó precedent creyém que lo nom es éuskar, y també per estar tant en lo interior del país dita comarca.

Alcano, creyém qu' es Alcana ¡qual arrel trobém també en lo semítich קנה, ab la significació de «tendas,» es dir, botigas de mercaders.

Alcoletge, diminutiu de Castell, com si diguéssim, Castellet.

Aleixar, es nom alarb لايشار ornament de rajolas de Valencia, ¿ve lo nom de tenir la casa de posada tal ornament ó de nom propi?

Alfarrás, لافرس أو لافرسو caball corredor, *veloz*, tal vegada treu origen d' una casa ó parada de postas ó caballs.

Alfes, لافس أو لافسو tot lloch habitat; es dir, lloch, siti ó punt habitat.

Algerrí, d' *Algar*, cova لاقار ¿Fins quin punt se podria admetre Algerrí per *Elgerrí* qu' en éuskar vindria á dir «los reunits»?

Alguaire الغوير com si diguéssim «quartet,» «quarto baix».

Almacellas ve d' Almiraza, sembrats الامرازة?

Almaciga?

Almatet es Almastech, المسطح?

Alós queda explicat: per Ba'aguer, végis' més endavant.

Alpens—*Alpeis*, diu Procopi, «es lo nom que 'ls habitants dels Pyrineus dónan als colls de llurs montanyas.»—*Goth. I.* 12. Aquest nom es gállich pera nosaltres, es dir, que nosaltres prescindim de son origen etimològich sanscrit. Sabém per Virgili qu' era lo nom Alpes lo que usavan los gállichs pera anomenar las altas montanyas.

Strabo dóna als Alpes italiáns lo nom de *Albia*, y bé que aquest nom se tregui del llatí *Albus*, blanch, es lo cert que *Alba*, *Albi*, *Albain*, *Alban*, s' aplica en lo pais de Galles, y en la Irlanda com significant, «gran massa, las montanyas més altas». Llegéixis ab detenció lo que diu Belloguet y se veurá clar cóm la significació de Alp, sens deixar d' ésser

un moment coneguda, es per demés dubtosa sa etimologia, dubte que augmenta quan se veu á celtistas tant eminents com La Villemarque é H. Martin, traduhir *Alpes Penninæ* per «blanchs cims». Siga, donchs, «alt» ó «blanch», *Alpens*, *Alp*, *Albi*, *Rialp* (Riu Alp), *Albons*, *Albanyá*, (recórdis lo galich Albain, d' ahont surt Albani(a, y per metátesis de *u*, *i*, *Albanyá*), *Albiol*. Y aquí tenim lo nom de *Car-alps*, que sens dubte s' ha de llegir Quer alps; ¿y sa traducció? ¿Rocas-blancas? ó ¿Rocas de dalt de tot?—Végis' si no es difícil la qüestió y si no hi ha fundat motiu pera negarse un á donar preferencia á una ó altra etimologia.

Farém notar que l' antich Alemany te la radical A'p que fins se transforma en Alb, Elb, y que sa significació es *stark*, *kräftig*, «dur», «fort», «vigorós», y qu' es un nom conegut,—*Meindinger*, pl. 504, *Grimm*, 2 r. pl. 494, *Alpigart*, *Alpeart*, que no sabém si explica nostre Alp-icat, ó Alt-picat.

Donchs eix grupo de pobles no creyém que s' pugui classificar sens que avans se resolgui lo valor de la radical Alp, tasca encomanada als filólechs qu' están Alp(s, ó qual cap s' ha tornat Alp, estudiant tant difícils qüestions.

Anyá, enteném qu' es una metátesis d' *Ayn* ليين «font» en alarb.

Arbeca, es Alberca?

Aynet com *Any-et*, «fonteta.»

Aytona, tot un historiador ha explicat *Aytona* per l' éuskar *Aiton*, lo avi!! y tot un euskarista, y lo més intransigent de tots, lo Príncep Bonaparte, ha fet altre tant en lo seu estudi sobre los noms éuskars de la illa de Córcega. Nosaltres, ab perdó de tant gran mestre creyém que no es admisible tal etimologia que peca contra la base del sentit comú; per nosaltres se tracta solsament del alarb *Azeitona*, nom de la Oliva الزيتون que s' escau admirablement ab las condicions agrícolas del país.

Badalona, vet' aquí un poble petit, y que etimológica-

ment parlant porta un nom molt gran, gran per lo discutit, per lo embullat, per lo difícil.

Los documents llatíns li donan los noms de Santa María de *Betulona*, de *Bitulona*.

Los geógrafos románs li dihuen *Betula*, y *Betula* vol dir *Bedoll*, *Bes*, nom céltich evidentment, puig ja ho indicava Plini al dir que lo *Bedoll* era arbre de la Galia. Mes Diez treu lo nom francés corresponent de la forma llatina, *Bouleau*:—*Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen. Bonn, 1869, T. I, pl. 63*, á causa de la sílaba *leau* final y li sembla ésser la final *la* llatina.

La veritat es, que si la radical es céltica, *Bedw* kímrich, *Bedewen* céltich, *Bero*, *Beithe* armoricá, erse, *Beith*, la final *la* no ho es en cap manera. Donchs, si á la mateixa Gallia torná lo nom llatinisat, ¿cóm suposar que nostra *Betula* porti a'tre orígen que lo llatí?

Mes nótis' per quant es molt important, qu' en nostre llenguatge han quedat la forma kímrica *Bedw*, y la erse *Beith*, puig, com havém dit, lo catalá te las dos formas *Bedoll* y *Bes*; lo castellá fa *Abedul*; de modo y de manera, que mentres França dona la forma y lo nom al mot llatí, pert lo nom originari, y s' queda ab la forma llatinisada, nosaltres conservém lo nom étnich.

Fins aquí no coneixém més que la forma llatina del nom de Badalona, *Betula*, *Bitulona*, *Betulona*. ¿Se n' ha conservat una de més antiga? Si; y l' honor del descobriment correspón á En A. Heiss, puig ell atribuí á Badalona las monedas ibéricas ab l' epígrafe **ΙΒΑΛΗ** que En Delgado, convensut, més no confés, explica de una manera incomprendible en home de son valer; mes un y altre numismátich no saben sortirse de la etimología.

Aixís diu En Heiss; *pl. 109*, lo epígrafe **ΙΒΑΛΗ** lletra per l'etra dona *Bítsle*, y á pesar de tenir en aquesta exacta transcripció lo nom de *Betula* celtisat diu textualment:

«Lo riu Besós ó Bitsos pogue dirse en un principi Bitza ó Bitzua, espuma, espumós,» y del nom del riu prengué nom la vila. Donchs per En Heiss la radical éuskara *Bitsa*, «espumós», explica *Bits-le*.

Passém á En Delgado. Com nostre numismátich no admet lo valor de $I=V$, vocal y consonant que En Heiss presentí y qu' En Sanpere y Miquel ha demostrat ab abundancia de proba, llegeix $I=Y$, y suplint vocals arbitrariamente ne treu lo nom *Y(a)iz(o)la*, de aquest nom de pura fantasía ne treu *Betula* de la següent manera: «De la palabra «bra ibérica *Iaiçola*» ¿per qué ibérica? ¿Quín Iberisme es aquest? ¿Qué vol dir *Iaiçola* perque tinguém qu' empassárenosla com si fos ibérica? «puede haberse derivado la de «*Bætula*, pues suponiendo que los dos primeros caracteres «sean el diptongo *Æ*, y dándole al *tçade* un sonido de *t* suave se lee *Ætula*, á cuya palabra anteponiéndole la modulación de la *B*, forma el nombre de esta ciudad y del rio «que regaba su campo».—*Ob. cit.*, T. III, pl. 266 á 268.

Ab semblant ciencia y método etimológich no es d' extranyar que los filólechs no donguin per descubert lo secret de la escriptura ibérica, y que fassin poch ó cap cas de las lucubracions d' En Heiss y d' En Delgado.

¿Cóm dihent l' epígrafe monetari *Bitsle*, no han vist lo *Bez* armoricá y l' erse *Beith*? ¿Per rahó de la terminació *la, le*?

Nosaltres creyém que s' explica fácilment.

¿Quín nom porta lo Bes én éuskar? Segons Larramendi, *Beltza*; *Beltza* es, donchs, igual á *Bitsla*, fent una simple metátessiss, escribint *Betzla*. ¿Y qui nos assegura que lo nom, tal com nos lo ha fet coneixer Larramendi no amaga la metátessiss? Probada queda la exacta atribució de las monedas ibéricas del epígrafe $\text{IN}^{\text{P}}\text{A}^{\text{H}}$ á Badalona, y probat queda que lo nom llatí *Betula* no es més que la traducció del nom ibéric *Beltza* ó *Betzla*.

¿Lo nom éuskar es pres del céltich ó vice-versa? No sabem si aquesta qüestió se pot resódrer, á nosaltres nos basta trobar dit nom en l' éuskar y en lo llatí pera negar que Badalona tinga un orígen céltich.

No havém encara acabat. Si resulta exacte que **𐌛** no es *ts* sino simplement *t*, en qual cás se llegiria lo nom numismátich BITuLE se podria pensar en una transformació feta per los romans, de *Bitule* en *Bitula*, que per no coneixer sa significació sonaria á llurs orelles com un mateix nom y allavoras tindriam un nom correcte fenici, puig seria בית עלון, etimología donada per Mowers; *Casa de Deu*.

Bagá.—Se reduheix á n' aquesta ciutat la Βακσις de Tolomeo. Son nom en lo més antich document de la edat mitjana en que la trobém citada es del any 819.—*Marca, Ap. I*, y se diu *Bagazano*. Si coneixessim *Bakasis* explicaríam lo nom per בקעה=ع:="vall," que li escauria admirablement, mes si no podém pensar en lo mot alarb, pensarém en lo mot hebráich, fenici ó semítich?

¿Buscarém entre las brenyas pirenáycas una colonia, un poble semítich? Sols en lo cás d' una completa conquista ó colonisació del pais se podria suposar tal cosa, y avuy tením motius pera creurer que la conquista no s' extengué tant en dins.

Nosaltres creyém que lo nom de la edat mitjana ha conservat lo nom primitiu y que aquest no es altre que *Batasun*, *Batarzun*, que també se podria escriurer conforme á Van Eys, (végis) *Bakan*, *Bakasun*, *Bakarzun*, y vol dir «Unió».—Avuy encara ne tením en nostra toponomástica espanyola mes d' una de *vila de la Unió*.

Bagur. Los antichs documents donan per Bagur, *Begur*, aixís sona en l' edat mitjana. La radical de Bagur es pera nosaltres *Bi*, y lo nom es *Bi-gur*. Recórdis, com en la fo-

nética havém demostrat que *e* cambia en *i* y vice-versa y no extranyarém lo cambi.

A més á més, en la Gascunya s' hi troba un poble de igual nom, tal es l' antiga *Viguria* ó sia *Vigur-ia*, nom qu' en los documents del sigle X se trova escrit *Beygur*, y *Baygur* en los del sigle XI.—*Luchaire. pl. 143.*—En Raymond, *Dictionnaire topographique du département des Basses-Pyrénées. Paris, 1863, in fól.*, dona per la vall de Baigorri totas sas formas y aixis troba per 980 la més antiga data que la vall se deya *Bigur*. Lo nom del poble de la Gascunya es per los sigles X y XI igual al nom del poble catalá. Sa significació, per *Bigur*, traducció literal, es *Bi*, «dos», y *gur* «altura»; es dir *Dos alturas*.—¿Una tal designació geográfica y topográfica, que per lo característica no sofreix explicació, sino puntual conformació, s' escau pera la nostra Bagur ó Bigur? En Madoz ho dirá:

«Bagur situada en un monte..... contiguo á la villa sobre «un elevado cerro, se encuentran las ruinas de un castillo, etc.»; es dir, Begur está en un mont y en un altre á aquest agafat está lo Castell. Nosaltres que coneixém la situació de Bagur, dirém que está situada en lo fons del gep d' un camell. Végis', donchs, com hi ha dúas alturas.

No tením, donchs en pensar per Bagur, en una forma *Baigur* que nos portés cap á *Baigorri* com per lo nom de la Gascunya que s' explica ab rahó per lo príncep Bonaparte per *Ibay gorri*.

Balaguer.—¿Es aquesta ciutat l' antiga *Bargusia*? Fins avuy aixó se diu seguint á Cortés, ¿mes quina rahó hi ha pera tal confusió? Cap. Nosaltres, donchs, nos reservém sobre aquest particular, tant més, quant fins sembla que coneixém la data de la seva edificació, puig llegím que Lob Aben Ahmed Al-kasawi construhí en lo any 897 lo castell de Balaguer que Aben Hayyan escriu بلعي—*Makkari The*

History of the Mohammedan dynasties in Spain etc., translated by Pascual de Gayangos. London, 1843, Tom. II, pág. 455—per nosaltres Balaguer es mot alarb y segons Cañes, «Balaguero significa monton grande de paja que se hace en la era cuando se limpia el grano.»

Banyolas. Ben sapigut es alló de *Balneolis*, lloch de banys, etc. del llatí.

Barcelona.—Molt s' ha escrit sobre la etimología de Barcelona, y molts s' en han donat desde l' edat mitjana fins nostres dias que havém vist á En Sanpere y Miquel proposar la filiació de nostra *Barcino*, *Barkino* ab la *Barka* cirenáica.—Végis son *Barcelona, su pasado, presente y porvenir*, pág. 4. En las lápidas romanas y antichs escriptors, Barcelona se diu *Barcino* ó *Barkino*, puig no sabém si *c* es dolsa ó forta, empero en algun códice de Avienus se llegeix *Barcellona*, *Barcellona*. Si aquesta es forma corrupta ó nó no sabriam dirho, lo cert es qu' en dit autor y altres de la baixa llatinitat s' hi troba, y qu' En Müllenhof la te per antiga. Végis' *Deutsche Alterthumskunde. Tomo I, plana 172.*

Históricament nos semb'a que la forma més antiga, y per lo tant, la que nosaltres debém estudiar es *Barkino*, puig sobre trobarse aquesta forma en las inscripcions romanas se dona igualment en una omonoya ampuritana segons opinió d' En Sanpere y Miquel, qui, llegint $\text{I}\Psi\text{K}\text{N}\text{H}$ *Barkine* fent de la $\text{I}=\text{B}$ llegeix correctament dit nom. Recórdis' lo que acabém de dir en *Badalona* pera lo valor de **I**.

Nosaltres avuy vením á proposar ab confiansa una etimología que creyém més acceptable.—Pocas vegadas s' ha vist contradit lo fet de que los pobles que per tradició se diuhen fundats per Hércules no sigan originariament una

colonia fenicia (1); donchs aquest es pera nosaltres lo cas de Barcelona, qual origen heraclí es ben sapigut, tant, que fins arribá á esculpirse en lápidas. Véigis la de la casa de la Ciutat.

Admés son origen fenici, sa etimología, me'lor son nom mateix, se troba en otras regions vehinas com se pot veurer en Mowers: *Das phönizische Alterthum, Tomo II, plana 645. Berlin, 1850.*—Donchs, si tením en la Llybia dugas *Barcinos* y un' altra en Hispania, llur comú origen es innegable, llur germanó indubitable.

Mowers no dona cap explicació de *Barcino*, tal vegada per ésser prou clara. Nosaltres dirém que aixís com *Ruscino*, la nostra vehina del altre costat del Pyrineu que dona nom á tota la provincia (Rosselló), se interpreta *Cap del Golf*,—(altres *Ruscinos* se podrian citar de la costa d' África mediterránea), *Barcino* deu llegirse *Pou del Golf*,
באר הים.

Una vegada s' arriba á aquesta etimología es de tot punt impossible sustráurers' á la idea de que lo *pou* que dona nom á Barcelona no sia lo tant celebrat *pou de Sant Gem* del barri de ribera. Recórdis' que fins á mitjans d' aquest sigle lo *pou de Sant Gem* era visitat tant sols per la gent de marina, y que aquest *Sant Gem* que no creyém que may hagi entrat en lo cel, no sería molt difícil explicarlo per la llengua fenicia. No ho fem per quant nostras investigacions sobre lo *pou de Sant Gem* no 'ns han donat fins avuy, cap resultat, més no desesperém encara de fer llum sobre lo seu origen, y l' origen d' aqueix Sant (?) no admés en lo panté ó cel católich.

Bassagoda.—Totas las radicals en *Bas, Bes, Bassa, Bes-*

(1) ....pertot allá ahont trobém un establiment grech en lo mitjorn de la Galia hi ha pogut haver en lo seu origen un establiment fenici, ó en termes més generals un establiment semítich.—Ba'ssac: *Revue Ling. et de phil. comp.*—Paris, 1874. T. VII, pl. 112.

so, *Baso*, expliquém, al donar l' etimología de Bassagoda. En aquest punt nos referím á lo que diu En Sanpere y Miquel en la *Revista de Gerona*, any IV, n.º 1, pl. 24 á 28, ahont se troba dilucidada la qüestió dels que s' empenyan en veurer en tal radical una radical cèltica que val ó significa riu, quant tal nom no s' coneix en cap dialecte cèltich, prenen la forma *gwas*, En Obradors, com forma antiga y pura del armoricá, quant es una forma corrupta y moderna com ensenya Zeuss, y no significa riu, puig riu en armoricá es *Ster*.

Bassagoda com ensenya la forma més antiga, se deya *Basagoti*, y *Basa* vol dir «desert», lloch feréstech», y aixís podia dir En Sanpere y Miquel, y se diu en catalá, y sobre tot en la provincia de Gerona, qu' una cosa fa *basarda*, quant reuneix tals condicions, 'y d' aquí lo nom de l' estació arqueológica de dalt Solius coneguda ab lo nom de *plana Basarda*. *Goti* vol dir altura, d' ahont *Basa-goti*, altura feréstega, altura del desert, del bosch, etc., puig, ab un mateix nom expressan los éuskars la idea de bosch y de salvatge (cosa, lloch salvatge.)

Aquesta radical es invariable, constant y segura; tot nom que la porti per ella s' explica.

Benifallet.—Nom de tribu alarb de *Beni Fallet*.

Benisanet.—Igualment de *Beni Sanet*.

Berga.—Havém ensaijat ab pertinacia lo nom *Berga*, *Vergi*, en Livi, per lo cèltich, sens resultat: tots los noms propis coneguts y publicats per Zeus y Belloguet han sigut posats á contribució sense resultat, Vergobretus, Vergivius, etc., no han respost; donchs, no hi ha més que deixar tal via, mes es necessari deixarla de una manera que no s' cregui que fugím d' ella; y aixís comensarém declarant que com no s' suposi *Berga* fundada per una colonia cèltica que

li dongués lo nom collectiu, lo nom de la tribu, cosa no acostumada en lo antich, no havém trobat ni en Zeus ni en Eelloguet ni en Joice nom qu' expliqui lo mot Berga.

Mes hi ha lo mot *Bar* en armoricá que significa Mont, y aquesta designació geográfica respón á Ber-ga, á *Bar-guisa* (Balaguer (?)); donchs, explicat lo sufix queda explicat lo nom. Mes nosaltres no coneixém tal sufix, y ni Zeus ni Lagodinech lo donan ni per l' armoricá ni per altre dialecte. Tampoch es cás de declinació.

Mes pera veurer clar, com *Bar*, *Ber*, no respón sempre en Espanya á la idea de mont, no hi ha com pendrer en ma á Madoz y estudiar los noms que portan tal radical y se veurá, per exemple, que:

Barahona de Fresno, Barallobre, Baran, Baranda, Barbade-lo, Barbadillo del Mercado, Barcelona, Berani, Berasain, Berbegal, Berdun, etc., es dir, presos tal com venen en lo diccionari, no buscats, son pobles situats en lo alt de un mont, de un mont més ó ménos alt.

Y que Bar, Barago, Barahona, Barajas de Melo, Barajones, Barangues, Barbantes, Barbadillos de Herreros, Beranni, Beramy, Beraton, Berberasa, Berbusa, Berchules, Bercianos, son pobles situats á la falda d' un mont.

Bara, Barambio, Barbadillo del Per, Barbalos, Baranon, Beranga, se troban en lo fons de una torrentera, de una vall, *cañada*, etc.

Qu' en terreno plá se troban: Baragues, Barajas, Barajuen, Baranain, Barasoain, Barazona, Barbadillo, Barbara, Barbarin, Baramendi, Berango, Berante villa, Berantegui, Berebedel, Bercedo, Berceo, Bercero, Bercial y Berdicio;

Y en fi, que en terreno plá y fangós y pantanós se troban Bercial de Zapadiel, Bercianos de Vidriales, Bercimorrel.

Nos sembla, donchs, que los exemples citats bastan y sobran pera probar com *Bar*, *Ber*, no es una radical cons-

tant, y no ho es, per quant *Bar*, *Ber*, *Var*, *Ver*, s' explica per l' armoricá, lo vasch, l' hebráich, y l' alarb; hi ha, donchs, lloch en cada nom, á estudiar quant s' ha d' aplicar la radical d' una llengua ó d' un' altra.

Mes pera nostre cas, *Verga*, *Vergi*, ó *Berga*, está dalt d' un mont? No está en la falda, empujánts'en cap dalt del mont ahont se troba lo castell? Y es tant forta la pujada que lo plá de Berga sembla que s' enfonsa dins lo Llobregat. Aquestas condicions topogràficas hi ha que trobar en son nom y no s' ha de anar á buscar en Berga, com fá En Cortés, בר גדיד «La filla dels exércits» sino en cás per בר que, segons Gesenius, significa en caldáich, *campus*, *campus purus*, *arboribus pagisque vacus*, y de גיא *regió plana*, *regió deprimida*; combíninse abdúas explicacions, y se veurá com lo nom de Berga, *Bar-gheiah* pot explicarse per ellas.

Bordas. Apellido ben conegut, y que s' treu de *Borda* qu' en éuskar vol dir Cabanya. Vet' aquí explicada aquella classe servil dels homens de Borda, sobre qual nom tant s' ha divagat per los jurisconsults. Dit nom també pot esser germánich.

Borjas. Es del alarb *Borje*, que vol dir *Torre* بورج.

Calaf.—En alarb *Castell* قلعة *Kalaâ* d' ahont ab lo article *Al-cala(a)*, essent la *ë* com aspirada la que produhí la *f* catalana en dit nom per causa de la pronunciació vulgar.

Calafell.—Entench qu' es un diminutiu de Calaf.

Cambrils.—Si Cambrils es la *Oleastrum* cosetana, com diu Cortés, vet aquí un cás curiós, puig lo nom Cambrils, traduhit per *Oleastrum* per los Románs persisteix en nostra toponomástica.—La etimología de Cambrils, *oleum*, *Oleastre*,

se dona per l'hebráich שֶׁבֶן *Chamen* en Cortés, mes la terminació *bril* queda per explicar en lo llibre de nostre geógrafo.

Nosaltres dirém, donchs, que *Bril* s' explica per בְּרִי que vol dir «pingüe», «abundant» mes en una forma diminutiva á causa de la ל final, de modo que *Chamen-bril* vindria á dir «loch un tant abundant en oli».—Que la ל forma diminutiu en hebráich ho sostením ab las autoritats de Gesenius y de Ewald.—Gesenius diu:

.....
 «*Ramshornii Gramm. lat. pág. 236, 257* ל deminutiva designaverint, *pl. 467, a.*» Ewald diu:—«L' hebreu ha quasi «perdut la facilitat de formar diminutius empero ha conseruat «vat גֹּזַל goza', aucellet; גִּירָל *lapillus*, que tal volta son «una antigua forma interna d' aquesta classe de noms».—*Ausführliches Lehrbuch der Hebraischen Sprache des Altentbundes, pl. 434.*

Cardedeu.—Posém aquí lo nom d' aquest poble pera que coneixin totas las dificultats del estudi etimológich los qui vulgan empendrer per nostre camí. *Cardedeu*, en llatí de la edat mitjana, significa, segons la traducció, *Caro titulo*, mes ningú sab qué vol dir *Caro titulo*. Y en los documents escrits en catalá de igual época, se llegeix *Cardedol*, que tampòch sabém lo que vol dir, ni pot significar:—¿Hi haurá algú més afortunat que nosaltres?— ¿S' obligará á parlar á la esfinge?

Aixó déyam al presentar aquest treball en lo Certámen, després un dels nostres benévols jurats nos digué qu' en antich pergamí trobá una nova forma y era *Cercitulo* que també trobárem nosaltres en la *Marca hispanica*; *Cercitulo* se pot explicar per *Cer(c)it-ulo*, *Kerit-ulo* en qual cas tindriam «Ciutat de Deu» que justificaria lo nom catalá de *Car de Deu*. Ul per *El, Il* se troba en la toponomástica fenicia; végis' Schröder, *Die Phönizische Sprache—Halle 1869, en 4.*

Cassá de la Selva.—Nosaltres creyém qu' aquest nom es alarb, y que per lo tant deuria escriurers' ab més correcció *Alcassar de la Selva*. Alcassar s' escriu القصر *Alkasr*. La cayguda del article alarb es un fet constant en catalá lo que no succeheix en castellá, y si no *Cf. Alcatifa—Catifa. Alfóndega—Fondech, Fonda. Algalia—Gallia. Algarroba—Garrofa. Algodon—Cotó (Godo). Almagra—Mangra. Almidon—Midó. Alpérsico—Présech* etc. suprimint donchs lo article tenim *Kasr(a) de la Selva* ó be *Kas(a)r(a)*.

Esterri d' Ares, Esterri de Cardos.—Agrupém junt abdúas Esterris, com ja s' endevinará, per sonar en los dos noms un element de coneguda formació euskariense, *erri*.

Erri, que significa «poblet», «país», per cambi de *a* pot dir, com sabém, «pedra, *arri*—»; per cambi de *i* y ab supresió de una *r*, *iri*, «vila», lloch.» Dits cambis fonétichs, ab los quals, com ja havém demostrat, hi ha sempre que comptar, no fan més qu' embullar la etimo'logia dels noms dels pobles.

Esterri si no es un mot compost podriam explicarlo per *Esteñari*, «miserable». Mes com á mot compost, *Este* es una variant d' *Esi—Van Eys* pl. 131, y *esi* significa *cercat*: —*Este-erri*, «poblet del Cercat.» Pera no extranyar cóm un poble pren nom de un cercat, recórdis que tal es lo nom acreditat de Cádiz גַדִּיר, *Gadir*, «cercat» en fenici.

No s' oblidi ara lo que havém dit pera Artesa.

Falset. Pot explicarse la etimología de Falset per lo fenici y llegir פֶּחַל דִּית, *Phal-dzdit* «districte de la Oliva».—Recórdis que ja tenim conegut en eix grupo de Montanyas de Prades un altre poble d' evident origen semítich, *Alforja*.

Fondarella.—Nos sembla que tal nom s' explica per l' alarb, *fonda*, *fondago* فندق.

Gaya.—Recórdis lo dit pera Montgay.—Pénsis també ab l' éuskar *goaya*, «courant de l' eau» segons Van-Eys, *plana* 168.

Gracia.—Com es ben sapigut ve de la Iglesia consagrada á Ntra. Senyora de Gracia, ó de las Gracias.

Gurb, *Gurp*.—¿Es una transformació del gótic *Burg*?—¿Ó be s' ha d' explicar per l' hebraích גור «fornal,» «farga»?—Recórdis pera no extranyarse de la radical que tenim Fornells.

Gerona.—Per Gerona abundan las etimologías. Cortés, en lo Diccionari, la treu del fenici *Gerhum*, que vol dir indígena, mes en sas notas á Tolomeo la fa venir del hebraích també, pero de *Geren* ó *Goren* «que significa area ó plaza».

Los Pares Maurins, y copiantho d' ells molts autors nacionals, la fan venir del céltich Ger-ond «prop la confluencia»; y també per lo céltich (?) s' hi ha trobat «Torre del héroe». De modo y de manera que n' hi ha pera tots los gustos.—Y, tant difícil es la etimología de *Gerunda*?—Precisament perque es clara y evident, per lo mateix que no la porta amagada, no s' ha descubert encara. Los hómens tenim lo dó d' embullar sempre las cosas fáciles.

Si la forma més antigua es *Gerunda*, ¿per qué pendrer la tasca de voler explicar Gerona?

Gerunda es lo nom aborígena, lo nom éuskar, puig la sola diferencia está en la supressió de una *r* final, *Gerundar*, es dir, *Gero-Undar*.

¿D' ahont surt lo *Undar*?—Del nom del Onyar. L' Onyar,

durant tota la edat mitjana, se digué *Undar*, nom que fins se troba grabat en lpides: *Undarius*, diu una que n' hi ha en la mateixa Gerona y que dona nova del seu desbordament  sortida de mare.

Donchs, sent l' Onyar *Undar*, *Gero-Undar*, vol dir en uskar «A prop,  Prop l' Undar». Mes *Ger* ab igual significació també es cltich. Pera convncers de que la etimologia es éuskara, no hi ha cm explicar *Undar*, nom que no te significació per lo cltich y si per l' uskar *On-dar*, «fondo»  «fangós»; y no 'ns extranyaria gens ni mica si se 'ns deya que lo nom éuskar no es lo que dihém, sino lo guipusco y labortá *Unda*, que vol dir «destruir, enfonzar», puig essent lo *Undar*, avuy Onyar, lo riu que inunda  Gerona, ab rahó se l' pot batejar de riu que destruheix, de riu qu' enfonza.

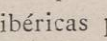

Pera compendrer cm lo Undar s' ha transformat en Onyar, ntis que lo grupo *nd*(1a) llatí se transforma en catal en *ny*, com *verecundus* vergonyós, *Alemandus* Alemany, etc..

Guisona.—Si segussem lo antich sistema, no tindriam per qu trencarnos lo cap; dihent com ja ha dit tot un historiador que sa etimologia es lo uskar *Guison-a* «home», quedava tot dit y arreglat. Si nosaltres per oblit segussem igual camí se 'ns diria que pequm contra la base 5.^a

Pendm, donchs, lo cltich *Cison*, *Guison*, noms propis que s' troban en las inscripcins romanas dels Pirineus? —*Luchaire*, pl. 48 y 49.—Mes, qu 'ns diu que tals noms sian céltichs? En *Luchaire*, part desinteressada en nostre assumpto, diu aixís:—«Nosaltres no podém afirmar l' origen «cltich de nostre Cison, Gison, qual radical podria ésser «ibrica, y qual terminació *on*, se troba en un cert nombre de paraulas euskarienses».—Pl. 71 y 72.

Mes lo sufix *on*, sufix de lloch com sabém, no s' troba en las monedas autónomas ibéricas.

En Marca reduhí á Guisona la *Kissa* de Polybi, que Sauley porta dalt lo país saragossá.—*pl.* 95.

Las monedas ibéricas portan lo epígrafe que s' llegeix sens suplir cap vocal, *Kesse*. Lo cambi de *e* per *i* res te d' extrany; nostra fonética lo ha demostrat, y En Sauley te escrit que li sembla que lo valor de es *e*, acostantse á *i*.—*Essai de classification des monnaies autonomes de l' Espagne, Metz, 1840, in 4.*

En Zobel dóna aquestas monedas com las que diuhen á Tarragona—*Estudio histórico de la moneda antigua española desde su origen hasta el imperio romano. Tomo II. Madrid, 1880, pág. 41.*—Llarch seria are discutir aquesta opinió y si *Cissa* es Guisona.—Pero sí recordarém que no tothom creu que la dita atribució siga possible.

Si *Guisona* s' ha d' estudiar á part, podria molt be son nom sortir del éuskar *ghizena* que com adjectiu dóna Favre y vol dir «fétil».

Pera *Cissa*, *Kissa*, tenim *Geza*, «dolsa».—Y pera los que opinan que *Cissa*, *Kissa*, es Sitjes, tenim *Gheiza*, que segons Fabre, significa «abrich», «platge ahont los barcos están segurs».—Mes també diu: «lloch ahont un se pot posar á cubert del vent, de la pluja, etc.»—Siguí lo qu' es vulga, *Cissa*, *Kissa*, es un nom ibérich.

Igualada.—Sona en la edat mitjana Igualada ab los noms d' Egolada, Igolada.—Per, abduás formas llur origen euskariense es manifest. Sa radical es *Ego*, *Igo*, «pujada»—en catalá tenim l' apellido Pujades.—Lo sufix es *leta*, corromput en *leda*, *lada*, y significa «lloch de» d' ahont *Ego-leta*, *Ego-lada*, *Igo-leta*, *Igo-lada*, «lloch de la pujada» (del Bruch?)

Avuy coneixém per lo Jurat una forma més antiga, llatina, y es *Acqua-lata* y aquest nom explica Igualada. Mes *acqua-lata*, no podria esser una homofonia de *Ego-lata*?

Ibars de Noguera, Ibars d' Urgell, Iborra.—Noms que

no poden amagar llur origen euskariense; puig, quina diferencia hi ha entre Ibars, é *Ibar* que vol dir «Vall»?—¿La s?—Donchs, siga la s, γ , de $e\gamma$, terminació de genitiu segons Larramendi, ó del mediatiu, segons Du Voisin, y tenim que *Ibar*(ez Noguera, *Ibar*(ez Urgell, vol dir «La vall de Noguera». La vall d' Urgell».

Iborra s' ha de llegir *Ibarra*, lo cambi de la vocal *a* per *o* es conegut en nostra fonética, que *Ibar-ra*, vol dir «A la-vall», «cap á la vall», «á las valls».

Isona.—Reduheix la Ciutat de Isona á Manresa, Cortés, y tota la proba que fa se funda en la etimología d' *esson* ó *etton*, *mino*, en llatí, y en haverse dit en l' Edat Mitjana Manresa, *Minorisa*.—Aquesta proba no te en lo cas present cap valor, y s' destruheix sols ab lo fet de que mentres d' Isona ne tenim bon nombre de monuments litològichs, de Manresa, fins avuy, no s' en coneix cap.

Cortés, ab rahó, feya cas omís de las lápidas de Badalona y Roma, puig per ellas sols se probava la existencia d' un poble *Iesonense*, lo qu' en veritat no s' posava en dubte; mes exagerava y molt quant no feya cas de la lápida de Fulvia, que portant lo nom dels *Aesouensi*, se trobá en Isona; aquesta lápida es la de n.º 4473 del *Corpus inscriptionum latinarum d' En Emili Hübnér. Berlin, 1870*,—puig que si lo lloch de procedencia res signifiqués, no sabriam may, cóm ni de quina manera classificar las lápidas y demás objectes arqueològichs que s' trobéssin en los antichs pobles, y fins en los antichs pobles històrichs.

Tal escepticisme, miris com se vulga, no te res de científich, puig, dubtar per dubtar, no es dubtar per' apendrer.

Avuy per avuy, la collecció lapidaria Iesonense, es més rica de lo que era en temps de Cortés; avuy son 21 las lápidas romanas trobadas en Isona, ó prop dita vila.

De las 21, la citada de Fulvia ó sigui la de n.º 4473 de la citada colecció, com la de n.º 4462 que també se troba en la iglesia de la citada vila, y com, per fi, la de número 4465, donan los noms de *Aesonensi*, *Aesonensis*, y *ci-vium Aesonensium*. —La de n.º 4463, escriu *Ieson*: donchs, no sols tenim probat que *Aesona* es Isona, si que *Aesona* é *Iesona* son una mateixa ciutat.

En Cata'unya tingué prompte correcció lo que havém copiat de Cortés, puig En Ramon Roig y Rey, en l' *Academia de Buenas Letras* de Barcelona, llegí ja un treball en 15 de Janer de 1839, demostrant la errada d' En Cortés; empero, avans d' ell, y devant la citada corporació, y en 3o d' Abril de 1806, En Joaquim Albert Moner de Bardaxí, dona una colecció d' inscripcions bastants pera qu' en lo temps d' En Cortés se cregués altra cosa de lo qu' éll deya, mes que passarian desconegudas de nostre geógrafo, puig dits traballs no s' han publicat fins los nostres dias, en la *Colecció de Memorias* de dita Academia, tomo II, segona part. ¿Cóm explicar arc, qu' En A. de Bofarull, membre de dita Academia y col·laborador en dit tomo, hagi acceptat lo dit per En Cortés contra la proba feta per En Roig y En Moner, y no sols aixó sino fins la dura crítica que lo dit Cortés fa d' En Pujadés, quant d' ell, per lo punt en qüestió, s' en podria dir lo mateix?

Respecte al nom hi ha que advertir qu' en las monedas ibéricas d' Isona, lo nom no sona *Aesona*, ni en rigor *Iesos*, puig la correspondencia exacta del nom ibéric **ΨΕΜΗ** es *Iese*. Donchs, nos trobém ben lluny de la etimología grega de Cortés.

Lo nom monetari nos permet resódrer ara un punt que podia semblar dubtós, tal com l' havém degut deixar en son lloch. Nosaltres havém dit que las lápidas romanas de Isona probabén ésser *Aeso* é *Ieso* una mateixa ciutat; pero donava la particularitat que mentres teníam quatre lápidas

ab lo nom geográfich, tres d' ellas portan lo nom *Aesonense*, y so's una lo nom *Iesonense*; de modo que lo nom *Ieso* sembla un nom nou, un nom tret per corrupció d' *Aesonense*, quant per las monedas veyém clar que lo nom es *Ieso*, cás de que la seva acunyació no s' hagi de referir á lo temps en que dita forma havia substituit á la primitiva. Que no es aixís lo estudi etimológich nos ho probará.

Los epígrafes monetaris dónan las següents varietats, com se pot veurer en la obra de Mr. Aloïs Heiss, *Description des monnaies antiques de l' Espagne*, y son IEMH. EMH ; á primer cop de vista podém creurer que la variant es una acunyació defectuosa, mes quant se tracta de descobrir una etimología la variant pot tenir sa importancia.

Si la etimología s' hagués de buscar per lo céltich, nosaltres indicariam la paraula erse *Iasg*, escrita ab las variants *Esse*, etc., y las llatinas *Eso*, *Esocius*, com se pot veurer en lo *Glosari* de Ducange, y per Isidoro de Sevilla, *Isocen*, en los seus *Orígens*, XX, 2. Lo nom erse vol dir «peix», sas variants «lo salmó», «lo soll». En aquest cás lo nom d' Isona sortiria del peix que s' agafés en lo riu que passés per Isona, ó prop d' Isona; mes per Isona no hi passa cap riu. Lo riu que passa més aprop, l' Orcau, no creyém que may hagi portat peix, puig no sempre porta aygua; y la Noguera Pallaresa passa massa lluny d' Isona porque se pogués treurer dit nom del peix de la Noguera. Per tot lo dit, per més que *Ese* ó *Eshe* ibéric hagués sortit del *Esse* céltich; y *Ieshe* ibéric hagués sortit del genitiu del mot irlandés *Iask*, «peix», *Eisk*, nosaltres no admetém dita etimología.

¿Lo nom d' *Ieshh*, ó *Es'he* ó *Ieshe*, s' ha de traurer del mot hebreu יִשׁוּעָה que s' pot transcriurer per l' ibéric quasi ab tota sa integritat conforme al modo y manera d' escriurer dels primitius cataláns?

La transcripció feta ab arreglo al alfabet d' En Delgado, dona:

י ע מ ה

י e ש(ע)י

La significació de la paraula hebráyca se tren de l' arrel ישע, «ajudar, socórrer»; mes, com á nom abstracte, significa «salut».—Végis' lo estudi d' En Derenbourg, sobre un *segell hebráich trobat en Mesopotamia*.—*Comptes rendus des séances de l' Académie des inscriptions et belles lettres*.—*Quatrième série, T. VI. pl. 108*.—Los fundadors de *Ieshone*, podian donarli dit nom ja del nom propi de son fundador, puig, com s' haurá endevinat, tal nom es com *Iosue*, y variant la puntuació *Iesús*, ó be per haver fet de dit lloch un punt d' ajuda, de socorro, de salut, es dir un lloch de refugi, en lo seu avans per lo interior del país.

Justificaria dita etimologia semítica, no tant sols lo fet de no poderla explicar per cap altra llengua, si que també per la circumstancia de trobarse prop d' Isona, á una hora, un mont molt escarpat y dret, anomenat avuy encara *Seiall*, qu' es un pur nom hebráych que significa «ser gran, aixecarse, elevarse», etc., del arrel מלל que avuy se llegeix *Saalal* ó *Saall*.—Végis' *Sellus mons*, ó sigui Sta. Cristina de Montserrat.

Llvia.—¿La Julia Libyca, es Lybica dels Libis, ó Llibia de Llvia Julia, la dona de César?—Avuy hi ha tendencia en donarli l' origen líbych, mes nosaltres havém de confessar, que foñament pera tal atribució no l' sabém veurer. Quedi, donchs, lo punt en aquest estat de dubte.

Lleyda.—Per En Cénac Moncaut, lo nom ve de *lerdena*, que creyém es *lerden*, «dret de cos, esbelt, gentil», resul-

tat capás d' espantar á tot altre que no fos En Cénac-Moncaut.

Cortés, gracias á son sistema bíblich, ja s' hi acostava, puig, descomponent lo nom en *Il-erda*, veya en *Il* «altura».

Pera tots los demés autors, *Ilerda* es una corrupció del nom dels Ilergetas; sens dubte imaginarian *Ilergedas*, *Iler(ge)da(s)*, ó vice-versa.

Naturalment la etimología de Lleyda, per tractarse de un reconegut poble de gran antigüetat, no podia avansar fins á tant que s' coneixés la més antiga forma de son nom. —Aquesta la dóna la numismática.

Aixís Mr. Aloïs Heiss, de

𐌆 𐌶 𐌵 𐌴 𐌶

son epígrafe, llegeix *Il-Tzrd* ó *Il-Zrd*, y se comprént que suplint vocals, se llegeixi *Zardons*, per síncope diu éll, *Zard*; d' ahont Vila *Il(i)*, *Iri* en éuskar y lo patronímich *Zard* ó *Zardo*.

Nosaltres sols rectificarem lo qu' en podríam dir lo ortografia, puig, essent la transcripció de 𐌵, 𐌶, no s' deu lleger *𐌵 𐌴 𐌶*, sino *Tsard*, que com se pot veurer en los *Orígens y fonts de la Nació Catalana*, pl. 59, es lo verda der nom dels que luégo, per la influencia egipcíaca, cambiáren son nom en *Shar-dans*, *Khar*. Pera los que no estigan al corrent del assumpto, recordin que Plini diu: *Ilerdensis, Sardaonum gentis*.

Si aquesta etimología histórica no s' estima admisible, y se prefereix la topográfica que en rigor deu ésser la primera, *Ilerda*, *Ili Tserda* ó *Ili Zarta*, podria ésser un nom euskárich *Ili* ó *Iri*, «vila», y *Zar-ta*, «vella». Es dir, «Vila-vella».

Mediona.—¿Cóm explicar *Mediona* més que per l' éuskar

Mendi ona?—La contracció de *Mendi* en *Medi*, quant no s' pogués explicar per lo mateix géni de la llengua éuskara en la que veyém las dúas formas *nora* y *nonra*, *nonrnr* y *nonronr*, etc., no oferiria cap dificultat. *Medi*, donchs, hi es per *Mendi*, que vol dir «Mont».

Lo sufix *ona*, qual existencia sostingué Astarloa, que lo veyea en *une*, *unea*; per Humboldt, que l' usa per explicar *Istonium*; y per l' Academia de la llengua castellana que lo veu en *Pampl-ona*, ha sigut demostrat per En Luchaire, *pl.* 156 á 58; de modo que *ona*, *on*, *un*, *gun*, *cun*, que com se pot veurer en dit autor, no son més que un mateix mot corresponent al *espacio*, *lugar*, de l' Academia, ó á nostre «loch», *Medi-ona*, *Mendi-ona*, no significa, donchs, més, que «Loch del mont, Lloch de la montanya.»

Mataró.—L' origen de son nom, si no son nom, sembla ésser *Marathon*, mes aquesta etimología, per més acreditada qu' estiga, nos sembla digna d' ésser estudiada de nou.

Martorell.—Lo *Itinerari* d' Antonin, marca pera Martorell la estació *Ad Fines*, y Cortés treu: «la etimología de Martorell de «*Mons Oreos*, altura donde está la hita, mojon ó fin de una region.»—Nosaltres convením ab la idea que marca ja clarament lo mot l'atí, mes no sabém per quin procediment tráurer de *Mons Oreos*, Martorell. Nosaltres recordarém que pera explicar Martorell com á *Fines*, com á punt termenal, tením clara y evident la segona part del nom *Mar-tor*(el', qu' explica perfectament l' hebráich טור *Thor*. Mes, ¿*Mar*? Hebráich no ho es: donchs, ¿com explicar *Mar* devant de טור?

Creyéim, donchs, necessari, pendrer per altre camí. Nosaltres havém recordat ja lo germánich *Tor*, *Thor*, «mont». Ara bé: si Martorell es *Ad Fines*, es dir com si diguésim, «Terme, Límit», lo punt terme, marcantse dalt son

mont, á qual falda s' ha situat, lo mont seria la fita. Aquesta idea dóna la etimología per lo germánich. Puig, llegint *March-Thor* (ell tenim «Mont-limit», «Mont-terme», «Mont-frontera», etc., puig, *Marc*, en lo antich alemany, significa, com se pot veurer en Meindinger, *pl.* 523. *col.* 1.ª *Greuze*, *Marke*, es dir, «pedra», «fita», «terme», «frontera», «límit», «divisoria», etc., Donchs, Martorell, es una traducció gòtica del llatí *Ad Fines*, venint á demostrar sa etimología lo que s' havia pensat ja per las distancias miliarias de Antonin, aixó es, que Martorell es l' antigua *Ad-Fines*.

Maranges—¿Quí, si ha visitat una sola vegada la Cerdanya, no recorda la montanya de Maranges, blanca en hivern per las neus, blanca en estiu per los remats que hi pujan á pastorar?—¿Quí no recorda son feréstech aspecte?—Quí no recorda qu' es lo barómetro del temps de la Cerdanya, qui oblida qu' en sos címs las tempestats se forman, y que lo llamp devalla d' ella, ressonant son xisclet per sas entranyas, quals udols ab trons exhala?

Tals circunstancias, ¿no s' poden explicar per l' éuskar *Mar(r)anga* que significa «lo *belar* de las ovellas, lo só ronch de la veu, un burgit»?—Si tot aixó es massa poétich, végis' com Van-Eys dubta si *mar* es lo *bar* céltich y estudiis' lo dit nom de nou buscantli formas més antigas.

Medinyá.—Escrita *Menia*, dóna lo llatí del sigle XI, *Mediano*, y en *Medinia*, nos sembla que no hi ha més que lo nom alarb *مدينة* «Ciutat»—*Medina*.

Margalef.—Dúas etimologías nos sembla que comporta aquest nom, y son, *מרכלת* *Marckalet*, «Mercat», y l' alarb *Marjal*, «prat», *مرج*.

Marsa.—Creyém que troba aquí lloch lo estudi de la

classificació d' una moneda ibérica desconeguda, y qual epígrafe publica En Delgado, *Tomo III, pl. 309.*

Marsa es una petita vila de prop Falcet. No trobant fins ara en l' Ausetania de prop l' Ebro més *opidium* que *Ilgith*, Alforja, nos sembla que podém portar á Marsa, mare tal vegada de Falcet, la moneda que ab procedencia del Baix-Aragó dona lo dit En Delgado á Mequinenza.

Demostrar que l' atribució de dita moneda á Mequinenza es desacertada, cosa es molt fácil: tant fácil fós probar nostra reducció.—Lo epígrafe es lo següent:

⚡ ⚡ ⚡ H ⚡ ⚡

que s' llegeix lletra per lletra *M. r. s. e. n. s. a.*

Per atribuhirla á Mequinenza comensa En Delgado donant un valor arbitrari á ⚡, puig, essent *r*, li dona lo valor de ⚡, *a*.—Ab aixó te *Masensa*.—Y allavoras diu: «*Octogesa* fou anomenada per los a'arbs مكسة, *Mak-nesa*; donchs, diu, es probable que los antichs li diguéssen *Masensesa*, *Maknesa* los alarbs, y *Mequinenza* los moderns.»—*Id.*, *pl. 309 y 310.*—Ab tal método no es d' extranyar que los historiadors y los llingüistas no creguen en lo descobriment del alfabet y llengua ibérica.

En primer lloch tením, que lo nom antich de Mequinenza essent *Octogesa*, segons César, sols se podria reputar Mequinenza á qualsevol altra forma qu' expliqués dit nom com anterior á *Octogesa*, si en la mateixa convenia igual circumstancia. Empero, ab major abundament hi ha que notar, que si epígrafe ibèrich hi ha que s' puga llegir *Octogesa*, y per tant Mequinenza es lo que ab molt acert dona En Pujol y Camps, en la plana 99:—*Estudio de*

las monedas de Empurias y Rhode con sus imitaciones. Sevilla, 1878,—y es lo següent:

CTΣM∇

que s' llegeix suplint vocals oCToGeSA.—Donchs lo nom antich era *Octogesa*, y no *Masensa* ni cosa que s' hi semblés.

Respecte al nom alarb, nosaltres tením aprés per En Gayangos que una tribu alarb fundá en Marruecos á Mequinenza مكينة, y que aquesta mateixa tribu ó altra, en recort de la *Miquesa*, corrupció de *Maquenesa*, fundaria ó donaria dit nom á la Ciutat aragonesa, lo que nos sembla indubtable.—Donchs, res de lo dit per En Delgado.

Nosaltres proposarém un origen semítich.

Lo epígrafe ibérich, llegit sense cap classe de compostura diu *Marsensa* y nótis' be que per *Marsensa* sols suplím una vocal, una *a*. *Marsensa* es *Marse-nsa* ab una terminació *ensa*, *ense*, evidentment llatina, lo que acusa la época de acunyació de dita moneda. Donchs, bé, *Marse* que correspón exactament al nom hebráich מרשה

מרה

ה ש ר מ

ab arreg'o al dit alfabet d' En Delgado, es lo mateix nom que מרהסה qu' es llegeix *Marehase* y contret מרשה *Maresahe*, nom que los setanta traduhíren per Μαρκασό *Maresa*, y treyent una *e*, *Marsa*, qual etimología, segons Gesenius, es: «quod á capite est.»

Musara (La).—Si no n's equivoquém, lo nom es alarb y vol dir «La Arbreda», *لامشجر*.

Navarcles, Navata, Naves.—Tenen los tres pobles la mateixa radical, *nava, nabe*, qu' en éuskar significa «gran plana al peu de la montanya».—Per Navata y Naves no hi tením dubte. Mes, per Navarcles, ¿cóm explicar la terminació *rcles*?—Empero també havém de pensar en lo mot de la baixa llatinitat *noda* que ha produhit en la toponomástica francesa los noms en *none, nove, nave*, que significa «font», «torrent», «terra grassa y humida».

Olesa de Montserrat, Olesa de Bonesvalls.—Son corrupcions del nom llatí *Oleastrum*, qual radical es *Oleaster*, la «olivera silvestre.»—*Montserrat* sembla pertanyer á la toponimia catalana, puig convé lo nom de *Mont serrat* á la célebre montanya per sa forma dentalluda. Mes recordant que los alarbs usavan d' aqueix nom per un conjunt de montanyas, per un serrat, com dihém avuy, jo no sé si *Montserrat* no ve d' un *Jabál-aas-sherrat* *جبال الشرات*

Olérdola.—Ab rahó se consideran com corrupcions y metátessis de *Olérdola*, «Ordal y Olorde». Dirigit aquest llibre á una «Societat excursionista», no tením perquè encareixer la importancia del estudi de la etimología de *Olérdola*, importancia que creixería de punt si acceptessim la atribució á *Olérdola* de unas monedas ibéricas de Lleyda, feta per En A. Delgado.

Estudiarém, donchs, la etimología ab tota sa integritat.

Comensarém per lo que n' ha dit D. Manel Milá y Fontanals, causa, á bon segur, dels errors comesos en eix punt per En Delgado. Diu nostre sabi compatrici:

«Ya el mismo nombre de *Olérdola* ú *Olertula*, que se lee en antiquísimos documentos de la edad media, debió

«ser impuesto en los tiempos primitivos. como lo demue-
«tra la terminacion ula, en rigor no distinta de la en ulos,
«propia de algunos nombres indígenas (v. g.: *Bastulos*, *Var-
«dulos*, *Túrdulos*); y la semejanza de formacion con el de
«llerda y la identidad primitiva de raiz con los de Ordal y
«y de Olorda, montes vecinos que en lo antiguo hubieron
«de ser comprendidos bajo una misma denominacion, de-
«muestran una antigüedad ante-romana.»—*Memorias de la
Real Academia de Buenas Letras de Barcelona. Barcelona,
Tomo II, pl. 505.*—*Apuntes históricos sobre Olérdula.*

Pera demostrar qu' En Milá se deixá enganyar per l' autoritat d' Humboldt, no hi ha cóm fixarse en lo que diu d' ésser una mateixa terminació la de *Vardulo(s)* y la de *Bætulo*,—*pl. 506, nota.*

Nosaltres coneixém la etimología de *Bætulo* y sabém que no hi ha tal terminació en *ula*; coneixém la etimología de *Lleyda* y sabém també fins ahont arriban las semblansas.

Mes, discutím un dels noms donats com exemple pera demostrar que no existeix per' ells la terminació *ulo*, *ulqs*; prengué el nom *Vardulos*.

Gramaticalment dirém que no existeix en la llengua cèltica tal sufix, puig, Zeuss no l' conegué. Ara etimològicament veurém si existeix en *Vardulos*.

Humboldt ja dona ab la insuperable dificultat de considerar l' arrel *Bard*, *Vard*, com éuskara, y aixís diu: «los «noms éuskars per ahont se pot arribar al coneixement de «*Varduli*, son *barria* per *berria*, (nou) *barrutia* (circuit) *bardena*, *barna* (á dintre), *baratu* (parar, detenirse, permanexer),»—*pl. 61, ed. francesa. Paris, 1866*;—noms, que com se veu, en tot cás explicarian *Bar*, pero no *Bard*, qu' es la radical, puig, sino, la terminació seria *dula*, per compte de *ula*, *ulo*.» Si nosaltres, donchs, passéssim en aquest punt lo dit per Humboldt, s' ens podria dir alló de «passa bou per bestia grossa.

Si Bardulos ó Vardulos, ab *s* ó sens' ella, es un nom purament céltich, nosaltres creyém que s' pot explicar per *Bardo-cucu-llus*, per contracció *Bard-ullus*. Lo nom gállich ó céltich, conservat per Marcial, sabém positivament que significa una certa classe de vestit propi dels Galls, que s' fabricava en Santonica y en Lingonica.—Pera més detalls, végis Belloguet, *pl.* 201.

Si lo nom es celtíber, en aquest cás, per compte de significar *Vart ulos*, los que vesteixen lo Vardulos, tenim en celt-iber lo nom *Vard-ulle*, ó *Vart-ille*.—Un sufix *ule*, *ula*, *ulo*, *ulle*, *ille*, tampoch existeix en éuskar,—que s' explica *Vardu* per *Parddu*, «negre de fum, de xemeneya»; en kímrich *Parddan*, vol dir «fornarse negre»; ó be per l' irlandés y erse *Beart*, que significa «vestit», y *ule*, *ulle*, *ille*, «llana» en éuskar, y tindriam los del «vestit de llana»; y si llegim ab los viscaíns *ulle*, «cabells» tindriam los dels «cabells negres».—En un y altre cás, donchs, no existeix la tal terminació toponímica *ulo*, *ulos*.

La semblansa entre Olérdula, é Ilerda, no s' pot negar; mes se pot dir que hi ha semblansa entre Olérdula, Oler-tula é Iltzart, ó Il-Tsard? Evidentment, no.

Examiném, ara, lo dit per En A. Delgado.

Las monedas que atribuheix á Olérdula son las que portan lo següent epígrafe:

𐌆 𐌱 𐌵 𐌶 𐌷 𐌸 𐌹

que llegeix *Il̄r-Cose-Ken*. Y diu: «Este nombre de Olérdula es una corrupcion evidente de Ilerdu'a ó sea de Ilerda la pequeña para distinguirla de la que fué cabeza de los Ilergetes; y como estaba dentro del territorio cosetano, es «natural que á esta Ilerda la llamasen Cosetana.»—*pl.* 281 á 283.

Com se veu, En Delgado no s' para en rahóns: Olérdu-

la es corrupció de *Iltzrd* ó *Iltzrt*, que s' corrompé en Ilerda y també en Ilerdula, essent ara la terminació *ula* una terminació de diminutiu, ¿en quina llengua? Aixó se li oblidá dirho á n' En A. Delgado.

Lo error d' En Delgado naix de no haver conegut nostres numismátichs lo sufix de las monedas ibéricas, y per no saberlo llegir es per lo que incorren en los errors posats de relleu en los *Orígens y fonts de la nació catalana, planas* 113 á 119. Végis', donchs, en dit llibre, cóm la lectura del epígrafe es *Il-tzar-k-seken*, que no vol dir més que «Habitants d' Il-Tsar.» Ya siga *Il* per *Ili* com havém dit, «vila»; ó per *על*, «altura».—Queda, donchs per conéixer la etimología de Olérdula.—Veyám si per nostra part sabré m explicarla.

En nostre estudi etimológich no havém tingut cap resultat per l' éuskar y lo céltich. Olérdula, es per nosaltres semítica. Sa lectura es *Ol-ér-dula*, es dir *על הר דלה* que, llegint ab la pronunciació massorética, tením (suprimint *h* aspirada) *Al-ar-dala*.—Nosaltres sabém que *על* per los fenicis se pronunciaba *Il*, donchs, *Al*, *Il*, pogué corromprers per un poble que perdé lo coneixement de la llengua mare en *Ol*: admés aixó, que confirma y justifica nostra fonética, tením *Ol-ar-dala* qu' es evidentment lo nom actual é histórich.

¿Qué vol dir *Ol-ar-dala*? Donchs, tant sols lo que tothom nota al arribar á Olérdula, sa posició topográfica: «Alt»-*על*, «mont»-*הר*, «sospés»-*דלה*, puig los que hi han estat saben que Olérdula está sentada sobre un alt mont qu' está sospés sobre un gran precipici.

Os.—Son etimología pot ésser la del animal de son nom, y no deu extranyarncs, puig, en la península tením la llatina *Ursao*, y l' euskariense *Artana*, *Artzá-na*.—Mes tam-

bé pot venir del gótic *Os* «casa».—Nosaltres no tenim medis pera decidir la qüestió.

Ossó.—Podria ésser *Ossoa*, bosch, en éuskar.

Oliana.—¿Es l' éuskar, *Oihana* que també vol dir bosch en un de sos dialectes?

Palafolls, etc.—Tenim un grupo de noms de pobles que semblan portar una mateixa radical, *Pal-afolls*, *Pal-afurgell*, *Pal-amós*, *Pal-ol*, etc.. ¿S' ha de buscar llur etimologia per *Pallus* llatí, «estany, pantano»? ¿O per lo germánich *Phalen*, *Palen*, *Pal*, *Pol*, com si diguéssim «estacada»? Nótis' que aquesta forma correspondria als noms ja trobats ab significació de «cercat»; está, donchs, dita radical, dintre de las de nostra toponomástica.—Mes en pro de la primera forma tenim *lo estany de Pals*.

Rosselló.—Tenim per indubtable, encara que res ne sapiguém, que *Rosselló* es vila relativament moderna, y qual nom li ve del *Rosselló*, de l' antigua provincia catalana de aquest nom. *Rosselló*, donchs, se troba entre nostres noms de pobles, com *Valencia*, *Tudela*, etc..

Aixó dit, pera salvar la qüestió de origen, dirém que pera nosaltres la etimologia de *Rosselló*, que ve dit nom de l' antigua *Ruscino*, l' ha explicada perfectament lo professor d' hebreu de la Sorbona de Paris.—*Recherches archéologiques sur les coloniés phéniciennes établies sur le littoral de la Celtoligurie*. Paris, 1878.—Mossen Barges llegeix *Rus* ó *Rosch*, רֹשׁ, «capital», y חִינָה, «hino», «golf»;—*plana* 23.—Nosaltres creyém qu' es millor lectura la de no alterar metafóricament lo valor de רֹשׁ, qu' es «cap»; puig, «Cap del golf» podia dirse la vila fenicia, donada sa posició

topogràfica. Nosaltres confessém que no coneixém cap exemple de *Rosch*, per «Capital».

Sarrià.—Nom que te dúas etimologies molt racionals; l' alarb, en qual cas *saria* significa «bovera», poble que ab son nom catalá tenim en la provincia de Lleyda; y l' euskariense *Ssarry-a*, «la vella».

Nostra preferencia, per rahó de lo dit sobre prioritat de llengües parladas en Catalunya, nos fa recomenar la etimologia éuskara.

Sallent, Selleria.—Vét' aquí dos noms dels que no podém donar cap explicació com no siga per lo céltich.—*Caill*, en dita llengua, vol dir *Selva*, y *Caill* se corromp en la toponomástica francesa en *Saill, Seill, Chaill, Cheill*; ¿succehí altre tant entre nosaltres?—Del fet de no trobarse lo nom pur, de la raresa dels noms céltichs, ¿no cab pensar com pensém nosaltres, que aquestos pobles son de fundació franca?

Santa Cristina de Montserrat.—Végis' Montserrat.

Sort.—Enteném que la *t* final hi es en *Sort* per vici de pronunciació.—Als cataláns los hi repugna la *r* final; de aquí que la suprimim al parlar en lo infinitiu dels verbs, y qu' en los noms li hi afegim un sonido dur.—Així per *mar*, se pronuncia *march*, etc.—Cás de que aixís s' expliqui la *t*, la etimologia de *Sor(t)* pot ésser fénica, שער, que vol dir *Torre*.

Suria.—Sabém de molts que per ésser en sanscrit *Suria*, lo Sol, pensan en una invasió dels pobles de pura rassa índica en nostra terra, pero aquestos senyors no recordan que

Suri-a, Zuri-a, no vol dir en éuskar mes que «la blanca».

Tarragona, Tarrasa, Taradell.—Una mateixa radical, *Tarra, Tar*, qual explicació es de las més importants.

¿Traduiréem la radical per l' éuskar *Tarrac* ó *Tarra, Tar-a*, ó per l' hebráich תיררה?—La radical euskariense significa «gent de», com si diguéssim, «ciudadans, vehíns de» tal poble. Mes, aquí hi ha que notar que á lo ménos per avuy, *Tarra* se presenta com sufix, y aixís se diu *Burgos-tarra*, lo «habitant de Burgos.»—¿*Tarra* se usá en altre temps com afix?—Sols quan aixó se probés podríam y deuríam donar preferencia al éuskar; interin, dirém que la radical es semítica.

Lo nom hebráich *Thirah*, significa «*arx*, ciutadela, castell», etc.; y tal denominació, com se comprén, pot perfectament unir ab altre nom de distinta llengua, de lo que n' tením munió d' exemples.

Explicada la radical, estudiém ara lo segon nom.

Tarragona: deixém apart las etimologies de Cénac y Cortés y quantas s' en han donat pera tant célebre ciutat, puig la feyna seria llarga é infructuosa, ja que cap dels dits autors tingué coneixement del nom ibérich $\langle \text{𐌆} \text{𐌆} \text{𐌆} \rangle$ que s' llegeix en las monedas autonómicas.

Lo nom ibérich *K.S.E*, suplint una vocal se llegeix *Kose*, qu' es la étnica de *Kose-thans*.

¿*Kose, Cose*, es éuskar ó semítich? Cás de que siga euskariense s' explicaria per *Gose*, «estéril», nom que s' podría donar á la primitiva *Tarragona* sentada dalt d' un puig rocós, estéril, pelat. Son camp dedicat al cultiu del llí; lo nom diminutiu de *Cambrils*, tot indica que primitivament lo camp de *Tarragona* distava molt d' ésser tant rich y fértil com ho es avuy. Dihém aixó pera que s' végi que lo nom *Gose*, primitivament, no estaria en gran contradicció ab lo estat agrícola de la encontrada de *Tarragona*. De to-

tas maneres, lo nom *Gose* y per tant *Cose*, correspón ab lo punt, ó siti en que s' fundá la ciutat.—Recórdis' que *Ghizena* podria emplearse, de modo que lo nom seria *Tarra-ghicena* si admitim un estat de fertilitat; y recórdis' també *Tarra-ghiza*.

Cás d' ésser semítich, nosaltres no veyém medi d' explicar lo nom més que per גִּזְיָא , nom del deu nacional dels Idu-meos, de l' arrel גַּז , *finis, extremitas*; *Κοζε* ó *Κοζέ*, es lo Baal d' Edom.—*Renan: Histoire des langues sémitiques, plana* 110.

Entre abdúas explicacións nosaltres creyém estar en lo just adoptant la primera.

Tirah-Gose ó *Tara-Cose*, dona lo nom quant se afegeix lo sufix *na* que queda explicat en son lloch. De *Tara-Cosena*, s' en feu per contracció *Tara-co(se)na*; y ara se compendrá com los llatíns feren sols *Tara-co(sena)*, puig no és més que un' altra contracció

Tarrasa: lo nom de Tarrasa, quan los goths, era *Egara*, y á *Egara* se dona la *Egosa* de Tolomeo.

Humboldt explica *Egosa* per *Ego-itza*: «lloch de hospedatge, de refugi, y diu sembla venir d' *egon*, permaneixer, tenirse; per una etimología análoga tenim que l' «*Ego-varri* dels Callaichs de *Plini, I, 227*, significa *noya* «*residencia*. Lo nom del riu *Ego* (mapa de Reichard) con- traria tant so's aquesta explicació, si empero no ha pres lo «nom de dita vila».—*pl. 43*.

En Luchaire creu que Humboldt s' equivocá, y ja havém vist com lo sabi prussí no s' considerava segur ab sa etimología, y proposa que s' llegeixi la radical per *Ego*, «habitació, altura», y el *sa* com sufix de lloch.—*Pl. 166 y 167*.—Explicació que justifica ab los noms d' *Ego-varri*, *Ego-que* y *Egui-za*.

Van Eys dona empero *Egoitza*, «demeure», de *egon-tegia*. Lo cambi de *Ego(it)sa* en *Egara*, que tant difícil sem-

bla per' alguns, es molt senzill; Ἐγῶσα escriu Tolomeo, y, si no per Tolomeo, per altres autors grechs, los románs pendrían coneixement del nom de la vila dels castelláns, y per la lley del rotacisme escriguéren *Ego-r-a*, *Egora*, *Egara*.

Tara-Egosa, ó siga Castell de Egosa, se transforma per contracció en *Tara(ego)sa*.

Taradell: no n's atrevím ab aquest nom que dona per la edat mitjana, *Terradell*, si trobessim una forma més clara podríam pensar en una etimología semítica, en un *Castell de Deu*.

Tona.—Son nom, en l' any 888, data de la dedicació de la seva iglesia, conforme se veu en l' acta-original que primer publicá Florez y corretgida reproduhí En J. Masferrer en *La Renaixensa*, pág. 312, any III, 1873, era lo de *Tonda*.

L' antiga *Tonda*, en aquells temps, estava plantada dalt del cim de la serra, allí ahont se troban avuy las ruinas de la iglesia dedicada en 888, prop del castell de dit nom, qu' está dalt lo curull del serrat.

Lo nom de *Tonda* es pur éuskar si, com creyém, l' explica lo nom *Tontor*, que vol dir «cim» de montanya.

Res te d' extraordinaria la transformació de *Tontor* en *Tonda*, *Tona*.—La cayguda de la *r* final es un fet, com sabém, dels més comúns; y lo cambi de *t* en *d* está també justificat per las observacions de Diez y per nostra fonética.—Doachs, de *Tontor*, s' en feu *Tonto*, *Tondo*, *Tonda*, per cambi de *a* en *o* con en *Colonge*, *Calonge*, y per la supressió de *d* recórdis *Adulino Auli*, *Peduls Peuls*, etc.

Véu' aquí com se formá lo nom de *Tona*. També trobém lo nom de *Tona* en *Tonya*, vehinat de Garrigás, llegintse en la carta de remissió del dret de bovatje del Comtat d' Ampurias en 1317, ahont se llegeix *Toniano*.

Tudela.—Ignorém l' origen y fundació de aquest poble. ¿Fou fundat en recort y memoria de la Tudela navarresa? —Per lo que siga, es bo saber que de la etimología de Tudela, n' ha dit lo autor del *Diccionario Español-latino-arábig*. 2 Tomos. Madrid, 1787, *Fray Francesch Cañas*, *Tomo I*, pl. XXXI, «qu' entén que tal nom ve de la *tutela* «ó *defensa* que los románs posavan en alguns punts ahont «no fundavan colonias.»

Uuarre.—Aquest nom que porta un poble de la provincia de Lleyda, partit judicial de Sort, es euskariense pur, estant escrit tant sols ab una lleugera incorrecció ortográfica, puig que per compte d' ésser *Uuarre*, es *Uharre*, y vol dir «torrent».

Vich.—Sapiguda cosa es, que lo nom de Vich, ve del *Vicus*, llatí, del *Vicus ausonensis* de la edat mitjana. En rigor aquesta es la etimología del nom de avuy; ¿mes podem deixar d' explicar lo nom de Ausona, Ausa, tant célebre en nostra historia?—Tant no es possible, que sobre demanarho nostre intent que va més enllá de un pur estudi etimológich, ho demana la necessitat de corregir la errada ensenyansa de un mestre.

Lo nom de las monedas de Ausa, es:

1.	P ↑ M V ↯ < N
2.	P ↑ M P I N
3.	V ↑ M Y

lo primer y segon ep'grafe portan un sufix, ↯ < N, I N: que ja sabém com s' ha de llegir *seken*.

La lectura, tret lo sufix pera los epígrafes primer y se-

gon, es *Ause*, pera lo tercer *Eausetz*. ¿Quína de las dos formas es la més correcta?

Tolomeo escriu lo nom $\Lambda\theta\theta\acute{\iota}$, es dir, *Authe*, y pronunciant la θ dolsa, *Autze*, ab lo que nos acostém á la tercera forma.

¿Mes com endevinar precisament que las monedas ab lo epígrafe de aquesta tercera forma pertanyin, segons En Delgado, á un nou poble, á *Beseda*?—¿Per ahont y cóm llegir Beseda sens capgirar tot lo sistema?—Tals distraccións, ho repetím altra vegada, trauhen gran autoritat al seu autor y al seu invent. Quan se troba una dificultat, y aquesta no s' pot resoldrer, lo serio es confessarho, y deixar sa resolució per' a'tres.—Mes per lo cas de la tercera forma, ni dificultat hi ha.

Végis' aquest punt tractat ab tota detenció en los *Orígens etc.*, pl. 189 y 190, y se veurá que si la primera y segona forma se llegeixen *Ausextua* «la polvorosa», la tercera forma *Erhaux* ó *Erhaux-tsu*, queda explicada per lo mateix nom conforme ab la ortografía labortana.

CONCLUSIONS.

HAVÉM terminat nostre estudi, no lo treball; molt queda per fer, que altres vingan á ocupar nostre lloch. Molts y molts son los noms quals etimologies no havém pogut endevinar ó descobrir. De molts altres no 'ns ha semblat prudent donar las que tením estudiadas per no estarne convensuts. Desitjavam presentar un treball, un estudi perfecte, mes ara que som á son fí, presentím los errors. A forsa de donarnos á coneixer los errors dels altres havém adquirit la seguretat moral, de que nosaltres, á ells inferiors en talent, estudi y esperiencia, havíam incorregut en errors de tanta importancia com los que havém corretgit. Que se sometí, donchs, nostre treball á revisió, que s' corretgeixi nostra obra, que s' garbelli, y lo poch ó molt que d' ella quedi, se posi en la suma de lo adquirit y servesca per' aclarir los orígens de nostra historia, puig es clar que dintre dels fets que creyém deixar demostrats, nostres orígens històrichs se fan notoris y evidents.

Nosaltres oferím una proba llingüística del fet històrich y de la hipòtessis històrica.

Cap historiador, ni antich ni modern, ha dit que los celtas trepitjessin la terra catalana. Pera los antichs era aquest un fet tant adverat que ni un sols insinúa lo contrari.—En temps moderns, extenen lo nom de la regió celtibérica fins á Catalunya, se han portat celtas allí ahont

may n' hi han hagut; y no coneixent los traballs moderns sobre los monuments dits céltichs, dólmens, menhirs, etc., s' ha deduhit de trobárs'en alguns en Catalunya, una proba material de la seva estada entre nosaltres.

Avuy nostre treball ve á reduhir las cosas dins son just valor.

¿Si los celtas haguéssin conquistat Catalunya, no trobaríam, com resulta per altres pobles, noms de llochs y vilas fills de la seva llengua?—¿Y que veyém?—Que ni un sol nom de poble ó vila catalana havém trobat d' indisputable origen céltich, y que las influencias célticas sols se deixan sentir en nostras fronteras. Concorda, donchs, lo fet històrich y lo fet llingüístich, y devant de tal concordancia, no hi ha més que reconeixer la sabiduría de's antichs historiadors y geógrafos que may diguéren cosa alguna sobre la vinguda dels celtas á la nostra terra; quedi, donchs, pera la historia que s' usa en las Corts d' Espanya, alló d' ésser los cataláns «mezcla feliz de griegos y de celtas».

Puig, ¿qu' en dirém del element grech?—¿Ahont son sas arrels toponímicas? ¿En Emporion, ciutat d' origen ibèrich? ¿En las altras dúas, ó tres ó quatre factorias establertas en nostra costa com Kipsula, Callipolis, etc., y ja enterament desaparegudas quan Avienus?—Deixém, donchs, de parlar dels grechs com element ponderatiu en nostra rassa, y tot reconeixent la influencia qu' en lo desarrollo de la civilisació catalana exercíren Rodios y Focenses, neguém que l'ur sanch se barreijés ab la nostra fins lo punt de caracterisar nostra rassa.

Un e'ement ponderatiu no conegut per los nostres escriptors moders, apuntat tal volta tant sols per los antichs, per lo mateix que de llur temps era de tota notorietat, lo element semítich, Chethas, ó Fenicis, ha sortit justificant la teoria històrica dels *Orígens y fonts de la Nació Catalana*,

aixó es, sobre la vinguda dels semítichs á Catalunya, fet negat per nostre historiador crítich.

A la proba llingüística feta ja en dit llibre, nosaltres ara afegím la proba toponomástica, y si presunció de dubte quedava, aquesta presunció desapareix devant lo fet de trobarse las arrels semíticas en bon nombre de llocs y vilas de Catalunya. Afegéixis', la demostració llingüística á la histórica y á l' arqueológica, y sumadas totas, dónguis com un fet de veritat demostrada la estada y civilisació de Catalunya per lo element semítich que colonisá ó conquistá lo mitj-jorn d' Espanya.

Mes la magna qüestió dels orígens ibérichs pren ab nostre treball una excepcional importancia. Los més reputats crítichs é historiadors estrangers demanan sempre que s' probi com l' éuskar, com lo poble euskariense ha dominat á tota Espanya, y sols á condició d' eixa proba, diuhen, es cóm se pot admetrer que lo poble euskariense siga lo poble iber.

Tal demostració y proba dos sabis estrangers l' han feta y fan. En Humboldt la comensá en lo terreno llingüístich, mes tot son talent, tots sos coneixements, y, més que tót, lo estat dels estudis llingüístichs per lo seu temps, fóren causa d' errors notables en son llibre, y que per ta's errors se rebaixés la importancia de son llibre y de sa demostració. Lo estudi de la llengua éuskara per lo temps d' Humboldt, no passava dels treballs de Larramendi y de Astarloa: ab tals punts de partida no s' podia esperar un felís viatge. L' éuskar, per lo estudiat, se pot dir qu' es una llengua trobada en nostres dias, y á Chao, Du Voisin, Bonaparte, Gese, Van-Eys, Ribary y Vinson, debém son coneixement. Avuy s' hi va segur en lo estudi del éuskar, avuy no son possibles las invencions d' Astarloa que prenian naturalment carácter de veritat essent son autor vascuence; avuy en lo estudi toponomástich euskariense hi portém una gra-

mática perfecta y un diccionari molt acabat. Possibles encara son los errors.—Nosaltres confessém que sols coneixém pera lo vasch los traballs de Larramendi, Van-Eys y Ribary; que per lo suletí no tením més que la gramática de Gese. y que per lo labortá no passém del estudi sobre la declinació vasca de Du Voisin, Diccionaris, Larramendi, Van-Éys y Favre; y alguns dels estudis parcials del príncep Bonaparte y del Sr. Julien Vinson. Donchs, donada la importancia que tenen per los estudis euskarienses tots sos dialectes, com que no tením de la llengua éuskara monuments antichs, puig sa historia apenas si comensa ahír, errors y errors grans podém haver comés per no coneixer tots sos dialectes. No dihém aixó pera evitar de faltas nostra responsabilitat: puig *estudiém* lo assumpto. ¿qué més se pot demanarnos que son fruyt? —Y tot fruyt d' estudi necessita després de las probas del públich, de son consentiment y aplicació, y ja está dit que lo públich ne sab en totas cosas més que nosaltres.

Corretgint anteriors y acreditats errors, creyém que quan menos aixó quedarà, y per sols aquesta part de nostre treball, nostre *estudi*, ve á respondrer á la gran necessitat de la crítica histórica moderna, á la necessitat d' esclarir los orígens dels ibers.

Avuy per primera vegada se intenta la proba y demostració d' ésser lo euskar, com iber, lo element principal de nostra rassa; la toponomástica catalana ne dona fé; y de aquest fet, ne surt lo fet importantíssim de la unitat de rassa de la península pirenáyca.

Tots los habitants de nostra península son germáns, germáns originariament. Sobre un fons comú, ibérich, s' hi han posat elements estranys que son los que han creat las diferencias.

Per las Castellás lo element diferencial es lo céltich. Per

l' Andalusía lo alarb. ¿Lo element diferencial del catalá, consisteix en haver mantingut junt ab los pobles vasco-navarresos més pura la sang de la terra, la sang ibérica, ó en la inmixtió del element semítich?

Y tots aquestos resultats, cóm se veu, se deuben al estudi toponomástich, puig sens ell, donada la debilitat de la proba anthropológica, y la manca de la proba histórica, tot quedaría en l' ayre, ben basat si s' vol mes no justificat; y nostre sigle es encara més positiu que Sant Tomás, puig no l' hi basta tocar una vegada la veritat, sino que vol gosar sempre d' ella.

Quan, donchs, los estudis toponomástichs sigan fets, aquest aplech de veritats demostradas, los orígens histórichs d' Espanya pendrán un nou carácter, carácter que influirà en lo modo de considerar la marxa y desenrotllament de la seva historia, y sols allavoras será possible sentar lo edifici polítich d' aquest pais en sólidas é indestructibles bases.

Lo éuskar-iber ha dominat Catalunya. Lo euskar-iber ha fundat nostras vilas y ciutats: donchs la historia catalana comensa ab la historia dels ibers.—¿Qué n' sabém da la historia dels ibers?—No es aquest treball destinat á dirho; mes si nos reportém al temps en que lo poble iber-éuskar fundava á Vich, Tarragona, Gerona, Bagur, Empurias, etc., se veurá cóm nos aném embolicant en los nuvolosos temps de la prehistoria, y com devém anar á buscar en altres documents, que no en los documents escrits, los orígens é historia del poble iber.

Y en aquest treball d' investigació ¿quí hi pot fer més, que las Societats excursionistas?—Ellas, recorrent nostras montanyas, poden recullir y anotar los noms de las montanyas, y los noms dels torrents, de las planas, barris y despoblats, noms que per referirse á punts deserts unas vegadas, altrás per la importancia escassa del lloch y del vehinat poden haverse conservat en llur forma primitiva.

De que aixó es aixís nosaltres n' havém donat un exemple que aquí farém notar.

Havém dit cóm en lo més antich lo Monserrat se deya *Sellus* segons Avienus, y com En Cortés hi descubrí lo nom semítich qual arrel es סלל «Salal», llegint com los masuretas.—Mes *Sellus* era una forma llatinisada del mot hebraích, y los escéptichs per temperament ó per conveniencia podían fer reservas per dita etimología. Mes vet' aquí que prop d' Isona, dalt la provincia de Lleyda, trobém la forma hebraíca escrita «Seiall», amagant la *i* una *ll* mal pronunciada, sella, per seya etc., de modo que, corretgida la forma dita, dona Sellall, que com se veu es lo mot hebraích en quasi tota sa puresa.—Reculléxintse donchs los noms topográfichs tots, y sobre tot aquells que «no se sapiga lo que volen dir,» puig en aquestos está lo secret de nostres orígens.

¿Que vol dir Igerri, Montiberry, Eramprunia, Ter, Bar, etc. noms de clara formació éuskara uns, d' evident formació semítica altres? Puig aquestos noms de pobles que no forman ajuntament, y per aixó Igerri, Montiberry, Labaix, Bar, Bayarri, Erilavall, etc. no han entrat dins nostre estudi, son per llur insignificancia los que conservan ab més puresa las arrels de sa formació; y lo mateix dihém per los noms de monts com Aramprunia, de rius com lo Ter, la Muga, lo Balira, etc.

Y aquí dirém y repetirém que si en nostre estudi no havém comprés mes que los noms de pobles que son cap de partit, es perque no havém volgut que s' digués que triávam; de no ¡quina proba més definitiva no donaríam del fet histórich y ethnográfich!

Acabin donchs los excursionistas nostre treball, recullen los elements per lo camp y vingan á la ciutat després á estudiarlos.

Per aixó sería convenient—y perdónis' lo consell—que

nostre treball, cas de que meresqués la aprobació, se publiqués pera los socis de l' ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA cóm se publican per las academias los diccionaris destinats á llurs membres, alternant las planas impresas y las planas en blanch, á fi de poder escriurer, quan visitessin un lloch del qual havém donat la etimología, tots los noms topogràfics sens explicació per lo catalá.

Végis' com exemple de la importancia d' aquesta manera de treballar lo cas d' Isona. Dona Isona una etimología semítica, ¿inspira recels? Donchs lo nom del mont Seiall ó Sellall, semítich, los ve á dissipar, confirmant la etimología semítica d' Isona per altra etimología semítica.

Y no dirém rés mes respecte dels grans serveys que pera descubrir la historia del poble iber poden prestar las societats d' excursions de Catalunya.—Y tornant als resultats obtinguts ab nostre estudi farém observar que no 'ns han de sorprendrer los magres elements gòtichs descuberts en nostra toponomástica. Lo resultat se pot atribuhir á dúas causas: la primera, al fet històrich; la segona, á nostra insuficiencia de medis.

Lo fet històrich es conclohent: los Goths may poguèren donarse com conquistadors de nostra terra que, fortament romanisada y catòlica, protestava un y altre dia contra los germánichs y lo arrianisme. Sigles durá la dominació gòthica, mes sigles durá també la resistència del país, y quan ab l' abjuració del arrianisme los goths s' acostáren als cataláns, los alarbs havian ja arribat devant de Ceuta, la ciutat del Comte D. Juliá.

Si altra cosa hagués resultat, la historia y la llingüística discordant, haurían descubert un error; concordant també ara, la toponomástica nos diu com hi vehuen clar aquells que sostenen la resistència feta per nostre pais als goths, demostrada per la insurrecció en favor de Harmann-gild (Hermenegild) y la de Paulo contra Wamba.

Mes ab aixó no podém ni volém dir que no pogués esser mellor la cullita de noms gòtichs, sino que nosaltres sens altre instrument de treball que lo Diccionari de Meindinger no havém pogut fer més.

Y per últim nostre treball (donant á conèixer los pobles d'origen alarb) clava en la terra la influencia dels alarbs en la composició de nostra Catalunya, y dona á conèixer la importancia d'aquest element formatiu de nostre rassa moderna, si podém parlar aixís; lo element modificatiu de nostra rassa, parlant ab tot rigor.

Per la influencia del element alarb solament se poden explicar las diferencias que s' notan entre las provincias de Barcelona y Gerona, y part alta de Lleyda, ab lo restant d'aquesta y la provincia de Tarragona; y quant gran fou dita influencia no ho prova lo fet de la duració de la conquista, sino lo número de pobles que fondáren.

Nótis' que per lo fet de la duració de la conquista, la dominació alarb pot esser comparada ab la gòthica, y mentres que per los goths á bon segur sols ne podrém citar pobles qual origen sia un castell, aixecat més ab lo intent de dominar que de poblar lo país, per los alarbs succeheix tot lo contrari; llurs pobles son numerosos y ocupan una gran extensió de Catalunya, la meytat d' ella.

Tals son las conclusións de nostre estudi, que no podém fer més que apuntar sense entrar en detalls, puig limitat lo número de planas de que podém disposar, nostra ploma no te llibertat y nostre pensament se sent costrenyit per la por de passar lo máxim, ja que sabém que lo mínim queda enderrera.
